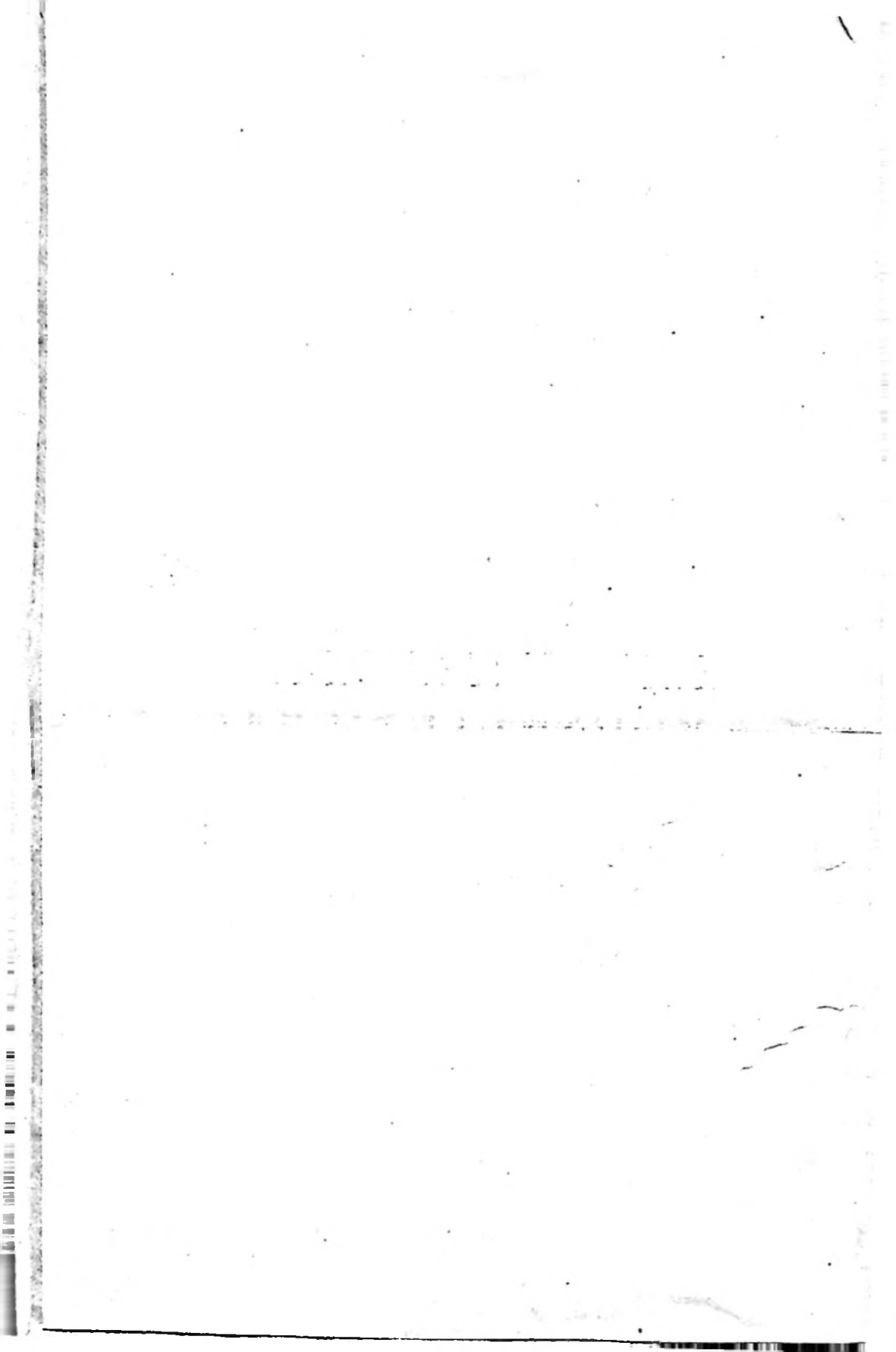

KRIJGSWETENSCHAP.

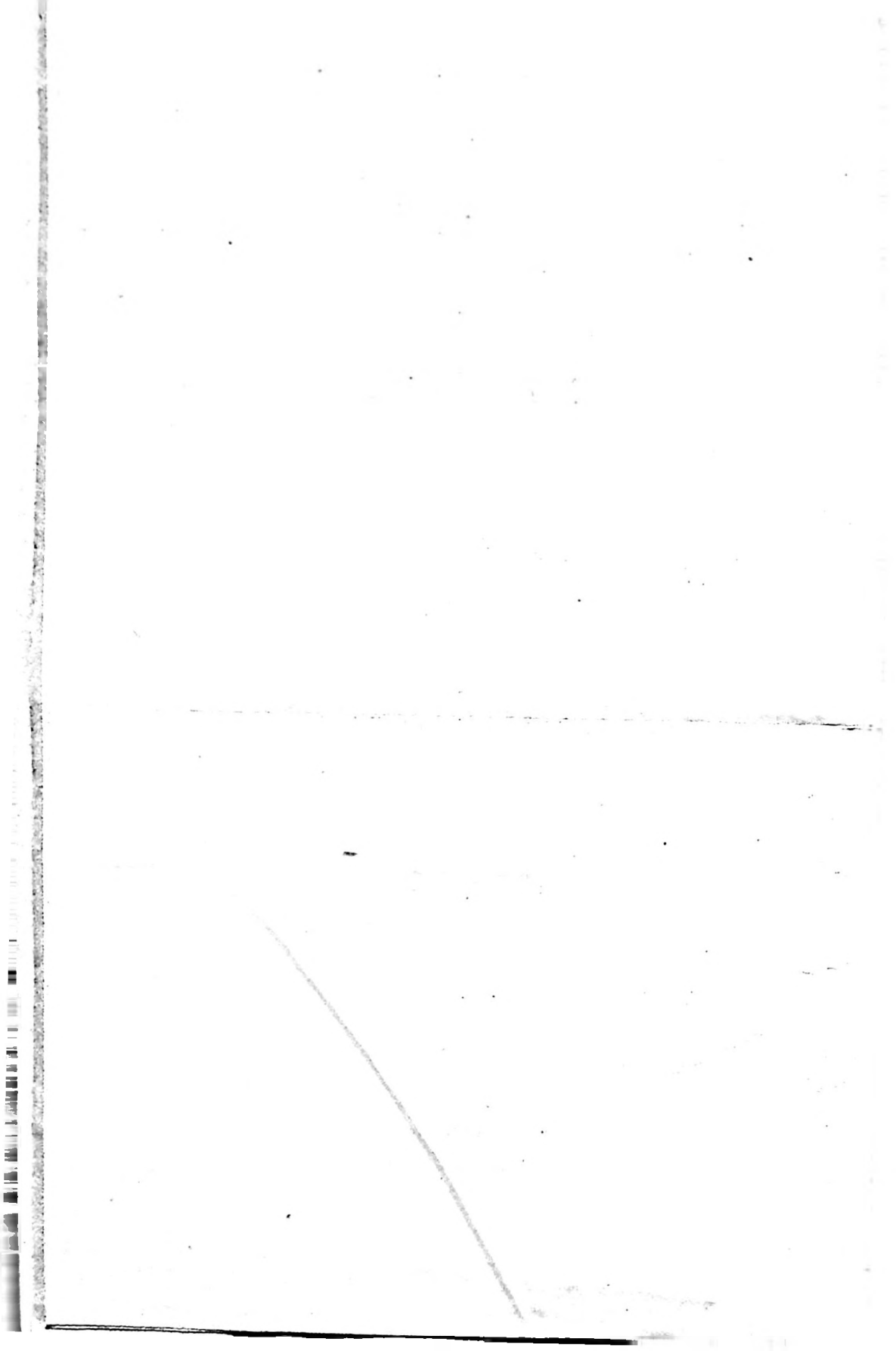
ORG A A N
DER
V E R E E N I G I N G
T E R
B E O E F E N I N G
V A N D E

K R I J G S W E T E N S C H A P .

1917—1918.

'S-GRAVENHAGE,
C. BLOMMENDAAL.
1918.

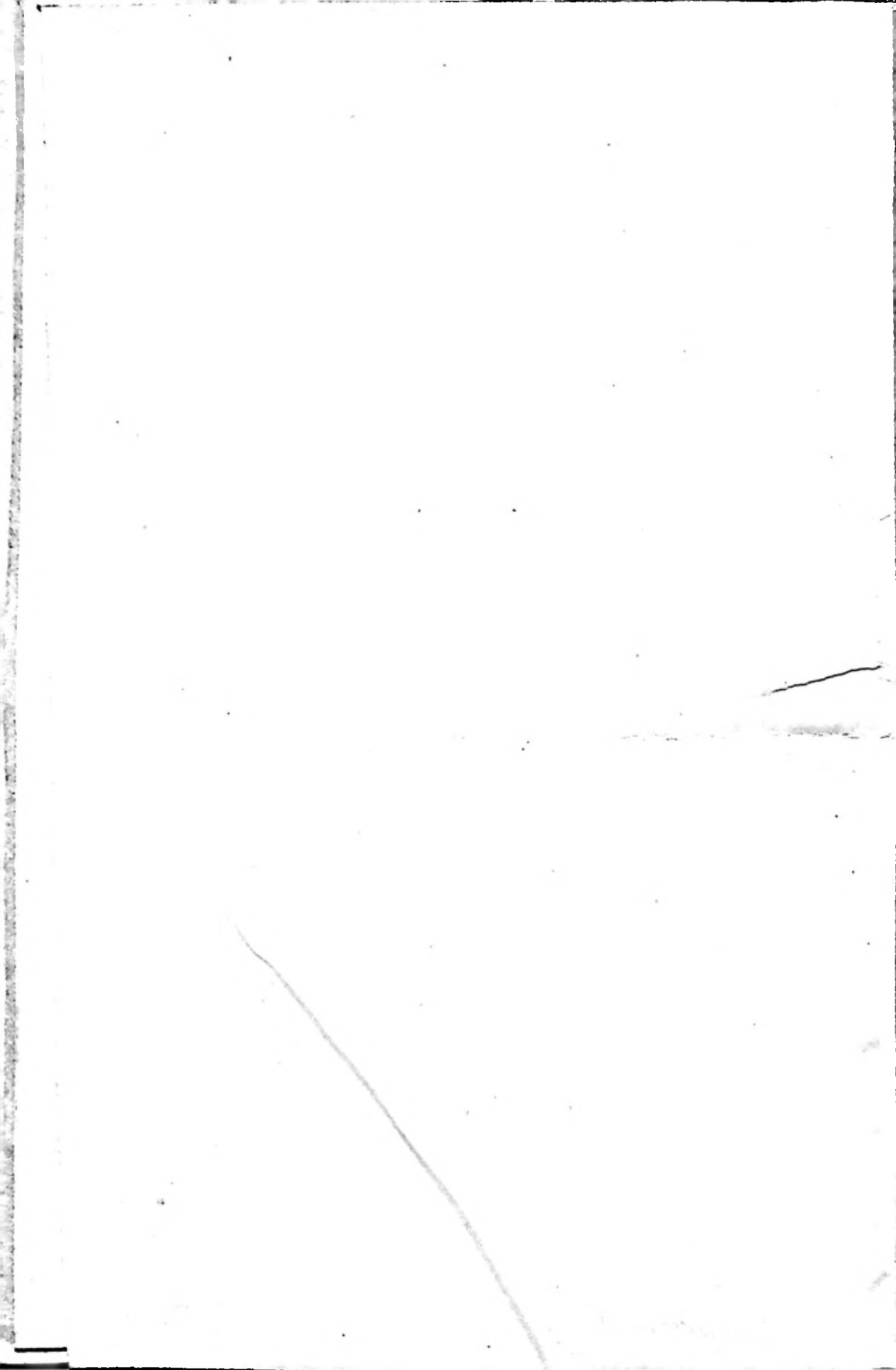

INHOUD

JAARGANG

1917—1918.

	Bladz.
Prins Maurits' veldtocht van 1599, door W. E. VAN DAM VAN ISSELT	1
De beteekenis van terreinversterkingen in den modernen bewegings- en loopgravenoorlog, door P. W. SCHARROO	105
De strijd in het polderland in verband met de ervaringen van den huidige oorlog, door P. J. VAN MUNNEKREDE	197
De beteekenis der lichaamsoefeningen, in het bijzonder voor de Weermacht, door W. P. HUBERT VAN BLIJENBURCH	267
Het gebruik van automobielen bij de moderne legers, door H. J. D. DE FREMERIJ	339
De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in haar beteekenis voor de landsverdediging, door P. W. SCHARROO	453

PRINS MAURITS' VELDTOCHT VAN 1599 ¹⁾

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT,

MAJOOR DER ARTILLERIE.

Beteekenis van den veldtocht van 1599.

De toestand van onze Republiek bij den aanvang van dat jaar.

Eenige jaren geleden genoot ik het voorrecht, in onze Vereeniging een voordracht te mogen houden; getiteld: „Nationale oorlogsvoorbereiding” ²⁾. Bij die gelegenheid werd door mij het hoogst eigenaardig karakter van onzen bodem en onze landschapstypen nogmaals op den voorgrond gesteld en betoogd, hoe ons land aardrijkskundig dermate bijzonder opgebouwd is, dat het geographisch element te allen tijde een hoogst eigenaardigen stempel zetten zal op het karakter van den oorlog, op onzen bodem gevoerd. Onze bijzondere ligging met een lange kustlijn aan de Noordzee, onze binnenzee, de Zuiderzee, de groote rijkdom aan rivier- en kust-eilanden, het hoogst eigenaardig, schier eenige karakter van ons zoo waterrijk en doorsneden polderland, de vele breedte, soms op korten afstand evenwijdig aan elkaar stroomende rivieren, zij maken, dat een oorlogvoering op onzen bodem meestal niet te vergelijken valt met den grooten, internationalen bewegingsoorlog, dat, wat in het buitenland wordt ondervonden en geschreven, doorgaans voor ons slechts van betrekkelijke waarde is. Wij hebben noodig: nationale strategie en nationale taktiek, doch ook

¹⁾ De lezer wordt beleefd verzocht bij het raadplegen van de tweede helft dezer studie bij voorkeur een kaart van 1 : 200.000 of anders een atlas van Nederland naast zich te nemen.

²⁾ *Krijgswetenschap*, 1911/2, blz. 1 e. v.

een nationale wijze van legervorming; kortom een nationaal krijgswezen.

Daar de bodemgesteldheid van een zeer groot deel van ons land zóó bijzonder is, de invloed daarvan op het karakter der oorlogvoering ten onzent zóó overwegend en daar die gesteldheid in den loop van vele eeuwen slechts zeer onbeteekenende detailwijzigingen onderging, is het duidelijk, dat het karakter van de oorlogvoering op Nederlandschen bodem in hooge mate onafhankelijk is van den tijd. De *grootte* lessen van onze krijgsgeschiedenis zullen derhalve voor ons door alle tijden heen gelden. Nog meer wordt men hiervan overtuigd, wanneer men bedenkt, dat, naast het aardrijkskundig, ook het psychologisch element in de oorlogvoering slechts geringe wijziging onderging, omdat gedurende al die eeuwen de mensch mensch gebleven is. En juist dat psychologisch element speelt in den oorlog zulk een groote rol!

Wij moeten derhalve onze nationale strategie voor een belangrijk deel leeren kennen door bestudeering van onze eigen groote strategen, de helden uit het Huis van Oranje. Zij hebben hier, dikwijls onder de moeilijkste omstandigheden en met gebrekkige hulpmiddelen, den oorlog gevoerd, ten slotte met het beste gevolg; zij hebben de eigenaardige krachten, welke onze bodem der verdediging schenkt, praktisch in toepassing gebracht, doch ook aan den lijve de moeilijkheden ondervonden, welke onze zeer bijzondere bodemgesteldheid der oorlogvoering in den weg legt. Als zoodanig trekken de Prinsen MAURITS, WILLEM LODEWIJK, FREDERIK HENDRIK en WILLEM III in de eerste plaats de aandacht. Op ééne lijn met hen staat in dit opzicht onze nationale strateeg, Generaal C. R. T. Baron KRAYENHOFF, een uitnemend kenner van ons polderland, die vooral in 1799 tijdens den veldtocht in Noord-Holland de eigenaardige krachten daarvan op de gelukkigste wijze aan onze verdediging dienstbaar heeft weten te maken en er daardoor in belangrijke mate toe bijgedragen heeft om dien veldtocht een nationaal karakter te schenken. De voorbereiding tot de verdediging van Amsterdam in genoemd jaar kan nog thans als een model gelden.

Om nu, hetgeen in 1911 door mij zeer in het algemeen uiteengezet en thans kort samengevat werd, nader, aan de hand van een bepaald geval, meer in bijzonderheden aan te toonen, volgt hier een korté beschrijving van Prins MAURITS' veldtocht van 1599. Deze leent zich bij uitstek tot het beoogde doel, daar zeker in geen veldtocht uit Zijn lange veldheersloopbaan het nationale karakter zóózeer op den voorgrond treedt, de eigenaardige krachten, welke onze bodemgesteldheid der verdediging schenken, de bijzondere eischen, welke een verdediging van onze rivieren en ons polderland stellen, zóózeer aan het licht treden als juist in genoemd jaar. De veldtocht van 1599 is dan ook bij uitnemendheid nationaal¹⁾.

Maakt het vorenstaande dien veldtocht reeds zeer aantrekkelijk, daarbij komt, dat — naast het beroemde oorlogsjaar 1629²⁾: de afweer van een hoofdaanval uit het Oosten na voorafgaande demonstratie uit het Zuiden — geen veldtocht uit den 80-jarigen oorlog voor ons zóó leerrijk is als 1599: afweer van een hoofdaanval uit het Zuiden na voorafgaande demonstratie tegen ons Oostelijk frontier. Laatstgenoemde veldtocht vormt zeker een der merkwaardigste, tevens een der schoonste van Prins MAURITS. Daarbij, in geen jaar uit genoemden oorlog treedt, naast 1629, de grondslag van onze tegenwoordige landsdefensie: verdediging, *in ieder* geval, van het hart des lands, de Vesting Holland, verdediging, *zoo mogelijk* van de buitenprovinciën, zóó duidelijk op den voorgrond als in 1599. In weinig veldtochten uit dien tijd zit diè samenhang en is reeds zulk een goede methode van landsverdediging te onderkennen als juist in dit jaar. Onzeker nopens de richting van den komenden aanval richt de Prins èn de Waal- èn de IJssellinie ter verdediging in. Zelf neemt Hij met Zijn hoofdmacht een centrale stelling in nabij het aanhechtingspunt van beide verdedigingslijnen, om dan, zoodra de hoofdaanvalsrichting blijkt, zich in de verdedigingslijn langs de Waal met het beste gevolg te handhaven en aldus Holland te dekken.

¹⁾ Vergelijk blz 85 e.v.; 97 tot 99.

²⁾ Zie hiervoor het werk van den Heer DE BORDES.

Ondanks al het kenmerkende in den veldtocht van 1599, ook ondanks de schitterende verdediging van de Bom-melerwaard en de Waal door den Prins is die veldtocht feitelijk in het vergeetboek geraakt, overschaduwde door „het gulden jaar” 1600, dat met den slag van Nieuwpoort naar buiten veel meer geschitterd heeft. Oudere geschiedschrijvers hebben al het schoone, in 1599 gelegen, beseft en te boek gesteld; zij worden niet meer gelezen, hoogstens nog eens nageslagen. De nieuwere gaan dat jaar schier stilzwijgend voorbij, hakende om tot 1600 te geraken. Zoo BOSSCHA, overigens een uitnemend kenner onzer krijgsgeschiedenis, die in Neerlands heldendaden te land aan het jaar 1600 42 bladzijden wijdt, den veldtocht van 1599 in nauwelijks 1½ pagina voorbijvliegt. GROEN VAN PRINSTERER wijdt aan 1599 slechts 3 regels, terwijl FRUIN zijn meesterlijke „Tien jaren uit den 80-jarigen oorlog” juist bij 1599 afbreekt. Ook daarom scheen het goed, dezen bij uitstek schoonen en karakteristieken veldtocht uit het vergeetboek op te halen.

Een plicht der dankbaarheid is het, hier te constateeren, dat ik mijne eerste kennismaking met het jaar 1599 dank aan onzen oud-Directeur der Hoogere Krijgsschool H. P. STAAL, die zijne zeer boeiende, levendige en pittige lessen in de Landsverdediging inleidde door een overzicht onzer eigen krijgsgeschiedenis. Hoewel daarbij aan het jaar 1599 slechts even de aandacht werd geschonken, werd toch gewezen op het merkwaardige van den veldtocht, inzonderheid wegens het uitgebreide gebruik, toen door Prins MAURITS ten behoeve van zijn verdedigende en aanvallende operatiën gemaakt van schipbruggen, uit geïmproviseerd materieel samengesteld. Aan mij werd bij die gelegenheid opgedragen om uit oude werken een overzicht van dien veldtocht samen te stellen, inzonderheid wat het gebruik van schipbruggen betrof. Dat overzicht, vier bladzijden schrift groot, sedert door bronnenstudie en archiefonderzoek voortdurend uitgebreid, werd de grondslag voor de thans geboden verhandeling nopens Prins MAURITS' veldtocht van 1599.

De toestand van onze Republiek was bij den aanvang van

1599 oneindig gunstiger dan toen 15 jaren te voren Prins MAURITS als 17-jarig jongeling de leiding der krijgsbedrijven in handen nam. Wel maakten thans 20.000 man, waaronder 9000 Spanjaarden — een leger zoo sterk als in geen tien jaar tegen de Republiek was opgetrokken — zich gereed om haar te bespringen, doch haar gebied was nu van vijanden vrijwel gezuiverd, de samenwerking tusschen de Provinciën onder den drang der omstandigheden krachtiger dan in vroegere en latere jaren. De Regeering was eensgezind en door het volk geëerbiedigd. Vooral Holland genoot, dank zij de koopvaart en de ontwikkeling van den handel, een ongekende welvaart, had zich daardoor een groote zee-macht verworven en levens de noodige geldmiddelen geschapen om daarnaast zoo noodig een talrijk en goed uiterust leger te land te onderhouden. Toch vormde eenheid destijds nog niet de grootste kracht onzer Republiek. Een buitengewoon schrander man als DE BUZANVAL, de toenmalige Fransche gezant te 's-Gravenhage, die destijds reeds tien jaar alhier verbleef, onze Republiek een zeer warm hart toedroeg en een open oog had voor hare belangen, sprak er in 1599 meermalen zijn wantrouwen over uit, wat er gebeuren zou, indien een groote ramp haar treffen mocht. Hij voorzag daarvan scheuring, wellicht een geheele ineenstorting onzer Republiek. Het was vermoedelijk mede voor een belangrijk deel wegens dit gebrek aan innerlijken samenhang, dat noch de St. G., noch Prins MAURITS in het najaar van 1599 tot vredesonderhandelingen met Spanje konden of wilden besluiten, toen Frankrijk reeds vrede gesloten had (1598), de steun onzer Duitsche bondgenooten op niets was uitgelopen en Engeland ons uitnoodigde op gunstige voorwaarden ons bij den met Spanje te sluiten vrede te voegen.¹⁾

De groote welvaart en beteekenis, vooral van onze zee-provinciën, maakten den naijver van Frankrijk, en vooral van Engeland gaande, zoodat, verstoken van hun hulp, aan een blijvende verovering der Zuidelijke gewesten niet viel te denken, doch vormden tevens een waarborg tegen over-

¹⁾ Vergelijk blz. 81.

heersching van een dier beide groote, op elkaar najverige bondgenooten. Onze verhoogde welvaart en beteekenis verzekerden ons echter tevens hun beider steun tegen Spanje, indien het onze Republiek in den strijd eens slecht mocht vergaan. „Holland had zich in weinige jaren zoo verrijkt, zoo bevolkt, zoo groote zeemacht verworven, dat Frankrijk en Engeland nooit meer gedoogen konden, dat Spanje de krachten der Republiek met de zijne vereenigde” ¹⁾. Vooral Engeland! Mede in verband met de huidige tijdsomstandigheden in hooge mate kenschetsend voor de reeds destijds bestaande pijnlijke zorg, waarmede Engeland er, *door alle eeuwen heen*, ten deele dank zij de meest verschillende politieke combinatiën op Europa's vaste land, voor gewaakt heeft, dat het door onze Noordzeehavens gevormde, op zijn borst gerichte pistool steeds in handen bleef of weer in handen kwam van een tweederangs kracht ²⁾, zijn de woorden van twee tijdgenooten. DE BUZANVAL schreef einde Oct. 1598 naar Frankrijk: „Les Anglois reconnoissent de plus en plus les avantages que gagera sur eux le Prince, quelqu'il soit, qui rejoindra ces Provinces ensembles, pour en faire sa volonté, étant hors de doute que s'il les ménageoit comme il faut, qu'il retiendrait vers soy l'empire de la Mer, element duquel les Anglois sont jaloux, et non sans cause” ³⁾. Een een Nederlander van dien tijd, die als secretaris van Graaf WILLEM LODEWIJK goed op de hoogte was, sprak zich aldus uit: „Soo bekenden nochtans teghenwoordelyck eenighe van den Raet van Coningin (van Engeland) rondelycker dan oyt te voren, dat sy by ervaringhe ten tyde van de Spaensche vlooten geleert hadden, dat Engeland verloren most gaen, wanneer Spaniën het vordel van de Nederlantsche havens kreeg”. ⁴⁾

¹⁾ FRUIN, 331. Tien jaren uit den 80-jarigen oorlog.

²⁾ Eerst Spanje hier neergestreden (begin 80-jarigen oorlog), toen onze Republiek (Engelsche oorlogen), toen Frankrijk (revolutie-oorlogen), nu Duitschland. Stichting van het Koninkrijk der 17 Vereenigde Provinciën op het Weener Congres.

³⁾ Lettres DE BUZANVAL, 7/8.

⁴⁾ E. VAN REIJD, Historie der Nederlantsche oorlogen, begin ende

Voorbereiding der Spanjaarden tot den veldtocht.

Gevaar voor Holland tijdens de vorst.

Aartshertog ALBERT van Oostenrijk, die in naam des Konings van Spanje over de Z.-Nederlanden regeerde, was naar Madrid vertrokken om zijne bruid ISABELLA te halen. Gedurende zijn afwezigheid, derhalve tijdens den geheelen veldtocht van 1599, zetelde KARDINAAL ANDREAS van Oostenrijk als Gouverneur te Brussel, terwijl MENDOZA, de Admirant (= Admiraal) van Arragon, het bevel over de Spaansche troepen voerde. Zij gebruikten den winter niet om onze Republiek aan te tasten, hoewel de vorst alle rivieren en moerassen tweemaal met hard ijs bedekte. Het Spaansche leger was toen talrijker en van beter gehalte dan het in jaren geweest was. Omstreeks Oct. 1598 telde het 20.000 man met 20 stukken geschut; Prins MAURITS was toen niet half zoo sterk. Deze laatste hield in den winter bij Arnhem een macht bijeen om de Veluwe, Utrecht en Holland te dekken, terwijl Graaf WILLEM LODEWIJK bij Meppel de Noordelijke Provinciën beschermde.

Uit tal van brieven en getroffen maatregelen blijkt, hoe groot de vrees voor een inval der Spanjaarden bij vorst was, en dat men vooral in Holland onder den druk van dit gevaar leefde. In de eerste helft van Dec. 1598 liet Prins MAURITS er zich door weerhouden om uit Arnhem naar zijne Residentie terug te keeren; juist één maand later stond Hij op het punt om wegens dezelfde reden weder uit den Haag naar de frontieren van Gelderland te vertrekken, welke tocht toen evenwel niet doorgegaan is. Behalve troepen werden daar toen bijna 2900 huysluyden van de Veluwe-dorpen gereed gehouden om in tijden van vorst den Velwezoom te bewaken en den Rijn uit te bijten, minstens van IJsseloort tot aan de Grebbe. Bij resⁿ. van 10

voortganck, enz. 1650, 350. Zie omtrent onze toenmalige verhouding tot Engeland verder blz. 28/9 van mijne studie.

en 12 Jan. 1599 bepaalden de St. v. Holland in overleg met den Prins, dat verschillende boezemwateren en stadsgrachten zouden worden gebijt, ook sluizen en watermolens vrijgemaakt, om met het water te kunnen spelen. Het aanvankelijk voornemen was geweest om de binnenwateren van Rijnland en het Land van Woerden te doen uitjizen, doch in verband met hun geringe breedte en diepte — wellicht ook om het gevaar verder van zich af te houden — werd de weerstandslijn ten slotte verlegd tot de Utrechtsche Vecht. Men vindt hier, evenals in 1672, weifeling over de vraag of men de (oude) Hollandsche Waterlinie (1672) zal innemen dan wel de lijn van Vaartsche Rijn en Vecht (1629; tegenwoordige Utrechtsche of z.g. Nieuwe Hollandsche Waterlinie), doch besliste zich ten slotte terecht voor deze laatste. Huysluyden met verrejagers en roers moesten tijdens de vorst goede wacht houden. Uit geheel Holland werden 5500 mannen naar de Vecht gezonden om daar gedurende de vorst te blijven en er te werken. Alle schouten van Holland werden aangeschreven om binnen tweemaal 24 uur lijsten in te dienen van alle mannen, oud 18 tot 60 jaar, geschikt om de wapenen te voeren. De dooi viel echter in en bevrijdde Holland van het dreigend gevaar, dat begin Febr. nog enkele dagen terugkeerde ¹⁾.

In Febr. beproefden de Spanjaarden tevergeefs om Breda en Nijmegen te overrompelen. Gelukkiger waren zij ten aanzien van Emmerik, dat den laatsten dier maand gedwongen werd om 1000 man Spaansch garnizoen in te nemen. Prins MAURITS, wiens nieuw te werven krijgsvolk op zijn vroegst einde Mrt. te velde kon komen, vermocht niet hiertegen iets te doen. Verder vonden in dezen tijd slechts kleine schermutselingen plaats, die doorgaans gunstig voor de onzen verliepen.

Reeds begin Mrt. gingen de Spanjaarden tot bijeenrekking van hun strijdkrachten bij Rees over. KARDINAAL ANDREAS

¹⁾ Zie meer uitvoerig van mijne hand voor de gevaren, die Holland bedreigden in beide winters, welke het jaar 1599 begreunden: *Mavors*, 1917, 81 tot 88.

had den Duitschen Keizer beloofd, dat de Spaansche troepen zich einde Mrt. van diens grondgebied zouden verwijderen. Het streven om een vredebreuk met Duitschland te voorkomen, waar verschillende Vorsten zich in den rug der Spanjaarden begonnen te roeren, werd de naaste aanleiding tot den vroegtijdigen, vrij onverwachten aanval, die door het vroeg invallende schoone, droge voorjaar nog werd bespoedigd en onze Republiek verraste. Voor de wijze, waarop de Spanjaarden hun handelingen trachtten goed te praten, leze men VAN REYD; de St. G. verdedigden zich daartegen in een stuk, waarin o. m. deze woorden: „Isser oyt rechtveerdighe ende afgeparste nootweer ter hant genomen, soo isset dese" ¹⁾).

**Voorbereiding van onze Republiek tot de verdediging.
Zij spant al hare krachten in.**

Het is onjuist, zich den tachtigjarigen oorlog voor te stellen als eene *onafgebroken* worsteling onder hooge spanning; ook hier wisselden *vloed* en *eb* elkaar af; na verslapping in den strijd volgde over en weer het zich opnieuw aangorden, in de hoop eene beslissing te zullen verkrijgen. Mede in 1599 steeg de spanning tot het hoogst. De St. G. begrepen reeds vóór den aanvang van dit jaar, hoe de komst van een nieuwen Koning op den Spaanschen troon (1598) en de terugkeer van Aartshertog ALBERTUS den oorlog opnieuw krachtig zouden aanwakkeren, dat voor den komenden veldtocht buitengewone inspanning zou gevorderd worden. Dit was te meer het geval, daar Spanje door den vrede met Frankrijk (1598) de handen meer vrij kreeg; ook liet het zich al bevroeden, dat eveneens Engeland weldra vrede sluiten zou. Overtuigend blijkt het vooral uit de brieven, welke DE BUZANVAL naar Frankrijk schreef, dat onze Republiek in 1599 een crisis in den oorlog beleefde en dat men zich daarvan hier te lande volkomen bewust was. Spanje zou zijn uiterste krachten inspannen om nu in weinige jaren aan den oorlog een einde te maken; voor ons gold

¹⁾ VAN REYD, 366/71.

het derhalve: er op of er onder. „Je découvre de plus en plus qu'ils (= onze St. G.) sont résolus de tout quitter ce qu'ils ont en terre ferme, si la nécessité les y contraint, et se tenir à la Hollande, Zelande et Frize, lesquelles ils se vantent pouvoir maintenir contre toutes les forces d'Espagne autant et si longtemps qu'ils voudront" ¹⁾. Hierin treedt voor het eerst 't denkbeeld van de Vesting Holland, ruim opgevat, op den voorgrond. Even vastbesloten als de St. G. om tot het uiterste vol te houden was Prins MAURITS: „Il m'en a répondu à la soldade: „Si tous nos amis sont d'avis que nous perdions, il n'y a remède: il faut vendre nôtre peau le plus cher que nous pourrons" ²⁾. De voorbereiding der Republiek tot den veldtocht van 1599 geeft dan ook een zeer schoone samenwerking te aanschouwen tusschen den Stadhouder, Zijn Neef en geestverwant Graaf WILLEM LODEWIJK, en de besturende en uitvoerende organen in de Republiek. Wat te voren aan de eensgezindheid van onze Provinciën ontbrak, werd door het gemeenschappelijk gevaar voor een groot deel hersteld. Het volk legde op geldelijk gebied een nimmer gekende offervaardigheid aan den dag. Allerlei nieuwe, belangrijke regelingen nopens het krijgswezen kwamen tot stand; tal van maatregelen werden getroffen, om het leger, de vestingwerken en de vloot in zoo deugdelyk mogelyken staat te brengen, de numerieke sterkte zooveel doenlyk op te voeren. Het jaar 1599 vormt in onzen strijd tegen Spanje ook daarom een keerpunt, wyl vele geloovigen hier te lande zich wegens den dood van Koning PHILIPS II in 1598 niet langer gebonden achtten door hun eenmaal aan dien Landvorst afgelegden eed. Eerst thans kon de oorlog met aller deelname en ontwikkeling van alle krachten beginnen. De wandaden, door de Spanjaarden tijdens den winter 1598/9 in hunne Westphaalsche kwartieren bedreven, brachten de tijden van Zutphen en Naarden weer in herinnering en stijfden de onzen in hun verzet. Vol lof was DE BUZANVAL dan ook voor onze offervaardigheid, later ook voor ons volhardingsvermogen.

¹⁾ DE BUZANVAL, 138 op 14 April.

²⁾ T. a. p. 58.

Als uitvloeisel van de verhoogde spanning en bedrijvigheid kwamen in 1599, mede door Prins MAURITS' toedoen, verschillende plakكاتen en instructiën tot stand, waarbij nieuwe en betere orde werd gesteld op tal van zaken, die met ons krijgswezen en 's Prinsen bijzondere wijze van oorlogvoeren ten nauwste verband hielden. De belangrijkste daarvan en tevens degene, met welker ten uitvoerlegging men de meeste moeite heeft gehad, was het plakkaat van 4 Febr. 1599 „op 't stuck van de monsteringhe tot voorcominghe van allen frauden in 't compleet houden van de compagniën”. Met krachtige hand wilden de St. G., de R. v. St. en de Prins een einde maken aan de bestaande misbruiken, als de passevolanten, morte-payen e. d., waardoor de krijgsmacht beneden de vereischte sterkte bleef, en de Generaliteit of de afzonderlijke Provinciën bestolen werden. De moeite, die men heeft gehad om dit plakkaat volledig toegepast te krijgen, de bedenkingen, die van verschillende zijden werden aangevoerd, het lijdelijk en het openlijk verzet, dat van allerlei kanten opdook, dit alles bewijst wel, hoe diep het kwaad ingeworteld en hoe noodig het was daartegen krachtig front te maken. Door de benoeming van een groot aantal monstercommissarissen werden de St. G. den toestand ten slotte meester, doch niet dan nadat eenige voorbeelden waren gesteld.

Niet alleen voor een voldoende sterkte van onze krijgsmacht werd vóór de opening van den veldtocht van 1599 gewaakt, doch evenzeer voor een nuttig en doelmatig gebruik. Op 31 Mrt. werden door de St. G. na overleg met den Prins en den R. v. St. tal van nieuwe instructiën en ordonnantiën gegeven. Zij betroffen voornamelijk den dienst van de artillerie en dien van den trein, het toezicht bij het aanleggen van schanswerken en het slaan van bruggen, alsmede tal van bij die diensten betrokken hoogere en lagere titularissen.

Van het jaar 1599 dagteekent derhalve een betere ordening van ons krijgswezen. Gestaald door de beproevingen en de ervaringen van dat jaar, heeft onze krijgsmacht daarvan reeds in 1600 de rijke vruchten geplukt.

Reeds op 1 Januari 1599 besloten de Staten-Generaal om met den Prins te overleggen, hoeveel compagnieën voetknechten en ruiters men hier te lande, ook in Engeland, Frankrijk en Duitschland werven zou tot uitbreiding van onze krijgsmacht. Men besloot ten slotte om de Nederlandsche compagnieën compleet te maken op normaal 113 man ieder en 9 nieuwe vanen ruiterij in dienst te nemen. Vooral in Maart, toen verschillende compagnieën werden bestemd voor den dienst op onze vloot naar Spanje, werd aan meerdere kapiteins commissie verleend tot het oprichten van nieuwe compagnieën Nederlandsche soldaten. In Frankrijk zouden 3 compagnieën Zwitsers worden gelicht, waarvan er 2 in 1599 opgericht zijn. Voorts werd met Ridder VERE overeengekomen, dat de 26 compagnieën van zijn regiment Engelschen voltallig zouden gemaakt worden op normaal 150 man per compagnie; evenzoo het regiment Schotten à 10 vendels van Kolonel MURRAY. Met den Heer DE LA NOUE werd gecontracteerd voor de levering van een regiment Franschen à 2000 man; bovendien zouden vandaar onder hem terugkeeren 2000 man, die de Staten-Generaal den Koning in diens oorlog tegen Spanje te hulp hadden gezonden. Graaf ERNST CASIMIR van Nassau zou als overste een regiment Duitschers à 2000 man doen lichten.

De werving en de aankomst der vreemde troepen had een sleepend verloop. In Frankrijk werd eerstgenoemde slechts oogluikend toegestaan, daar men vreesde door Spanje van schending der onzijdigheid beschuldigd te worden; in Engeland was Koningin ELISABETH, zooals aanstonds blijken zal, verstoord op onze Staten-Generaal, terwijl in Duitschland de Protestantsche Kreitsvorsten zelf bezig waren een leger bijeen te brengen. Terwijl de Staten-Generaal begin Februari rekenden, dat men, indien alle lichtingen slaagden, eind Maart bijna 20.000 man, waaronder 3000 ruiters, bijeen zou hebben, met welke Prins MAURITS dan begin April te velde kon komen, was hun berekening eind Februari reeds tot 12 à 13.000 man voetvolk en 2500 ruiters gedaald.

Begin April waren er nog slechts 900 Franschen aangekomen; einde dier maand was het geheele regiment van

DE LA NOUE gewapend en bleek er een overcompleteet van 200 man te bestaan. De oprichting van het regiment „Duitsche knechten” onder Graaf ERNST CASIMIR had een nog sleepender verloop. Daar Stadhouders WILLEM LODEWIJK door de Emdensche zaken en door moeilijkheden tusschen Provincie en Stad Groningen voorloopig nog in het Noorden noodig was, kwam Graaf ERNST met dit regiment mede, doch eerst op 7 Mei te Arnhem bij het leger aan. *De oorlogshandelingen waren toen reeds 14 dagen in vollen gang.* Prins MAURITS in de richting van Bommel naijlende, kwam men nog juist bijtijds aan de Waal om den vijand te belleten die rivier over te steken en de Tielerwaard binnen te vallen ¹⁾. Bewapening en uitrusting lieten toen nog zeer veel te wenschen over; enkele compagnieën hadden zelfs nog geen wapenen! Ook was het regiment vermoedelijk onvoltallig; althans begin Juli telde het slechts 1400 van de geraamde 2000 man.

Het voltallig maken van het Engelsche en ook van het Schotsche regiment ging eveneens met moeilijkheden gepaard, vooral, omdat Koningin ELISABETH bij een schrijven, dat 18 Januari in de Staten-Generaal gelezen werd, met het oog op den opstand in Ierland, 2000 goed geoefende Engelschen terugverzocht, waarvoor in ruil een gelijk getal recruten zou gezonden worden. Later bleek de Koningin bovendien verstoord over het gehalte der haar gezonden z.g. oude troepen. Medio Mei is het Engelsche regiment op verzoek van Prins MAURITS in tweeën gesplitst en het commando over het 2^e regiment opgedragen aan VERE's broeder HORATIO. De aanvulling van het Schotsche regiment was eerst einde April voltooid.

Welke troepen zich in Juni in het veldleger en in de vestingen van ons toenmalig Zuiderfrontier bevonden, leert het rapport nopens de monstering, op 18 Juni verricht ²⁾. Opmerkelijk is het, dat zich toen in onze krijgsmacht achter de Waal, voor zoover de nationaliteiten vallen na te gaan, slechts 8 Nederlanders bevonden op 4 vreemdelingen, daarbij

¹⁾ Zie blz. 50.

²⁾ Zie Bijlage I, blz. 102.

nog aangenomen, dat alle Nederlandsche afdeelingen uitsluitend uit soldaten dezer landen bestonden. De totale sterkte van onze krijgsmacht te land bedroeg volgens den staat van oorlog voor 1599: 264 compagnieën of 33.965 man infanterie, benevens 33 compagnieën ruitery of 2817 ruiters met 969 bidets ¹⁾. Hieruit volgt, dat in den zomer van genoemd jaar ongeveer de helft van onze krijgsmacht op het hoofdoperatietooneel langs de Waal bijeengetrokken was.

Reeds in April heeft men, voornamelijk op voorstel van Prins MAURITS en JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, het plan in overweging genomen om, indien onze Duitsche bondgenooten eens niet tot daadwerkelyken steun kwamen en hun leger ontbonden — iets, waarvoor op gezette tijden groote vrees heeft bestaan — daarvan de beste compagnieën ruiters en voetknechten over te nemen. Men wenschte de *f* 100.000, aan de Provinciën gevraagd „in eenigen voervallenden noot van den lande” voor die werving te gebruiken. Bij secr. resolutie van 27 April besloten de St. G. om, mocht de veldtocht onzer Duitsche bondgenooten ineens storten, 2 à 3000 voetknechten en 1000 à 1200 ruiters van hen voor den tijd van 4 maanden in den dienst der Republiek aan te nemen. De Graven van HOHENLOHE en VAN SOLMS, die zich bij het leger der z.g. protesteerende Vorsten bevonden, moesten den gang van zaken en die troepen in het oog houden, om zoo noodig te rechter tijd te kunnen ingrijpen.

Telkenmale zijn èn Prins MAURITS èn VAN OLDENBARNEVELT èn ook HOHENLOHE op die indienstname teruggekomen, omdat zij geen vertrouwen stelden in het oprukken van onze bondgenooten. In een secr. res. St. G. van 23 Augustus wordt zelfs gesproken over het indienstnemen, nu voor $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ maand, van meer dan 6000 voetknechten en 2500 ruiters om vereenigd daarmede den vijand uit het veld te slaan. Toch is van die indienstname niets gekomen, met uitzondering van 800 man, die, voor de helft ongewapend, begin Juli zijn overgenomen, grootendeels om Graaf ERNST'S

D. w. bagagepaarden.

regiment op sterkte te brengen. Tot medio September hebben de Duitsche Vorsten hun veldtocht zelf geleid en toen deze met het deerlijk mislukte z.g. beleg van Rees een tragisch einde nam, was voor ons het seizoen te ver gevorderd om in 1599 nog iets van beteekenis te ondernemen; ook trad er al dadelijk een nagenoeg volkomen ontbinding van het Duitsche leger door desertie, munterij e. d. in. ¹⁾

Wanneer men, voornamelijk aan de hand van Prins MAURITS' brieven aan de Staten-Generaal, de maatregelen bestudeert, door hem in het voorjaar van 1599 getroffen om 's vijands voornemens zoo goed mogelijk te verijdelen, blijkt duidelijk een der groote nadeelen, der strategische verdediging eigen, n.l. de onzekerheid omtrent de voornemens des vijands, het gemis van het initiatief. ²⁾ Doch tevens blijken dan twee belangrijke nevenzaken:

1°. de beperkte hulpmiddelen, waarover de Prins meermalen beschikte en het voortdurende gebrek aan geld *in het leger*, ondanks de ruime, door de meeste Provinciën geschonken oorlogscredieten;

2°. de beperkte bevoegdheid van den Prins, zijn afhankelijkheid van de Staten-Generaal en van den Raad van State, de vele wrijvingen en het tijdverlies, die daarvan het gevolg waren, ook in zaken, die uitsluitend tot het krijgsbeleid en de rechtstreeksche leiding der oorlogshandelingen behoorden. Te meer moet dit zoo duidelijk aan het licht tredend verschijnsel verwonderen, daar de Prins thans, in de kracht van het leven gekomen, bijna het top-punt van zijn militaire loopbaan bereikt had (1600. Slag bij Nieuwpoort). Was de vijand met grooter macht of doortastender opgetreden, de groote nadeelen van deze omslachtige, ja schadelijke wijze van bevelvoering waren zeker nog duidelijker en op meer tastbare wijze aan het licht getreden.

Gedurende de geheele maand Februari kwamen berichten in, dat de Admirant zijn troepen, allerlei gereedschappen, geschut, een schipbrug, schuiten, ook veel levensmiddelen te

¹⁾ Zie hieromtrent verder blz. 72 tot 76.

²⁾ Vergelijk blz. 33/5, 43/6, 51 en 56, noot.

en rondom Rees bijeenbracht. Het scheen zeer wel mogelijk, dat hij veel vroeger te velde zou komen dan men algemeen vermoedde, doch het was nog onzeker of de aanval zou gelden Wesel, dat (voor den schijn) de Protestanten uitgedreven had om dan over Emmerik, dat genomen was, op 's Gravenweert, waarop de Schenkenschans, gericht te worden, dan wel ons IJsselfrontier, b.v. Doesburg, treffen zou.

Op 2 Maart nam Prins MAURITS afscheid van de Staten-Generaal, om zich, in verband met 's vijands dreigenden opmarsch, met eenige troepen voorloopig naar Arnhem te begeven. Te voren waren reeds troepen, voornamelijk uit Gelderland en Overijssel, langs Waal, Rijn en IJssel bijeenge trokken. Alle compagnieën, die de Prins voornemens was dat jaar te velde te gebruiken, ontvingen aanschrijving zich naar de steden van Gelderland en omgeving te begeven. Weldra werd als concentratiepunt voor de hoofdmacht aangewezen 's Gravenweert, het aanknooppingspunt van de Waal-linie met die langs Boven-Rijn en IJssel. Grote moeilijkheden deden zich al dadelijk op allerlei gebied voor. Graaf WILLEM LODEWIJK, die aanvankelijk had doen weten, dat men van hem geen krijgsvolk ter versterking van het leger te wachten had, zag den toestand in het Noorden, in verband met een dreigenden aanslag des vijands op den mond van de Eems en troebelen binnen Emden, niet zeer helder in; nu stonden de Staten-Generaal hem, vermoedelijk buiten Prins MAURITS om, toe nog 4 of 5 compagnieën van zijn regiment van de Geldersche Waard naar Friesland te ontbieden. Dit, terwijl de vijand zijn krachten aan den Rijn verzamelde (hetgeen bekend was), het zwaartepunt der verdediging aldaar, en wellicht aan de Waal en den Geldersche IJssel vallen zou en er hier een nijpend gebrek aan troepen bestond! 17 Maart verklaarde de Prins den Staten-Generaal dan ook, dat hij die compagnieën niet kon zenden „zonder het landt in uysterste peryckel ende gevair te stellen”. Men was nog zwakker dan het vorige jaar om denzelfden tijd en de Prins verzocht dus vriendelijk Zijn Neef aan te schrijven om de 4 à 5 compagnieën althans voorloopig nog aan de Geldersche Waard te laten.

Aanvankelijk had de Prins slechts 4000 man te zijner beschikking, waarmede hij de rivieren bezette, voornamelijk van Nijmegen over de Schenkenschans tot en met Deventer. De aanvoer van alle gereed zijnde nieuw geworven troepen was dringend noodig; daartoe werden dan ook de vereischte bevelen gegeven. Daar einde Maart en begin April berichten inkwamen, dat de vijand te Maastricht schuiten en schepen gereed maakte voor zijn onderneming te water tegen het eilandje de Voren¹⁾, zond de Prins ook daarheen eenige compagnieën onder een vertrouwd commandant. De Prins klaagde toen voorts zich „alhier zonder eenige assistentie te vinden, zoo van wagens als van treckpeerden voor 't geschut", die in allerijl gezonden moesten worden. Op 6 en 19 April drong Prins MAURITS nogmaals bij de Staten-Generaal aan op het zoo spoedig mogelijk zenden van meer troepen, recruten, wagens en geld, daar hij gewaarschuwd was, dat de vijand zich in allerijl gereed maakte om den 10^{en} te velde te komen. De bevelhebbers van onze vreemde regimenten en ook vele andere van onze officieren waren toen nog niet bij den Prins aangekomen! Meer troepen moesten in binnen- en buitenland geworven worden. „Oock by ons is ontboden alle het volck van oorloge, dewelcke wy geoordeelt hebben uyte garnisoenen getogen ende gemist te mogen werden, beneffens alle officieren ende behouften, totten veltleger gedestineert. Soo vinden wy nochtans in 't getal des volcx van oorloge jegens het groot geweld der vyanden seer groote mangel, besonder ten opsien wy op soo verscheyden plaetsen den vyandt moeten verwachten ende het volck van oorloge verdeylen."

De opstelling, thans door Prins MAURITS op de Geldersche Waard ingenomen met vleugels langs de aangrenzende rivieren, was bedoeld als een centrale stelling, waarbij Hij het oog gevestigd hield op Doesburg, 's-Gravenweert, Zevenaar en de Voren, plaetsen, waar de vijand kon pogen om over

1) Zie omtrent dit thans aan den vasten wal tusschen Maas en Waal gehechte eiland blz 20/1. Op de Stafkaart (blad Rhenen) is de omtrek van het oude eiland nog duidelijk te onderkennen. De Oostelijke begrenzing „het Waal" heet op oudere kaarten nog „Vorensche Gat".

te gaan. De Prins nam derhalve met Zijn hoofdmacht een flankstelling in ten opzichte van den aanvaller. die hetzij de Waallinie, hetzij die langs boven-Rijn en IJssel zou trachten over te gaan. 's Prinsen steunpunten aan de rivieren waren Woudrichem, Zalt-Bommel, de Voren, Nijmegen, Schenkenschans, Doesburg, Zutphen en Deventer. Zooals blijken zal, speelden ten slotte Zalt-Bommel en de Voren de meest belangrijke rol. Sedert 12 April had de Prins Zijn hoofdkwartier verlegd van Arnhem naar Aerd; Zijn troepen legerden van Bommel aan de Waal tot Deventer aan den IJssel; de hoofdmacht in de Geldersche Waard en om en bij 's Prinsen hoofdkwartier achter de Schenkenschans, welke geducht versterkt was. Door verscheidene schipbruggen te leggen — zoo was b.v. de Schenkenschans met 's-Gravenweert door een brug verbonden en deze waard weer over de Oude Waal met den Noorder Waaloever bij het Tolhuis — door het doen verbeteren der wegen en door een reeks van „vuurtekens” (seinen) langs de rivieren in te richten, had de Prins zich in de gelegenheid gesteld om met Zijne in het centrum gelegerde macht snel elk bedreigd punt te hulp te kunnen snellen ¹⁾.

Groot is de activiteit, door Prins MAURITS in de maanden Maart en April aan den dag gelegd; nu was Hij hier dan daar om bestaande werken te bezichtigen en orde te stellen op den aanleg van nieuwe. Ten slotte was Hij volkomen ingelicht, dat 's vijands eerste aanslagen de Schenkenschans, Nijmegen en de Voren gelden zouden. Dat de Prins op de onverwachte beweging des vijands „geheel onvoorbereid” was, zooals AREND schrijft ²⁾, is volkomen onjuist. Wel is de Prins in diën zin verrast geworden, dat de Spanjaarden den veldtocht vroeger openden dan gebruikelijk was en verwacht werd, zoodat men met de eigen werving bij hen ten achter liep. En ook is de Prins, zooals overtuigend

¹⁾ Deze vuurtekens hebben niet voldaan, integendeel verwarring veroorzaakt. De vijand maakte verschillende malen valsch alarm, waarop de vuren ontstoken en de troepen geconcentreerd werden. VAN REYD, 384.

²⁾ AREND, Algemeene geschiedenis des Vaderlands, Deel 3, 2e stuk. 116.

uit Zijne brieven aan de Staten-Generaal blijkt, geruimen tijd in het onzekere gebleven, waartegen 's vijands *hoofd*-aanval zou worden gericht.

Prins MAURITS was reeds in de jaren 1589, 1590 en 1597/8 in de noodzakelijkheid geweest om Zijn aandacht aan het frontier van de Waal, inzonderheid ook aan de Bommelerwaard te schenken. Hij had destijds die rivier tegen den vijand, zij het tegen veel zwakkere krachten, verdedigd. In het laatst van 1597 had de Prins door een ingenieur een kaart doen vervaardigen, waarop alle redouten en permanente versterkingen van den Rijn tusschen Keizersweerd en 's-Gravenweert, en vandaar de Waal af over Zalt-Bommel tot Gorinchem aangegeven waren. Daar in het laatst van 1598 ook het IJsselfrontier onderhanden genomen was, stond men er bij het begin van den veldtocht van 1599 ten aanzien van onze strategische verdedigingslijnen en hare vestingen vrij gunstig voor. In 1598 waren door de Provinciën *f* 200.000 voor de fortificatiën toegestaan, die voor een belangrijk deel aan Bommel, Tiel, de Voren, Nijmegen, 's-Gravenweert, Doesburg en Zutphen besteed waren.

Toch leert men ook op het gebied van onze vestingwerken in 1599 de twee zelfde remmende factoren kennen, die feitelijk uit ééne grondoorzaak voortsproten: 1°. het chronische geldgebrek en 2°. het te ver gedreven Provincialisme, waardoor een krachtige eenheid ontbrak, en van een vestingstelsel geen sprake kon zijn. Het begrip eener „Vesting Holland” was nog verre te zoeken; hoogstens werd er gedacht aan Provinciale liniën tot verdediging van het eigen gewest, terwijl de stedenverdediging, zoo nauw samenhangende met het eerste gedeelte van den 80-jarigen oorlog, nog hoogtij vierde. ¹⁾ Daardoor werden, behalve onze troepen, ook onze toch reeds niet aanzienlijke financieele krachten in hooge mate versnipperd. Overal viel er op het allerlaatst

¹⁾ Blijkens eene opgave van VAN OLDENBARNEVELT aan Koningin ELISABETH dienden er in 1598 in de Republiek bijna 70 vestingen en sterkten, zoo groot als klein, bezet te blijven. Zie FRUIN. Tien jaren uit den 80-jarigen oorlog, 299. De latere Provinciale verdedigingsliniën waren in de eerste helft van den 80-jarigen oorlog meest eerst in wording.

nog veel te doen, een ieder achtte de eigen streek het meest bedreigd, verbetering van de eigen vestingwerken het meest urgent. Meermalen bestond er daarbij een sterke neiging om voor die verbeteringen uit de generale middelen te putten. Degene, die in 1599 zeer tot concentratie der krachten, ook op vestingbouwkundig gebied heeft bijgedragen, was ongetwijfeld Prins MAURITS. Nog niet wetende, of de vijand zijn operatielijn over de Waal of over den IJssel kiezen zou, m.a.w. of men den hoofdaanval uit het Zuiden of uit het Oosten te verwachten had, vatte Hij die beide defensielijnen met hare steunpunten in het oog en droeg zeer bij tot hare versterking, „in welke wercken den Prince MAURITS hem verthoonde een groot meester te wezen boven alle andere veldt-oversten”. 1) Aanvankelijk schonk Hij de meeste aandacht aan het aanknoopingspunt van beide liniën, Zijn centrale stelling op de 's-Gravenweert, d.i. aan de Schenkenschans, welke Hij in geduchten staat van tegenweer deed brengen. Dadelijk trokken ook Zutphen en Doesburg 's Prinsen aandacht, doch het meest 't frontier van de Waal: Nijmegen, dat zwak was en waar de Prins reeds destijds een vaste brug over de rivier wenschte, ten einde het te allen tijde gemakkelijk te kunnen steunen, doch op welk plan de Staten-Generaal wegens de kosten niet wilden ingaan; 2) voorts het eilandje de Voren, een zeer belangrijk punt aan de Waal, dat in de krijgsgeschiedenis, vooral van 1599, zeer bekend is. Op dat eiland, tegenover de bovenpunt van de Bommelerwaard gelegen, hadden de Staten-Generaal eenigen tijd te voren een eenvoudige schans laten aanleggen, de „Nassausche Schans” geheeten om de scheepvaart uit Duitschland naar de Nederlanden te beschermen, ook, opdat de vijand deze plaats niet nemen, de rivieren beheerschen en in het hart des lands vallen zou. Die schans werd nu vergroot en versterkt; zij vormde een tusschen-steunpunt tusschen Nijmegen en Zalt-Bommel, en belette dus mede een inval des vijands in de Tielerwaard. Voor de ligging

1) VAN METEREN, *Historiën der Nederlanden*, 1652, 406.

2) Zie hieromtrent een artikel van mijne hand in *Gelre*, XX, 157 e.v.

van dit eilandje wordt verwezen naar Plaat I, voor de inrichting der schans naar de later daarvan door ANTHONIS DUYCK 1) aan de Staten-Generaal gezonden kaart, Plaat II. Ten slotte werd dat eilandje „een conincklyke vestingh met ses bolwercken daarop liggende, bycans rontsom met eenen wal teghen cartouwen omcingeld”. 2)

Als volgende steunpunten aan de weerstandslijn langs de Waal verdient nog vermelding de vesting Zalt-Bommel, omdat deze in 1599 den hoofdstoot der Spanjaarden heeft moeten opvangen. Aan het bezit van deze vesting werd hooge waarde toegekend. In 1572 door die van Gorinchem ingenomen en sedert dien, ondanks vele pogingen der Spaansche krijgshoofden, als een der eerste onafgebroken aan de zijde van den Prins gebleven, had deze frontierstad van Holland in 1574 een beleg à 3½ maand van BARLAYMONT, Stadhouder van Gelderland, te doorstaan gehad. De Spanjaarden waren toen einde September door het water verdreven, daar de bevolking den Waaldijk doorstak. 3) Vermoedelijk was dit beleg nog geïnspireerd door ALVA, die in ieder geval groote beteekenis aan Zalt-Bommel hechtte, omdat het op den weg van 's Hertogenbosch naar Holland lag en de geheele Bommelerwaard beheerschte. 4) Niet minder beteekenis hechtte Prins WILLEM I aan die vesting, welke Hij in 1573 bezocht en naar Zijn persoonlijke aanwijzingen deed versterken.

Wel wonder is het — gezien de beteekenis van Bommel en de waarde daaraan door beide partijen toegekend — dat deze vesting nog in Mei 1599 geenszins in volkomen verdedigbaren staat verkeerde, en, door verbouwing en uitbreiding, inzonderheid aan de Westzijde open lag. 5)

1) Advocaat-fiscaal van de Staten-Generaal, een trouw krijgsmakker van Prins MAURITS, in wiens Hoofdkwartier hij gedurende elken veldtocht verkeerde; schrijver van het bekende, later door LODEWIJK MULDER uitgegeven Journael, waarvan helaas de jaren 1598 en 1599 verloren zijn gegaan. DUYCK was van 1621 tot 1629 Raadpensionaris.

2) VAN REYD, Historie der Nederlandsche oorlogen, 1650, 384.

3) SLICHTENHORST, Geldersse Geschiedenissen, 530.

4) Gelre. Deel IX, 100 en 101, noten.

5) Zie meer uitvoerig blz. 45 en 48. Men was destijds meermalen zeer zorgeloos in het versterken van belangrijke steden. Vergelijk mijne

De *maatregelen*, in 1599 *ter zee* getroffen, waren zeker van even wijde strekking en omvang als die voor den oorlog te land. Men besloot om een vloot uit te rusten, ten einde PHILIPS III in zijn eigen land te bestoken, de Indische zilvervloeden te verrassen en de Spaansche eilanden te vermeesteren. De uitrusting van deze vloot was mede een gevolg van de verbreking van de handelsbetrekkingen met onze Republiek door Spanje. Men vreesde hier te lande het leeglopend zeevolk, waarvan de sterkte op omstreeks 30.000 man werd geschat. VAN REYD noemt als een der voornaamste uitkomsten van het uitrusten eener groote oorlogsvloot, hoe „dat graeu werck kreegh”.¹⁾ Zodoende keerde het kwaad, door de Spanjaarden onze Republiek toegedacht, zich ten slotte tegen Spanje zelf. Reeds medio Maart bestond het plan om, behalve de matrozen, 2 à 3000 landsoldaten (mariniers) op die vloot te brengen met het oog op allerlei landingen.

De Staten-Generaal — natuurlijk vooral Holland en Zeeland — verwachtten van deze uitrusting ter zee grootere uitkomsten dan van al, wat te land ondernomen werd. Er bestond alle kans op eene ontmoeting met de tweede helft der West-Indische zilvervloot. Nam men deze, dan waren alle oorlogskosten ruimschoots gedekt. en kon men tevens den zeer belangrijken achterstand der Admiraliteiten aanzuiveren.

De vloot voor het bovengenoemde doel in orde gebracht, bestond uit 74 oorlogsschepen en was bemand met 6000 matrozen, benevens 10 compagnieën of 2000 landsoldaten. Zij stond onder bevel van den Meester Generaal (= Grootmeester) van de Artillerie Jonker PIETER VAN DER DOES, die reeds vroegtijdig voor dit bevel werd aangewezen, doch zich tot aan het vertrek naar zee in het Hoofdkwartier van den Prins heeft bevonden. Daarentegen werd tot Generaal van de Artillerie bestemd de Heer VAN WARMOND, Admiraal van Holland, derhalve een zeer merkwaardige omruiling van functiën.

mededeelingen dienaangaande nopens Amersfoort in 1629, voorkomende in de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht. 1909.

¹⁾ VAN REYD, 382. DE BUZANVAL, 120/1, spreekt zich in volkomen denzelfden geest uit.

Tegen het einde van April begonnen de Staten-Generaal maatregelen te treffen tot het bijentrekken dier vloot. Haar verzamelpunt, waarvoor eerst de Engelsche kust onder Duins was aangewezen, werd toen verlegd naar de Zeeuwsche stroomen, omdat de Staten-Generaal de soldaten voor de vloot zoo lang mogelijk in de frontiersteden van Brabant en Zeeland wenschten te gebruiken. Werkelijk heeft dit nog plaats gevonden, o.a. te Bergen op Zoom; eerst 23 Mei moesten die soldaten vervangen worden en zijn loen weldra sloop gegaan.¹⁾ Het oorspronkelijk plan was, dat de vloot nog in April zou uitzeilen. Tegenwind heeft haar uitvaren vertraagd; zoo is het einde Mei geworden, eer zij zee koos. Volgens DE BUZANVAL zou nog een andere gewichtige reden tot dit vertraagde uitvaren bijgedragen hebben, n.l. dat men eerst de meening van den Koning van Frankrijk wilde kennen nopens de zooveel opzienbarende resolutie der Staten-Generaal d.d. 18 Februari 1599 en hun plakkaat van 2 April d. a. v., waarbij zij de vaart op Spanje en Portugal te eenenmale verboden, ook voor de neutralen, en alle personen en goederen onder het gebied des Konings voor goeden prijs werden verklaard. Deze krasse maatregelen waren een uitvloeisel van een plakkaat van den nieuwen Spaanschen Koning uit het laatst van 1598, waarbij deze, zich tot een heftiger strijd aangordende, onverwachts op alle Nederlandsche schepen en goederen, zich in zijn havens bevindend, beslag deed leggen. Toen antwoord van den Franschen Koning uitbleef, koos onze vloot 28 en 29 Mei zee.²⁾

Behalve deze offensieve vloot had men een afzonderlijke vloot voor de kustverdediging. Deze zou ten slotte 36 schepen moeten tellen, werd voortdurend in dienst gehouden in het Kanaal en op de Vlaamsche kust, zoowel om deze te blokkeeren als tot verdediging van onze scheepvaart en de visscherij. Mede wegens het ontbreken van een centraal dwingend gezag over de 5 Admiraliteiten en haar voortdurend geld-

¹⁾ Zie omtrent het merkwaardig gebruik te land en op onze stroomen dat van einde April tot einde Mei van de bemanning der vloot gemaakt is, blz. 40/1 en 58/9.

²⁾ Zie voor hare handelingen blz. 77/8 e.v.

gebrek werd bijna geregeld de hand gelicht met de sterkte dezer vloot. Meermalen heeft haar Admiraal JUSTINUS VAN NASSAU daarover zijn nood geklaagd; in 1599 heeft Hij nimmer meer dan 25 schepen onder Zijne bevelen gehad, waarvan er 5 à 6 feitelijk niet zeewaardig waren. De hier geschetste bescherming ter zee was, behalve met het oog op de aanslagen der Spanjaarden op onze visschersvloot, ook zeer noodig wegens de Duinkerker kapers, die ons dit jaar meer schade toebrachten dan ooit te voren en wier brutaliteit een ongekende hoogte had bereikt.¹⁾

Om de afsluiting van de Vlaamsche kust en de Zeeuwsche stroomen nog meer volkomen te maken, gelastten de Staten-Generaal bij resolutie van 10 April den Admiraliteiten van Middelburg en Rotterdam om ieder 6 jachten avonturiers op halve soldij aan te nemen. Ook te land streefde men naar een zoo volledig mogelijke afsluiting der grenzen om den toevoer van levensmiddelen en andere hulpmiddelen voor den oorlog naar de Spaansche Nederlanden zooveel doenlijk tegen te gaan. Aan de garnizoenen van de frontiersteden werden in verband hiermede de strengste bevelen gegeven; alle „sluypgaten ende creecken” moesten bij dag, nacht en ontij worden waargenomen. Den bewoners van het platte land aan onze grenzen werd „bij pene van den brandt” verboden eenig verkeer met den vijand te hebben; laat staan hem iets te leveren.

Het reeds hiervoor genoemde plakkaat van 2 April, beoogende om, ook voor de neutralen, allen handel met en toevoer tot Spanje onmogelijk te maken, was een zuivere represaille-maatregel. Vooral hoopte men op die wijze den Koning de bouwstoffen voor zijn vloot te onthouden. De maatregel werd nog gevolgd door een resolutie der Staten-Generaal van 10 April, waarbij aan een ieder, die door toedoen van Spanje schade geleden had, vergund werd om zich gewapend ter zee te begeven, ten einde zich op dat

¹⁾ Voor een meer volledig overzicht van de organisatie en het gebruik van onze oorlogsvloten in 1599 zij verwezen naar een studie van mijne hand in het *Marineblad*, 1916/7 en 1917/8.

land schadeloos te stellen. De Staten-Generaal moedigen derhalve de kaapvaart aan en erkenden het recht van „oog om oog en tand om tand”. Zoodra het voornemen tot het uitvaardigen van deze plakaten aan DE BUZANVAL bekend werd, waarschuwde hij VAN OLDENBARNEVELT daartegen in eene op 15 Maart geteekende, in waardige termen gestelde Memorie, die mede wel een der meest doorslaande bewijzen vormt voor de goede gezindheid, welke hij onze Republiek toedroeg, en ook voor den tegenwoordigen tijd met zijn duikbootenoorlog à outrance hare actualiteit nog ten volle behouden heeft. Het was voornamelijk als gevolg van deze Memorie en vrees voor een breuk met Frankrijk, dat de Staten-Generaal de instructies voor hun schepen matigden. In Juni was men nog verder gekomen; toen schreef DE BUZANVAL naar Frankrijk: „Ils (Staten-Generaal) avouent leur faute pour le placard et l'excusent sur quelques foiblesses” ¹⁾. Noch door Frankrijk noch door Engeland noch door Denemarken noch door de Hanzesteden werd dan ook aan het plakkaat gevolg gegeven, en onze oorlogsschepen bepaalden er zich voornamelijk toe om schepen dier natiën, op zee achterhaald, naar hunne havens terug te zenden. Slechts van de Hanze-steden werden verscheidene schepen opgebracht, daar zij trachtten om Ierland heen, Spanje van buskruit, munitiën en andere oorlogsbehoeften te voorzien.

Ook uit de regeling der *geldmiddelen* blijkt, hoe de Staten-Generaal zich bij den aanvang van 1599 volkomen bewust waren, dat de veldtocht van dat jaar langdurig, beteekenisvol en kostbaar worden zou. De begroting der ordinaris-oorlogslasten, die over 1598 nog slechts f 200.000 per maand bedroeg, werd door den Raad van State tot ruim f 414.000 's maands opgevoerd. In verband met de groote toerusting der Spanjaarden werden ook onzerzijds extra credieten noodig geoordeeld. Daarom werden reeds in het vroege voorjaar

¹⁾ Hier zien wij derhalve Frankrijk de rol spelen, die de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in den huidigen oorlog op zich genomen hebben.

aangevraagd: 6 ton voor de ongerepartiëerde compagnieën, in den staat van oorlog voor 1599 niet begrepen; 3 ton voor de extra-kosten van het veldleger; 2 ton voor verbeteringen aan de verdedigingswerken der frontiersteden. Voor onvoorziene uitgaven, n.l. onverwachts in dienst nemen van troepen, werd 1 ton gevraagd. Over het geheel werden deze buitengewone uitgaven door de Provinciën toegestaan.

Om aan de aldus verhoogde oorlogsbegroting tegemoet te komen, werd in Holland van alle vermogens boven de *f* 3000 de 200ste penning geheven. Velen gaven aanzienlijk meer; soms het 10-voud. Ook tal van andere belastingen werden ingesteld of verhoogd. Eenparig was, vooral in de Zeeprovinciën, de gezindheid om de Spanjaarden met alle kracht te keer te gaan en de onafhankelijkheid des Vaderlands tot elken prijs te verdedigen. De groote welvaart, door den handel verkregen, stelde tot het brengen van deze offers in staat.

Al was de offervaardigheid van ons volk onder den drang der omstandigheden buitengewoon groot, het was er verre van af, dat er daarom, als gevolg van de ruime z.g. consenten, ook ruimte aan geld voor het krijgswezen bestond. Twee omstandigheden werkten hier in hooge mate remmend: 1°. de achterstand in de dekking van de oorlogsuitgaven van voorgaande jaren; 2°. het gemis aan een krachtig centraal gezag in de Republiek. Daardoor ontbrak de dwingende macht om de Provinciën te noodzaken hare quoten op te brengen. Chronisch was daardoor het gebrek aan geld in het leger. Nog grooter was de achterstand der Admiraliteiten, waarover voortdurend met de Staten-Generaal onderhandeld werd. Nijpend werd hier het geldgebrek in het najaar, toen onze onderneming tegen de Spaansche koloniën en hare vloeten op een mislukking bleek neer te komen; elke onzer 5 Admiraliteiten bleek toen 5 à 6 ton ten achter te zijn! ¹⁾ Een lichtzijde hiertegenover was, dat onze handel met Indië en andere verre gewesten, zooals China, Brazilië en Guyana, zich krachtig begon te ontwikkelen.

¹⁾ Vergelijk *Marineblad*, 1917/8.

De Raad van State, die bij het opmaken van de oorlogsbegrooting voor 1599 te zuinig geraamd bleek te hebben, diende 1 Mei op verzoek van de Staten-Generaal een z.g. propositie om nadere consenten in. Toen werden nog gevraagd 6 ton extra voor het landleger, 2 ton om voor een korten tijd vreemd, uitgerust krijgsvolk in dienst te nemen, terwijl later nog 6 ton voor de Admiraliteiten is aangevraagd. Eindeloos is met de Provinciën over deze nadere consenten onderhandeld. Holland, altijd vlot in het toestaan van geld voor oorlogsdoeleinden, besloot medio November, wachters moede, om zijn quote met de andere gewillige Provinciën te betalen. Men maakte daar zelfs een plan om de „middelduinen” (tusschen de geestgronden) tusschen Haarlem en Noordwijk te verkoopen. Het slechtst betaalden Gelderland en Groningen, die verklaarden gebukt te gaan onder de groote schaden, welke de oorlogvoering op hun gebied in 1599 en vorige jaren had veroorzaakt; ook Friesland. Naar beide laatstgenoemde Provinciën ging, om haar tot betalen te bewegen, einde November een commissie uit den Raad van State. Op 12 October had dit college den Staten-Generaal voorgesteld om over te gaan tot eene „executie” van de Provincie Groningen, daar het ondanks alle gedane moeite het restant der quoten van dit gewest *over het vorige jaar* niet had kunnen loskrijgen. De Staten-Generaal gingen hierin mede en overwogen zelfs om alle toegangen uit zee naar Groningen te doen blokkeeren!

Bondgenooten. Hiervóór is er reeds op gewezen, hoe onze Republiek zich verzekerd kon houden, dat, indien het haar slecht mocht gaan, zij krachtigen steun bij Frankrijk en Engeland zou vinden ¹⁾. De beteekenis, welke deze beide landen voor ons in 1599 als bondgenooten bezaten, liep niettemin zeer uiteen. Koning HENDRIK IV van Frankrijk was de Republiek bepaald genegen en had, op dezerzijds verzoek, haar als Gezant te 's-Gravenhage doen behouden, den Heer DE BUZANVAL, die in 1599 reeds 10 jaar hier

¹⁾ Zie blz. 6.

verbleef, der Republiek een zeer warm hart toedroeg en een open oog had voor hare beteekenis als onmisbaar element in de Statengroepeering van West-Europa en voor hare belangen. In 1598 had HENDRIK IV zich genoopt gezien om met Spanje vrede te sluiten. Noode liet hij zijn bondgenoot in den steek; de uitputting, waarin Frankrijk verkeerde, noodzaakte hem daartoe. Daarom ontving de Republiek dan ook slechts na vele moeiten van DE BUZANVAL en FRANÇOIS VAN AERSSSEN, onzen Gezant te Parijs ¹⁾, in twee termijnen den door Frankrijk voor dit jaar toegezegden geldelijken steun van f 300.000. Behalve door geldgebrek werd Koning HENDRIK IV in al te openlijken steun aan onze Republiek geremd door de rechtmatige protesten van Spanje, dat telkens met een hernieuwden vredebreuk dreigde. Desondanks steunde de Koning ons zooveel mogelijk; hij hoopte, dat Frankrijk na 3 à 4 vredesjaren weer voldoende op kracht gekomen zou zijn om schouder aan schouder met de Republiek den strijd tegen Spanje opnieuw aan te gorden.

Geheel anders was onze toenmalige verhouding tot Engeland. Wel zou dit land tot het uiterste beletten, dat Spanje zich hier blijvend vastzette, doch Engeland werd in de eerste plaats geremd door den oorlog met Ierland, „verslytende alle haere macht ende middelen in eenen noodeloozen, onprofytelicken ende ongerechten oorlog tegens die Yren, eene nakende natie, die gheene nabueren te waeter of te lande beschadichde ende alleen om haer eyghen vryheydt yverde”. ²⁾ Mede daardoor was Engeland er sterk toe geneigd om Frankrijk's voorbeeld te volgen en vrede te sluiten met Spanje. Ook wenschte het daarom ontslagen te worden van zijn verplichting om ons hulptroepen te schenken en wilde het integendeel zijn voorschotten door de Staten-Generaal geleidelijk terugbetaald zien. Op 8 Januari 1599 werd met Engeland een tractaat gesloten, waarbij de Staten-Generaal

¹⁾ Geboren 1572; gezant te Parijs 1598! Hij was een beschermeling van VAN OLDENBARNEVELT en de zoon van CORNELIS (VAN) AERSSSEN(s), griffier der Staten-Generaal.

²⁾ VAN REYD, 401.

erkenden dat land voor de verleende hulp 800.000 pond schuldig te zijn.¹⁾ Daarvan moest jaarlijks 30.000 pond worden afgelost; mocht Engeland vrede met Spanje sluiten, dan zou dit laatste bedrag tot 20.000 verminderd worden. Reeds op 2 Februari vroeg het Engelsche lid GILPIN van onzen Raad van State namens de Koningin in de Staten-Generaal, dat H. M. mocht voldaan worden van het geld, dat Haar volgens dit tractaat toekwam. In November d.a.v. werd door hem andermaal, nu in zeer krasse termen, op dat geld aangedrongen, zoodat de Staten-Generaal zich, ondanks hun chronisch geldgebrek, tot de betaling van den eersten termijn genoopt zagen. Reeds in dezen tijd vallen de onmiskenbare teekenen aan te wijzen van Engeland's najver over de snelle opkomst van onze Republiek, haar handel en welvaart, haar beteekenis als koloniale en zee-mogendheid, omstandigheden, die op den duur tot de Engelsche oorlogen hebben geleid. In het vroege voorjaar werden 2000 geoefende Engelsche soldaten voor de expeditie naar Ierland teruggevraagd en daarvoor recruten in de plaats gezonden; in den nazomer, toen het der Republiek goed ging, werden op later volkomen onjuist gebleken geruchten nopens den aantocht van een nieuwe Spaansche Armada, Generaal VERE met 2000 man terugverzocht en een secours van 35 Hollandsche schepen geëischt.²⁾ Om de Staten-Generaal in hare macht te houden, liet de Koningin de pandsteden den Briel en Vlissingen — de sleutels van Holland en Zeeland — steeds met meer macht bezet dan bepaald was, n.l. met een garnizoen van 1950 inplaats van 1150 man.³⁾ Sterk helde ten slotte Koningin ELISABETH in 1599 over tot vrede met

1) Volgens FRUIN, 329/30 had Engeland oorspronkelijk 14 miljoen gulden gevraagd en werd men het ten slotte over 8 miljoen eens. De door hem genoemde jaarlijksche aflossingen kloppen niet geheel met de desbetreffende resn. der Staten-Generaal.

2) Zie blz. 79.

3) Zie ook de schets, door FRUIN o. a. op 284/8 en 328/30 gegeven van de toenmalige Engelsche politiek ten aanzien van onze Republiek. Men krijgt daaruit — behalve uit hetgeen hiervóór ten aanzien van Ierland werd aangehaald — een goed denkbeeld van de zorgen, die Engeland destijds voor het lot der kleine volken koesterde.

Spanje, waartoe het in 'tlaatst van dat jaar dan ook gekomen is.

Den meest tastbaren en directen steun hadden wij bij krachtiger persoonlijkeden en doelmatiger optreden kunnen ontvangen van verschillende, Spanje vijandig gezinde Protestantische Duitsche Vorsten. Doch, zooals FRUIN zegt: „Het was een verachtelijk vorstengeslacht, dat thans (sedert 1592) over Duitschland regeerde; hun wakkere voorgangers waren allen kort te voren gestorven;... hun dood sloeg de hoop ter neder van wie nog iets van Duitschland verwacht had.... Het vuigste eigenbelang, de schandelijkste traagheid schijnt door de nietigste voorwendselen heen”¹⁾. De waarheid dezer woorden is in 1599 treffend aan het licht gekomen. Onze voornaamste Duitsche bondgenooten waren vier z.g. Kreitz-Oversten, n.l. de Markgraaf VAN BRANDENBURG, de Hertog VAN BRUNSWIJK, de Landgraaf VAN HESSEN en de Graaf VAN DER LIPPE. Volgens de oorspronkelijke plannen zouden de Duitsche Vorsten medio Maart met 15.000 voetknechten en 6 à 7000 ruiters te velde komen en den Admirant verdrijven uit alle vestingen, die hij op den Rijksbodem bezet hield. Zoowel Prins MAURITS als VAN OLDENBARNEVELT hebben in 1599 stappen gedaan om met onze Duitsche bondgenooten samen te werken; zij waren echter van den aanvang af sceptisch gestemd omtrent den steun dezer weifelende, onderling twistende bondgenooten²⁾. Tot een krachtige samenwerking is het mede ook daarom niet gekomen, wijl het staatkundig doel van beide bondgenooten zeer uiteenliep. De Duitsche Vorsten wenschten n.l. slechts de Rijkssteden van de Spaansche bezetting te zuiveren; overigens vreesden zij door de Staten-Generaal in een langdurigen oorlog met Spanje gewikkeld te worden³⁾.

Wederzijdsche operatieplannen.

Het *operatieplan der Spanjaarden* werd ten deele vastgesteld in een grooten krijgsraad, medio Maart te Maastricht

¹⁾ FRUIN, 294/5.

²⁾ Vergelijk blz. 72. 14/r.

³⁾ Zie omtrent den veldtocht der Duitschers verder blz. 147⁷² e.v.

gehouden, ten deele eerst 20 April, vlak voor de opening van den veldtocht. De Kardinaal verklaarde, „dat hij quam met intentie om den vyant te benauwen in zijn eygen huys ende hem de oorloghe te brenghen in zijn eygen inghe-wandt” 1).

Tot zoover was men eenstemmig, doch groot verschil van meening bestond er omtrent de vraag, welke operatielijn men kiezen zou om tot het hart des lands door te dringen. De Kardinaal wilde den aanval in ieder geval *over de Waal* in de Bommelerwaard, derhalve uit het Zuiden verrichten; anderen, wier woordvoerder MENDOZA werd, wilden andermaal een inval in de Veluwe beproeven, dus den IJssel over trekken. Deze rivier was nergens zoo breed als de Waal; bovendien dacht men, door zich van de Veluwe meester te maken, de Wester van de Noorder Provinciën te kunnen scheiden en aldus de herovering dezer laatste gemakkelijker te maken. Aan de verbinding over de Zuyderzee tusschen het Westen en het Noorden, die ons in de jaren 1672/3 van zoo onberekenbaar nut bij de verdediging is geweest, toen ook de geheele Veluwe in 's vijands handen was, werd door onze vijanden blijkbaar niet gedacht. Het plan om over den IJssel te trekken, werd ten slotte verworpen, omdat men zich niet zoo ver van zijn basis, Brabant en Vlaanderen, wilde verwijderen en deze ongedekt laten.

De beslissing omtrent de vraag, *waar* men over de Waal trekken zou, viel eerst in den tweeden krijgsraad. MENDOZA stelde een aanval voor op de Schenkenschans, het oude splitsingspunt van Rijn en Waal. Nam men dezen sleutel der eilanden, dan was men meester van beide rivieren en bond men Holland aan handen en voeten, terwijl de Yssel met de 4 daaraan gelegen belangrijke steden werd afgesneden. Sloeg men dan nog bruggen over Rijn en Waal, zoo meende hij meester te kunnen worden van de geheele tusschengelegen Betuwe. De Kardinaal begon reeds tot dit plan over te hellen, toen RICHARDOT, voorzitter van den Geheimraad te Brussel, het woord vroeg. Hij achtte een aanval op de

1) Bor, 74.

Schenkenschans en een overtocht der rivieren te bezwaarlijk, voornamelijk wijl de onzen de overhand bezaten in verdedigingsmiddelen te water. PARMA was zelfs voor den aanval op de genoemde schans teruggedeinsd, toen zij nog nauwelijks weerbaar was. Het vorig jaar had men den IJssel niet durven overtrekken, toen de vijand zwak was; thans was hij sterk, de Schenkenschans een krachtig fort, en nu wilde men de Waal oversteken! Hij raadde daarom aan, eerst Nijmegen met de daartegenover gelegen schans te nemen, aldus de Schenkenschans van Holland af te snijden en haar vervolgens in den rug aan te tasten. Weer anderen achtten ook deze belegering in verband met de groote breedte der Waal en den omvang van Nijmegen onmogelijk, en stonden een inval in de Bommelerwaard met een aanslag op Bommel voor. Deze aanval vond een goede basis in 's-Hertogenbosch.

Uit deze uiteenlopende meeningen kwam men ten slotte tot het plan om een demonstratie tegen de Schenkenschans te ondernemen, mede met ponten, die men den Rijn zou laten afdrijven of met schuiten. Wanneer deze schijnaanval zijn werking zou hebben doen gevoelen, Prins MAURITS met Zijne hoofdmacht de schans en omgeving te hulp gesneld, derhalve van het beslissend punt verwijderd zou zijn, wilde de Kardinaal tot zijn oorspronkelijk plan, een aanslag op Bommel en een doordringen over de Waal terugkeeren, waartoe het Spaansche leger dan met snelle marschen naar die zijde verplaatst moest worden. De veldtocht van 1599, volgens dit plan uitgevoerd, geeft ons derhalve een juist omgekeerd beeld te aanschouwen van dien van 1629, toen na een demonstratie des vijands van uit Zuidelijke richting (tegen de insluiting van 's-Hertogenbosch) de hoofdaanval bestond uit een poging tot doordringen tot het hart van ons land uit Oostelijke richting over den IJssel en door de Veluwe.

Volgens DE BUZANVAL heeft in het vroege voorjaar van 1599 bij Prins MAURITS het *voornemen* bestaan om den vijand te voorkomen en op bescheiden schaal strategisch aanvallend op te treden. In 's Prinsen brieven aan de Staten-Generaal

noch in de resolutiën van deze en van den Raad van State vindt men echter ergens van dit voornemen gewag gemaakt. Uit al het voorgaande blijkt integendeel, dat de maatregelen van den Prins uitsluitend op de strategische verdediging gericht waren en dat Hij in het voorjaar de grootste moeite had om de daartoe noodige krachten bijeen te krijgen. Doordien Prins MAURITS minder troepen had en later gereed was dan de Admirant, die verrassend te velde verscheen, was de rol van strategische verdediger voor Hem onvermijdelijk. Als zoodanig gevoelde de Prins in vollen omvang het groote nadeel, dien vorm der oorlogvoering eigen — n.l. de onzekerheid omtrent 's vijands voornemens, het zich moeten schikken naar den wil en de handelingen des tegenstanders, het gemis van het initiatief — waarvan een ongewenschte versnippering van troepen allicht het gevolg is. Wel was de Prins ervan op de hoogte, dat de vijand zijn eersten stoot vermoedelijk tegen het Waalfront 's Gravenweert—Nijmegen—de Voren richten zou, doch het was natuurlijk niet bekend, of dit tevens de hoofdaanval beteekende, en, zoo niet, waar deze dan wél komen zou. De Prins kon derhalve niet veel anders doen dan onze beide gekozen frontieren van Waal en IJssel zoo goed mogelijk in staat van verdediging laten brengen, deze met de noodige bezettingstroepen voorzien en verder alle troepen, die men elders slechts eenigszins missen kon, tot een veldleger bijentrekken in een centrale stelling op het aanhechtingspunt van Waal en IJssel, d. i. op de 's-Gravenweert achter de Schenkenschans. Deze opstelling, als het ware op de binnenlijnen, leende er zich bij uitstek toe om van daaruit op te rukken naarmate 's vijands handelingen zich zouden teekenen. De onzekerheid van den strategischen verdediger spreekt duidelijk uit 's Prinsen schrijven d.d. 24 April „in 't leger tot AERT” aan de Staten-Generaal, welke brief tevens als Zijn operatieplan kan gelden: „Den Cardinael hout hem noch tot EMBRICK ende heeft zyn volck nyet alleen op d' eene ende d' andere zyde des Rhyns gedeelt, maer oock eenen aensienlycken hoop soo te voet als te peerde aen de Maescant gequartiert, ende laet den roep gaen, dat hy een brugge

over de voorsz. riviere wil slaen ende in Brabant comen, omme aldaer eenige plaetsen ende namentlyck Breda te belegeren, ende dese frontieren verlaten; ondertusschen maect hy groote preparatie van oorloge gereet, ende alsoo het onseker is ofte hy desen roep ende gelaet maect, meenende ons daer mede te abuseren, ende tot diversie te bewegen, omme des te beter op dese frontieren eenen inval te mogen doen, ende tot zynen wil te comen, ofte dat hy hem gereckelycken naer Brabant sal willen begeven, in welcken gevalle wy noodich vinden, dat ontrent thien compaigniën, soo uyt de garnisoenen van Geertruydenberghe, Willemstad, Clundert ende Bergen op Zoom, als uyt de naestgelegene garnisoenen van Zeelandt gereedt gehouden worden, omme soo wanneer de noot soude vereysschen, binnen Breda ofte opte Voren in Bommelerweert gesonden te worden, tot dat wy ons van hier derwaerts sullen connen begeven, soo versoecken wy U. E. hiermede vrundelyck, ordre te stellen, dat 't selve int werck gestelt worde, ende dat de voorsz. thien compaigniën ofte tschepe ofte ontrent Bommel aender handt worden gehouden, ende dat Jo. JOHAN VAN EGMONT gecommitteert worde, daarover te commandeeren ¹⁾, ende hem daermede in allen occurentiën, t' ware tot Breda, Bommel, opte Voren ofte elders te gebruycken, soo wanneer der Landen dienst tselve soude moghen vereysschen, ende dat in de plaetse, daer de voorsz. compaigniën sullen uytgetrocken worden, eenige borgers gesonden worden, tot dat men sal mogen sien, waer den vyandt het hooft sal willen keeren, opdat wy nyet genootsaeckt en worden, dese quartieren subitelycken te abandonneren, waer deur den vyant soude occasie gegeven worden tot zyne intentie te comen ende ons te adverteren, wat hierinne by U. E. sal wesen geresolveert ende gedaen."

Twee dagen, nadat de Prins dezen brief schreef, zeide VAN OLDENBARNEVELT in de Staten-Generaal, dat, nu de vijand zoo sterk was, hij zich gemakkelijk in twee deelen

¹⁾ Zie omtrent deze gevraagde compaigniën blz. 40/1 en 43.

kon splitsen (demonstratie en hoofdaanval), „daertegen dat men hem bezwaerlyck zoude connen resisteren, overmits onse volck zeer verdeelt moet liggen”. Zelf had de Prins op het zenden van veel meer troepen aangedrongen, „besonder ten opsien wy op soo verscheyden plaetsen den vyandt moeten verwachten ende het volck van oorloge verdeylen”. Later zal nog blijken, hoe Prins MAURITS nog op 7 en 8 Mei — enkele dagen na den inval der Spanjaarden in de Bommelerwaard — in onzekerheid verkeerde omtrent de ware plaats, waar de vijand in Holland wilde inbreken en hoe de Prins dientengevolge Zijn hoofdmacht slechts schoorvoetend en bij gedeelten van Schenkenschans naar de zijde van Bommel heeft verplaatst ¹⁾.

Prins Maurits' Hoofdkwartier.

17 Maart verzocht de Prins, naar aanleiding van de groote toebereidselen van den Admirant, den Staten-Generaal, dat zich bij Hem vervoegen mochten RIDDER VERE ²⁾, zoodra hij voor de versterking van zijn regiment niet meer noodig was, en Graaf WILLEM LODEWIJK, zoodra Deze orde op Zijn Gouvernement (Friesland en Groningen) zou hebben gesteld. De Staten-Generaal schreven hierop genoemden Graaf aan om te komen, tenzij Hij het voor de veiligheid van Groningen en Emden beter achtte om voorloopig in het Noorden te blijven. Op den bijstand van Zijn Neef, „een voortreffelijk man en van grote dapperheit” ³⁾, die Zijn inzichten nopens de landsverdediging en nationale strategie volkomen deelde, was Prins MAURITS zeer gesteld; op 19 en 25 Maart drong Hij nogmaals bij de Staten-Generaal op Diens overkomst aan, „alsoo wy omme hem (= den vijand) de nootelycke tegenweer te bieden, vannooode hebben yemanden bij ons te hebben, daer aff wy met raedt ende daet geassisteert worden.”

¹⁾ Zie blz. 45/6 en 51.

²⁾ SIR FRANCIS VERE, bevelhebber van het Engelsche regiment. Hij kwam reeds a^o 1585 in Graaf LEICESTER's gevolg in de Nederlanden en verkeerde meermalen in 's Prinses Hoofdkwartier.

³⁾ BENTIVOGLIO, 658.

Inzake de aankomst van Zijn naaste raadslieden was Prins MAURITS niet gelukkig. VERE, die Gouverneur was van den Briel, een der Engelsche pandsteden, schijnt een soort lijdelijk verzet gepleegd te hebben, want 30 April, toen de veldtocht reeds omstreeks een week in vollen gang was, moesten de Staten-Generaal aan RIDDER VERE „de derde recharge doen, dat hy hem terstonts naer den leger begeve zonder tzelve langer uut te stellen.”

Op Zijn rechterhand in krijgzsaken moest de Prins nog langer wachten. Graaf WILLEM LODEWIJK werd aan Groningen gebonden, doordien dat gewest, eerst 5 jaar te voren om gegaan, nog niet volledig vertrouwd werd ¹⁾, doordien er, voornamelijk over geldzaken, onafgebroken questiën waren tusschen Stad en Ommelanden ook, omdat Hij een wakend oog moest houden op de zaken binnen Emden. De Republiek had zich tot deze plaats steeds nauw verwant gevoeld, doch de Protestantsche Statenpartij, die er de overhand had, dreigde er in verdrukking te geraten, mede wijl het Grafelijk Huis meer en meer tot het Katholicisme overhelde en de Emdensche reeders munt trachtten te slaan uit onze hernieuwde breuk ook op handelsgebied met Spanje om onzen handel met dat land over te nemen. Door een en ander opgehouden, kwam Graaf WILLEM LODEWIJK eerst 7 Mei met een deel van het Duitsche regiment te Arnhem aan, en vervoegde zich nu weldra in 's Prinsen Hoofdkwartier.

Tot 's Prinsen gevolg heeft ook behoord Zijn jongste Broeder, Graaf FREDERIK HENDRIK, destijds 15 jaar oud. Op last van de Staten-Generaal en zeer tegen de wenschen, zoowel van Zijn Moeder als van den Stadhouder werd „het Jonckheerken Grave HENRICK FREDERICK” ²⁾ uit Frankrijk teruggeroepen, waar Hij, als beschermeling van Koning HENDRIK IV, aan diens Hof verbleef. Ook genoemde Koning drong op één

¹⁾ Aan het einde van den veldtocht van 1599 werd er om die reden een sterk garnizoen gelegd. Op last der Staten-Generaal werd de burgerij er medio Maart 1600 ontwapend!

²⁾ Het is opmerkelijk, dat in officieele bescheiden en in werken uit dien tijd onze latere Stadhouder bijna altijd Graaf HENDRIK FREDERIK, soms ook Graaf HENDRIK wordt geheeten.

jaar uitstel van terugkeer aan, doch de Staten-Generaal stonden onverbiddelijk op hun stuk. 23 April meldde onze latere Stadhouders zich in hun midden, waarop Hij weldra naar het leger vertrok. Hij heeft hier in het gevolg van zijn ouderen half-Broeder aan alle krijgsverrichtingen deelgenomen, en in 1599 zeker een uitstekende leerschool doorlopen.

In het Hoofdkwartier van den Prins hebben gedurende het geheele verloop van den veldtocht Gecommitteerden uit den Raad van State, weldra ook van de Staten-Generaal, verbleven, „om in den leger neffens Zyn Ext^o te resideren”, „ordre te stellen op alle occurentiën ende voorvallende zaecken” en den Prins „by te staen in alle voorvallende zaken, den dienst van het Land betreffende.” De Gecommitteerden berichtten dan ook voortdurend, onafhankelijk van den Prins, vooral aan de Staten-Generaal, doch ook aan den Raad van State. Meestal waren er uit eerstgenoemd College 2, uit laatstgenoemd 4 leden in 's Prinsens Hoofdkwartier. De Gecommitteerden vormden feitelijk reeds de later zoo berucht geworden Gedeputeerden te velde. Bezwaren werden thans echter nog niet ondervonden.

Zoowel in de eerste helft van Mei, toen er verschil van inzicht bestond over het verder te volgen krijgsbeleid, einde Juli, toen er een oogenblik aan krachtige samenwerking met onze Duitsche bondgenooten kon worden gedacht, als ook medio September, toen de Duitsche veldtocht een totale mislukking bleek, drong Prins MAURITS bij de Staten-Generaal en den Raad van State, tot gezamenlijk overleg, op de overkomst van nog enkele afgevaardigden aan. Uit een en ander blijkt, dat de Prins tijdens dezen veldtocht wel verre van de Gecommitteerden een blok aan het been te achten of hen als hinderlijke dwarskijkers en medeleiders te beschouwen, hunne aanwezigheid in Zijn Hoofdkwartier zeer op prijs stelde telkens, wanneer er belangrijke beslissingen te nemen waren. Bij den grooten invloed van de Staten-Generaal en den Raad van State, ook op krijgczaken, was die aanwezigheid doelmatig. Zij leidde dikwijls tot beteren steun en een snellere afdoening van zaken. De eerste en de laatstbedoelde maal

zijn beide Collegiën *in hun geheel* naar het oorlogstoneel vertrokken; daarvan zijn vergaderingen met beide Stadhouders het gevolg geweest, van 17 tot en met 21 Mei te Zalt-Bommel, en van 21 tot en met 27 September te Gorinchem. De tweede maal (einde Juli) hebben beide Collegiën wel het voornemen gehad om in hun geheel over te komen, doch hebben zij bij nader inzien de behartiging der zaken aan hun Gecommitteerden overgelaten.

Zonder ook slechts in het minst blijvend deel uit te maken van 's Prinsen Hoofdkwartier heeft de Advocaat (Raadpensionaris) van Holland, JOHAN VAN OLDENBARNEVELT daar telkens vertoefd, wanneer er in krijgskundig opzicht belangrijke zaken in voorbereiding of in uitvoering waren. Tal van malen is hij uit 's-Gravenhage naar het Hoofdkwartier heen en weer gereisd, en daar soms voor eenigen tijd verbleven. Bij terugkeer bracht hij steeds verslag van zijn bevindingen uit in de Staten-Generaal en in de Staten van Holland. Tusschen medio April en einde Mei is VAN OLDENBARNEVELT minstens driemaal heen en weer geweest. Toen de Prins medio Mei de overkomst van nog eenige Gecommitteerden verzocht, schreef Hij daarbij aan VAN OLDENBARNEVELT: „ende dat ghy de moeyten aenneemt, om met haer te comen, ten eynde ick mochte gheholpen worden van Uwe goede advysen, soo wel in 't generael als particulier”. Ook in Juli en Augustus, toen samenwerking met onze Duitsche bondgenooten de hoofdaandacht vroeg, werd VAN OLDENBARNEVELT weer eenige malen naar den Prins afgevaardigd. De goede verstandhouding nagaande, die er destijds blijkbaar tusschen beiden bestond, betreurt men het weer dubbel, dat deze twee groote mannen later zóózeer uiteengegaan zijn en niet langer den weg konden vinden om hunne krachten te doen samengaan tot heil van de Republiek.

Sedert einde Maart was ook de advocaat-fiscaal der Generaliteit, ANTHONIS DUYCK¹⁾, te velde en in het Hoofdkwartier van den Prins aanwezig.

¹⁾ Schrijver van het bekende, reeds genoemde, door LODEWIJK MULDER uitgegeven Journael.

Demonstratie der Spanjaarden tegen de Schenkenschans. Prins Maurits trekt Zijn veldleger bijeen, versterkt het uit de bezettingstroepen der frontiersteden en legt hier soldaten voor de vloot en burgers in garnizoen.

In de tweede helft van April trok de Kardinaal zijne troepen snel bijeen. Rees en Gennep werden bezet; in de Kleefsche vestingen vormde men zich een soort basis; overigens legerden de troepen ter weerszijden van den Rijn tusschen Rees en Emmerik. Volgens de meeste schrijvers telde de Admirant hier 15.000 man; BENTIVOGLIO geeft op 18.000 voetknechten en 2300 ruiters.

Door het buitengewoon schoone en droge weer uit zijn kantonnementen gelokt, opende onze vijand den veldtocht verrassend. De Kardinaal verrichtte den aanval op de Schenkenschans in twee colonnes langs beide Rijn oevers. Zelf volgde hij met den Admirant den rechter Rijn oever tot Emmerik; een zwakkere colonne volgde den linker oever. De Kardinaal deed dadelijk zijn schipbrug van Rees tot Emmerik ter verbinding van beide oevers afdrijven; tegenover laatstgenoemde stad werd ter bescherming van de brug een fort aangelegd. Over die brug trok nu het gros van des Kardinaals leger, reeds met het oog op de verdere plannen, van den rechter naar den linker Rijn oever. Op 28 April waren nog slechts 4 regimenten voetvolk en eenige ruitery, in verband met de demonstratie, op den Eltenschen (rechter) Rijn oever om de Schenkenschans van die zijde te bedreigen. Over en weer werd er nu zwaar met geschut gevuurd. Nadat de Spanjaarden hiermede onze gewapende schepen, die zich tusschen Emmerik en de Schenkenschans op den Rijn bevonden, stroomafwaarts verdreven hadden, lieten zij hun brug nog verder afzakken tot een weinig boven de genoemde schans.

Prins MAURITS had thans het gros van Zijn leger bijeengegetrokken in de Boven-Betuwe ter weerszijden van de Schenkenschans, waar de troepen Waal en Rijn bewaakten, terwijl meer stroomafwaarts de ruitery vlijtig de wacht hield. De vele graafwerken, die Hij aan genoemde schans

en elders had doen maken, kwamen den Prins nu goed te stade. Uit 's Prinsen hiervóór aangehaalden brief van 24 April blijkt, hoe er reeds toen aanwijzingen waren, dat men bij Schenkenschans met een *demonstratie* te doen had; Prins MAURITS' aandacht werd toen mede naar Brabant en derhalve uit den aard der zaak ook naar de Bommelerwaard geleid. 10 Compagnieën uit de frontiersteden van Brabant en Zeeland moesten onder JOR. VAN EGMONT nabij Bommel bijeengetrokken en aldaar door burgers vervangen worden. 1) De Staten-Generaal gingen den 27^{en} met dit voorstel accoord: er zouden uit Bergen op Zoom en Tholen 400 soldaten getrokken worden, door Zeeuwsche burgers te vervangen; de andere Brabantsche frontiersteden moesten 6 à 800 soldaten leveren, te vervangen door een gelijk getal burgers uit Holland. Beide Provinciën werden aangeschreven deze zaak voor te bereiden, doch de Staten-Generaal bedachten tezelfder tijd een middel om die uitzending van burgers te verschuiven: de vereenigingsplaats voor onze offensieve vloot werd van de reede van Duins naar Zeeland verlegd „om des te beter gedurende dezen tegenwind het volk van oorlog, voor de vloot bestemd, in de frontiersteden in de plaats van de uittrekkende soldaten ten minsten coste van den lande” te gebruiken, in welk geval men de burgers eerst in de frontiersteden zou zenden, „als 't voers. crychsvolck mette veranderinge van de wint tschepen zoude moeten gaen.” Dienovereenkomstig is gehandeld. Intusschen had de Prins, thans wegens de geruchten nopens een vijandelijke troepenconcentratie aan de boven-Maas beducht geworden voor een aanslag op de Voren, op 28 April zijn verzoek aan de Staten-Generaal herhaald om bijeentrekking van de bewuste 10 compagnieën, nu in de Bommelerwaard en op het eiland de Voren; tevens vroeg de Prins om in allerijl zooveel krijgsvolk naar het leger te zenden, als slechts eenigszins doenlijk was. In *twee* brieven van 30 April verzocht de Prins hetzelfde nogmaals, waarbij de hoofdaandacht ten slotte op de Voren werd gevestigd.

1) Zie blz. 33/4.

De Staten-Generaal waren er inmiddels toe overgegaan om aan het gevraagde te voldoen. Zij bevalen den 30^{en}, dat alle beschikbare troepen naar het leger moesten gezonden worden; daartoe ook aan Graaf WILLEM LODEWIJK te schrijven, dat, indien Zijn broeder ERNST CASIMIR nog niet met zijn (Duitsch) regiment naar het leger vertrokken was, zulks nu terstond geschieden moest. Tevens werd JOR. VAN EGMONT gelast zich naar Gorinchem te begeven, daar 6 met name genoemde compagnieën en degene, die verder nog zouden gezonden worden, bijeen te trekken om daarmede naar de Bommelerwaard, het eiland de Voren of Heusden e. o. te gaan, naarmate zulks hem nader zou worden gelast. 4 dier compagnieën moesten uit Bergen op Zoom komen, zouden aldaar door 3 nieuw gelichte compagnieën voor de vloot vervangen worden, en wanneer deze zee moesten kiezen, zouden er 400 Zeeuwsche burgers komen. Wij leeren hier een zeer merkwaardig, hoogst elastisch gebruik door elkaar kennen van oude troepen (veldleger), bezettingstroepen der frontiersteden, die aan het veldleger werden toegevoegd, nieuw geworvene en gewapende burgers (landweer) en soldaten voor de vloot (mariniers), naarmate van de oogenblikkelijke behoeften. Medio Mei werden zelfs twee derden van het bootsvolk (matrozen), voor onze vloot tegen Spanje bestemd, tijdelijk daaraan ontnomen, ten einde op kleine uitleggers en schuiten dienst te doen, om nabij Bommel langs Waal en Maas te patrouilleeren en een aanslag op 's vijands brug over laatstgenoemde rivier te wagen. Zij keerden eerst even vóór het uitzeilen van die vloot naar haar terug ¹⁾.

Toen MENDOZA bemerkte, dat de demonstratie hare werking behoorlijk deed gevoelen, Prins MAURITS met Zijn hoofdmacht de Schenkenschans te hulp gesneld was en vermeende, dat Diens aandacht geheel naar de zijde van den Rijn was gericht, deed hij op 28 April bijna zijn geheele troepenmacht op den linker Rijnsoever overgaan, echter nog steeds den schijn aannemende, alsof het nemen der schans langs beide

¹⁾ Zie blz. 58. Ook in 1672 en 1673 dienden zeesoldaten *te land*, o. a. bij den aanslag van Prins WILLEM III op Woerden in October 1672 en bij het beleg van Naarden in September 1673.

oever hem ernst was. Den volgenden dag had hij nagenoeg zijn geheele leger bij Kranenburg vereenigd met uitzondering van een reeds toen tegen de Bommelerwaard vooruitgeschoven voorhoede van 6 à 7000 man.

Vergeefsche pogingen der Spanjaarden om op verschillende plaatsen de Waal over te steken. Hun inval in de Bommelerwaard. Onzekerheid van Prins Maurits nopens 's vijands verdere plannen. Hij komt Zelf binnen Zalt-Bommel en verplaatst Zijn hoofdmacht, alsmede de soldaten voor de vloot geleidelijk naar die vesting.

De voorhoede, door MENDOZA in Westelijke richting vooruitgezonden om de beraamde hoofdhandeling tegen de Waal en de Bommelerwaard in te leiden, telde 6 à 7000 man en stond onder LA BARLOTTE, een zeer doortastend krijgsoverste, ZAPENA en STANLEY. Zij had in opdracht naar Gennep te marcheeren, aldaar een schipbrug over de Maas te maken, en vervolgens die rivier af te zakken en met 8 stukken geschut uit Grave, benevens 30 schuiten uit de Maas op wagens zoo geheim mogelijk 2 mijlen beneden Nijmegen de Waal over te trekken en die vesting in te sluiten. Mocht een poging om vasten voet in de Betuwe te verkrijgen, mislukken, dan moest een aanslag op het eiland de Voren worden gedaan. Door de gladheid der wegen kwam men in plaats van tijdens de duisternis 3 uur na zonsopgang aan het overgangspunt. In allerijl door Prins MAURITS en den Gouverneur van Nijmegen gezonden troepen, alsmede 4 gewapende oorlogsschepen beletten den overgang. Onze troepen, goed achter den rivierdijk gedekt, waren door ZAPENA niet te verdrijven, niettegenstaande deze zijn geschut op den Zuidelijken Waaldijk plantte, daarmede 2 van onze uitleggers in den grond boorde en hij reeds 10 schuiten met volk op de Waal had gebracht. De vijandelijke voorhoede volgde nu den Zuidelijken dijk in Westelijke richting, doch de onzen, tijd gewonnen hebbende, werden steeds sterker in getal. Een aanslag op de Voren, goed in staat van verdediging gebracht en bezet, mislukte geheel en al. Onze gewapende schepen, ook hier aanwezig, droegen tot

die mislukking bij. Bovendien had Prins MAURITS, door op een gevangen Spaanschen bevelhebber gevonden papieren thans zekerheid verkregen hebbende nopens een aanslag op de Voren, daarheen tusschen 2 en 4 Mei het Schotsche regiment, eenige compagnieën voetvolk en 3 vanen ruitery gezonden, terwijl de Staten-Generaal op 2 Mei besloten hadden daarheen Kolonel Jhr. VAN EGMONT met 6 compagnieën te zenden, terwijl zijn overige 4 daarheen volgen moesten.

Prins MAURITS hield intusschen op alle bedreigde plaatsen: de Schenkenschans, Nijmegen, de Voren en Zalt-Bommel, ja zelfs op Heusden en Breda het oog gevestigd. De bezetting dezer laatste plaats zou worden versterkt door 4 goede compagnieën uit Zeeland e. o., die dan weer door gewapende burgers zouden vervangen worden. Ook hield de Prins de troepenconcentraties aan den Maaskant en te Maastricht in het oog. Hij vreesde nog steeds, dat de ondernemingen aan Waal en Maas demonstratiën waren om Hem van de Schenkenschans af te lokken, en besloot daarom Zijn opstelling aldaar niet te verlaten, eer Hij zekerheid zou hebben, waar de vijand zijn slag trachtte te slaan. Om sneller te kunnen oprukken stonden de bagagevoertuigen des nachts aangespannen; overdag werden de paarden bij gedeelten geweid. Blijkbaar niet volledig ingelicht nopens hun resolutie van 30 April en meenende, dat voorloopig slechts 6 compagnieën naar Gorinchem waren gezonden ¹⁾, verzocht Prins MAURITS zoowel op 2 als 3 Mei andermaal, ook de 4 overige bij dag en nacht daarheen te zenden. In verband met den last der Staten-Generaal aan Graaf WILLEM LODEWIJK, om voorloopig in het Noorden te blijven ²⁾, schreef de Prins, dat de vijand zijn leger zeker in 2 of 3 deelen zou deelen, dat Hijzelf dit dan „na advenant” zou moeten doen „omme hem oppositie te doen”; zelf was de Prins nu blijkbaar voornemens om dan naar Bommel te gaan, want Hij vermeldde er bij, dat Hij niemand had om bij de Schenkenschans het commando te voeren over wie daar blijven zouden; reden waarom de

¹⁾ Zie blz. 41.

²⁾ Vergelijk blz. 13 en 35/6.

Prins er andermaal bij de Staten-Generaal op aandrang, Zijn genoemden Neef te gelasten eerdaags naar het Zuiden te komen. De Prins was „geenssins van meyninge van hier (= Schenkenschans) te trecken te voren ende aler wy voor gewis weten, dat de vyandt hem (= zich) yewers sal vast leggen.” Ook uit deze en andere mededeelingen spreekt nog de afhankelijkheid van 's vijands voornemens en handelingen met de daaruit voortvloeiende noodzakelijkheid om het leger te verdeelen.

Na hun mislukten aanslag op de Voren wilden de 3 genoemde krijgsoversten van 's vijands voorhoede het tweede gedeelte van hun instructie ten uitvoer brengen : snel in de Bommelerwaard doordringen, eer de Staatschen hen konden voorkomen. Ten einde dit plan in het geheim te volvoeren trok men zich eerst over zekeren afstand terug, opdat de voeling met den vijand verloren mocht gaan. De schuiten werden uit de Waal genomen, er werd naar Megen gemarceerd, waar men de Maas overging ; een dag en nacht met groote snelheid door Brabant rukkende, trok men die rivier opnieuw, doch nu van Zuid naar Noord, bij Empel over. ¹⁾ Onze ruitervacht alhier werd overweldigd, onze andere troepen trokken terug, de vijand maakte zich meester van het kasteel van Hedel, waar hij zich dadelijk in de Bommelerwaard verschanste, aldus een bruggenhoofd op de Maas vormend voor de volgende hoofdmacht. Een Staten-uitlegger, die aldaar de wacht hield, werd met geschutvuur verdreven. Toen de vijand aan de Maas kwam, vluchtten vele inwoners van de Bommelerwaard met of zonder have en goed naar Bommel of naar Holland.

Door zijn inval in de Bommelerwaard teekenden 's vijands werkelijke voornemens zich nu weldra meer en meer, zoodat Prins MAURITS tot een besluit kon komen omtrent hetgeen

¹⁾ VAN METEREN, 406 verso geeft op, dat de vijand tusschen Kessel en Maren overgetrokken is; bijna alle andere schrijvers geven Empel op. Vermoedelijk vergist v. M. zich hier met de later door de Spanjaarden gelegde brug, die echter tusschen Alem en Maren kwam. Zie blz. 63/4. Een enkele bron geeft DRIEL op, n.l. de tekst van prent no. 1094.

Hem voor Zijn Persoon en Zijn troepen te doen stond. Op de tijding, dat de Spanjaarden dien inval verricht hadden, hem derhalve trachtten te omtrekken en het hart des lands bedreigden, begaf de Prins Zich 5 Mei in allerijl naar Bommel met 3 vendels voetvolk en 5 kornetten ruitery, weldra gevolgd door 9 stukken geschut; ook zond Hij troepen naar de Voren. De troepen, die de Prins mee naar Bommel nam, doen meer aan een persoonlijke bedekking dan aan een mobiele reserve denken. Nog steeds voor een demonstratie vreezende, liet de Prins Zijn overige troepen te Aerdt nabij den Rijn achter „ende heeft hier ordre gelaten, dat indyen den vyandt met zyn leger noch liggende omtrent's Gravenweert vertrekt, dat in aller haeste het meerendeel van ons volck te schepe zal affgesonden wordden. 1)

De Spanjaarden, de rivier eenmaal over zijnde, verzuimden om dadelijk een krachtigen aanval op Zalt-Bommel te wagen, die, ook volgens het oordeel van Prins MAURITS, door de groote ontsteltenis onder de bevolking, veel kans van slagen had gehad. Bovendien was de vesting, hoewel gewaarschuwd, geenszins in volkomen verdedigbaren staat. Men was bezig om nieuwe bolwerken en flankementen te maken, doch „Bommel lach open, insonderheyt aen de Westzyde, wesende hare oude muuren hier en daer afgebrocken ende de nieuwe wercken noch niet in defensie gebracht”. 2)

Door dit gemis aan voortvarendheid bij de Spanjaarden kwam Prins MAURITS 6 Mei nog juist bijtijds om Zalt-Bommel te redden. Volgens onzen geschiedschrijver VAN REYD, secretaris van Graaf WILLEM LODEWIJK, heeft het lot dier stad, ook volgens de meening van den Prins en de andere legerhoofden „aan een zyden vadem gehangen.” Ook uit den eersten brief, op 7 Mei door den Prins vandaar aan de Staten-Generaal geschreven, blijkt, dat Hij Zich slechts met weinig troepen naar Bommel had begeven, en Zijn overkomst slechts diende om de bevolking gerust te stellen en allerlei verdedigingsmaatregelen te treffen. „Wy hebben

1) Brief dd. 8 Mei van de Gecommitteerden te Velde uit Arnhem aan de Staten-Generaal.

2) BAUDARTIUS, 703.

voor ons vertreck *uyt het leger* ¹⁾ op alles goede ordre gelaten, ende en cunnen nyet sien, dat wy eenich volck meer vandaer sullen mogen ontbieden, zoo lange den Cardinael ende Admirant met het leger ontrent 's Gravenweert blyven, want desc, die alhier gecomen zijn, zeer weynich ofte geen bagagie met hun genomen hebben, alsoo dat het schynt, dat dit heur voornemen nyet dan tot diversie en tendeert, ende omme ons van daer te trecken. Wy en sullen onder-tusschen nyet naerlaten op alles te letten ende ons debvoir nyet sparen, ende alsoo haest wy sullen vernemen, dat den Cardinael ende Admirant heure leger sullen doen optrecken, ende daermede herwaerts comen, sullen wy insgelycx doen". Zelfs op 8 Mei verkeerde de Prins als strategische verdediger nog volkomen in het onzekere omtrent 's vijands plannen en wist Hij niet waar de hoofdaanval komen zou; ja, Hij zag dezen laatste voor een diversie aan.

Zoodra de Staten-Generaal onderricht waren nopens den vijandelijken inval in de Bommelerwaard, besloten zij 6 Mei om de 4 voor Breda bestemde compagnieën naar Gorinchem te zenden. Tevens werd het lid van den Raad van State VAN BEVEREN zoo snel mogelijk naar den Prins gezonden met voorstellen van de Staten-Generaal en den Raad van State nopens het verder te volgen kriegsbeleid. O.m. werd den Prins aanbevolen er goed op te letten en niet te gedoogen, dat de vijand zich in de Bommelerwaard e.o. versterkte. Hierin lag reeds de gedachte aan een tegenaanval opgesloten. Met gelijken geest waren de Staten van Holland beziel. Toen zij de bedreiging van onze Waallinie vernomen hadden, besloten zij bij resolutie van 6 Mei om 3 Gecommitteerde Raden naar Gorinchem te zenden met opdracht om alles te doen, opdat Bommel, Heusden, Woudrichem en de forten Loevestein, Hemert en Werkendam van alle behoeften werden voorzien. Men hoopte dus den vijand aan genoemde linie — feitelijk het Zuidelijk frontier der *Provincie* Holland —

¹⁾ Wij cursiveeron. In 's Prinsen oog bleef *het leger* derhalve nabij de Schenkenschans achter. Zoo ook VAN METEREN, 406 verso: „latende noch het principele legher legghen tot Aert”.

te stuiten, doch zag reeds verder, want punt IV der instructie voor die Raden luidde: „Dat meede bij Syn Excellentie alle middelen gebruikt mogen worden om den vyant met den eersten aan te tasten in de Bommelerwaard of doen vertrekken, aleeer hij hem aldaar versterkt”. 1)

Zoodra de Admirant vernam, dat LA BARLOTTE's aanslag op de Bommelerwaard gelukt en daarmede vaste voet be-noorden de Maas verkregen was, liet hij zijn demonstratie voor de Schenkenschans geheel varen, trok bij Gennep — welke plaats als een vast punt op de Maas bezet werd ge-houden — over de schipbrug en verscheen in Brabant vóór ons Zuiderfrontier. Daar het aanvankelijk scheen, alsof Mendoza het op Heusden gemunt had, begaf de Prins zich 11 Mei daarheen met 10 vendels voetvolk. De Hemertsche Waard werd rondom met loopgraven beschanst, terwijl uit Gorinchem en Dordrecht geschut daarheen gezonden werd.

Daar de Admirant zag, hoe Heusden te goed bezet was, richtte hij zijn aanval op de schans van Crevecoeur, welke steeds een hinderpaal voor 's-Hertogenbosch vormde, daar zij de Dieze sloot. De zwakke bezetting gaf haar 11 Mei over. De Kardinaal vestigde thans zijn hoofdkwartier te 's-Hertogenbosch om daar tevens den toevoer naar het leger, nu vermoedelijk langs de Dieze, te regelen. Die stad werd als etappenplaats ingericht. Desnietteenstaande weigerde zij om Spaansch garnizoen in te laten. Wie er binnenkwam, moest de wapenen aan de poort afleggen.

De Spanjaarden, thans een vast punt op de Maas ver-meesterd hebbende, legden nu bij Crevecoeur een schipbrug aan, gedekt door een halve maan op de Hedelsche zijde en een kleine schans op den anderen oever. De schuiten voor de brug waren op wagens uit 's-Hertogenbosch aangevoerd. Bij den aanleg had men geen rekening gehouden met de sterk wisselende waterstanden op de Maas, zoodat de brug later in den zomer aan haar beide uiteinden (schragen) onder water geraakte 2).

1) Gedrukte resn. St. v. Holland, 1599.

2) Vermoedelijk tezelfder tijd een brug der onzen bij de Voren over de Waal. Zij werd verlengd.

Onze vijanden overstroonden thans de Bommelerwaard met troepen en legerden zich nu met hunne hoofdmacht in de dorpen Rossum en Hurwenen aan de Waal, waar zij vrij veel last hadden van onze oorlogsschepen, die zich door de bochten der rivier gemakkelijk konden verschuilen en moeilijk te treffen waren.

Gelukkige verdediging van Zalt-Bommel en van de Waal. Begin der tweede periode van den oorlog: een taai worsteling aan weerszijden van de Waal. Vergadering der Staten-Generaal, den Raad van State en beide Stadhouders te Zalt-Bommel. De nationale strategie doorstaat de proef. Werkeloosheid in het groot. Begin van den kleinen oorlog.

Met de Hem eigen energie en kunde leidde Prins MAURITS nu de verdediging van de belangrijke vesting Zalt-Bommel, wier inname den vijand een toegang tot Holland ontsluiten zou. Binnen den kortst mogelijken tijd werden Bommel's open liggende bolwerken voltooid, de muren gedicht, de grachten uitgediept en de wallen met geschut beplant, „d' welck alles met ongheloovelycke ylveerdicheyt verricht is" ¹⁾.

Ook werden talrijke schansen, halve manen, loopgraven e. d. opgeworpen, die mede dienden om den vijand den toegang tot de grachten te beletten. „Prins MAURITS keerde den vyandt met buytenschansen" ²⁾. Volgens HUGO DE GROOT was Bommel de *eerste* stad, die met een rij van buiten hare muren opgeworpen verschansingen voorzien werd. Hij noemde dit een uitstekend middel van verdediging, later vele malen door de Spanjaarden toegepast ³⁾. Prins MAURITS heeft derhalve reeds tijdens Zijne verdediging van Zalt-Bommel in 1599 den grondslag gelegd voor de latere verschanste legerplaatsen ⁴⁾.

¹⁾ BAUDARTIUS, 703.

²⁾ VAN REYD, 385.

³⁾ Nederlandsche jaarboeken, enz. Editie 1681, 386/7.

⁴⁾ Op de verschillende oude prenten nopens het beleg zijn de „buitenschansen" e. d. duidelijk te zien. Vergelijk Plaat I.

De verdediging van de vesting met hare buitenwerken werd aan 3000 man opgedragen; alle andere troepen legerden langs den Noordelijken Waaldijk ter weerszijden van de vesting om den vijand den overtocht over de rivier en aldus mede een volkomen insluiting van Zalt-Bommel te beletten. Admiraal VAN DUUVENVOORDE bewaakte met 15 uitleggers de Waal vanaf Opijnen tot beneden Haeften. Steunpunten van onze verdedigingslijn langs de Waal waren, behalve Zalt-Bommel: Loevestein, Haeften, Neerijnen, Opijnen, Heeselt, de Voren en Tiel. Het feit, dat de verdediging van de Waal reeds in de jaren 1589, 1590 en 1597/8 bestudeerd, ten deele ook in toepassing gebracht was, wierp thans groot nut af.

Volgens sommige oude schrijvers werd Bommel met den Noorder Waaloever verbonden door *twee* scheepsbruggen, welke de bewondering van vele tijdgenooten hebben gaande gemaakt. De eene, voor het voetvolk en de paarden bestemd, zou gebouwd zijn geweest van 14 zeer lange „pleyten”, dwars op den stroom gelegd en aan elkaar vastgemaakt; de andere, voor de wagens gebouwd, was vervaardigd van 38 schepen of schuiten en een groote pont, welke laatste tot doorlaat diende. De bruggen waren elk 440 à 450 pas lang ¹⁾. Uit de briefwisseling van Prins MAURITS met de Staten-Generaal en andere officieele bescheiden valt slechts het bestaan van *één* brug af te leiden, welke echter zóó breed was, dat men daarover in colonne met achten marcheren kon ²⁾. De Spanjaarden zagen de beteekenis van deze brug, waardoor Prins MAURITS de bezetting van Bommel steeds versterken en approviandeeren, ook troepen tot een uitval doen deboucheeren kon, zeer wel in. Zij bouwden

¹⁾ Beschrijving o.a. bij BAUDARTIUS, 706; VAN METEREN, 407; BENTIVOGLIO, 648.

²⁾ Schrijven dd. 27 Aug. van den Prins aan de Staten-Generaal en in volkomen denzelfden zin aan VAN OLDENBARNEVELT. Dat er te Bommel gedurende het grootste deel van den veldtocht slechts *éne*, doch zeer breede schipbrug gelegen heeft, is uitvoerig door mij uiteengezet in Gelre. XX, 161 e. v.

nabij de rivier eenige kleine batterijen, die de brug steeds onder vuur hielden. Toen het hun niet gelukte om de brug te treffen, trachtten zij haar, à l'instar van MARNIX VAN ST. ALDEGONDE te Antwerpen in 1585 tegen PARMA's brug over de Schelde, met z.g. „springen” of „springkisten” — men zou kunnen zeggen: kleine spar-torpedovaartuigen, die de rivier afdreven — te doen springen ¹⁾. Zij werden echter door onze uitleggers opgevangen en onschadelijk gemaakt.

Intusschen had de vijand op 13 Mei beproefd om verrassend de Waal over te trekken en in de Tielerwaard door te dringen, wat hem zonder de onversaagdheid van Graaf ERNST CASIMIR vermoedelijk zou zijn gelukt. Bij Rossum, waar de beste gelegenheid bestond om de Waal over te trekken, had MENDOZA eenig geschut op den dijk doen planten; onder dekking daarvan waren de booten, op wagens medegevoerd, reeds te water gelaten. Juist bevond genoemde Graaf zich met 5 compagnieën van zijn nieuw geworven Duitsch regiment, waarmede Hij pas uit het Noorden gekomen was, aan de overzijde. Ofschoon Zijn troepen geheel van kruit en kogels ontbloot waren, een compagnie zelfs geen wapenen had en allen door den langen marsch afgemat waren, aarzelde Hij geen oogenblik, wierp Zich terstond met 2 compagnieën op elk der 2 eilandjes Rossumerweerd en Heeselweerd ²⁾ nabij den Noorder oever en nam zulk een stoutmoedige houding aan, dat MENDOZA zijn plan tot een overtocht varen liet ³⁾. Dank zij den steun van de rivier de Waal, Zijne troepen en de oorlogsschepen had Graaf ERNST CASIMIR den vijand gestuit en daarmede aan de Republiek in het algemeen, aan Zalt-Bommel meer in het bijzonder, een grooten dienst bewezen.

Na den mislukten aanslag op de Tielerwaard maakte de vijand aanstalten in Bommel zelf met het grootste deel

1) Beschrijving o.a. op prent No. 1094 uit MULLER's catalogus en in Gelre, deel XII, 391/2 en 400.

2) Bestaan thans ten deele nog; zijn door een strekdam met den Noorder oever verbonden. Zie blad 45 van de Stafkaart.

3) Zie den brief van Graaf ERNST CASIMIR aan zijn Vader bij GROEN VAN PRINSTERER. Archives. I, 425/6.

van zijn macht aan te tasten. De rest van zijn krijgsmacht, nog in Brabant, trok MENDOZA aan. Prins MAURITS ontbood nu Zijnerzijds ook Zijn hoofdmacht uit de Over-Betuwe. Op het bericht, dat de vijand, die voor 's Gravenweert tegenover Hem gelegen had, naar de Maas was afgemarcheerd, deed Graaf WILLEM LODEWIJK, daartoe door den Prins gemachtigd, 11 Mei het grootste deel van Zijn macht insgelijks afmarcheeren, voorloopig naar Nijmegen. Rijn en IJssel konden niet geheel losgelaten worden. Daarom bleef Doesburg bezet met 10 vendels, de Geldersche Waard met 6, 's Gravenweert met 5 en de Schenkenschans eveneens met 5 vendels voetknechten.

Door bijentrekking van Zijn macht had Prins MAURITS nu weldra 16.000 voetknechten, 3.000 ruiters en 2.000 burgers onder Zijne vanen; Hij was nu ook versterkt door verscheidene compagnieën uit de garnizoenen, die aldaar door soldaten voor de vloot of door burgers waren vervangen. Volgens de meeste schrijvers beschikte MENDOZA thans slechts over 2.000 man voetvolk meer, derhalve over 21.000 man geregelde troepen. De Spanjaarden werden echter slecht betaald; desertie begon de gelederen te dunnen.

Toen in de 2^e helft van Mei de vloot tegen Spanje gereed werd gemaakt en dus ook hare „soldaten voor de vloot” innemen moest, hadden deze volgens de tevoren daaromtrent getroffen regeling in de Brabantsche en Zeeuwsche frontiersteden door burgers uit Holland en Zeeland vervangen moeten worden. Holland had blijkbaar niet veel lust om zijn burgers te doen uittrekken; vandaar het voorstel om Prins MAURITS' hoofdmacht in die bezetting te doen voorzien! De Prins kon er echter onder de bestaande omstandigheden niet aan denken om troepen uit Zijn veldleger in de garnizoenen te zenden. Daarom werd bepaald, dat de verschillende Hollandsche steden 23 à 2400 burgers zenden zouden, die van Zeeland 5 à 600. Ook hierop vond men nog een uitweg, want weldra bepaalden de Staten van Holland, dat de steden, die niet genegen zouden zijn om hun burgers of schutters op 10 stuivers daags naar de frontiersteden en sterkten te zenden, soldaten tot hetzelfde getal zouden

mogen aannemen. Aldus ontstonden de z.g. waardgelders, waarvan men reeds in 1589 gewag vindt gemaakt ¹⁾.

Onmiddellijk na aankomst van den Admirant in het leger vóór Zalt-Bommel deden de Spanjaarden een verwoeden aanval op de loopgraven aan den Waaldijk en de uiterste verschansingen aan de Oenselsche poort, die nog niet voltooid waren; die aanval werd echter „cloeckelyck” en met verlies voor den vijand afgeslagen. Dit was 's vijands laatste, groote aanval op Bommel. Na dien hield hij zich zeer stil en gesloten in zijn legerplaatsen, „meer besich om sich teghen synen vyandt te verweeren dan om den selfden aen te vallen” ²⁾.

De vesting niet door een frontaanval kunnende nemen, hernieuwden de Spanjaarden nu hun pogingen om elders de Waal over te komen en aldus de vesting in te sluiten. Al deze pogingen zijn even energiek als de eerste afgeslagen door Graaf ERNST CASIMIR, die achter den Noorder Waaldijk boven Bommel de Tielerwaard dekte en door gewapende schepen op de rivier werd bijgestaan. Tiel werd vanuit Bommel met eenige compagnieën te voet en te paard versterkt. De aanvalskracht der Spanjaarden was thans gebroken. Verschillende malen en op tal van plaatsen hadden zij het hoofd vóór de Waal gestooten. Het deugdelijke karakter onzer troepen en de groote verdedigende kracht van onze weerstandslijn langs die rivier met Zalt-Bommel als hoofdstaunpunt hadden zij opnieuw leeren kennen, evenals de onverbiddelijke vasthoudendheid van onzen krijgsheld, Prins MAURITS en Zijne helpers. Voor de onzen was nu de eerste periode van de offensieve landsverdediging, wier karakter ik in 1911 in het algemeen aangaf, voorbij ³⁾: de periode, waarin de verdediger zich de mindere gevoelt van den aanvaller, zich naar diens plannen schikken moet, zich, tot dekking van het hart des lands, op diens operatielijn daar-

¹⁾ Zie TEN RAA en DE BAS. Het Staatsche leger, II, 290/8.

²⁾ BAUDARTIUS, 704.

³⁾ Krijgawetenschap, 1911/2, 50/1.

heen plaats en moet, kortom het initiatief mist. De tweede periode, vooral bij een oorlog op onzen bodem aan den dag tredend, een soort evenwicht van krachten, de taaie worsteling op de plaats om een strategische verdedigingslijn, i. c. de Waal met haar bruggenhoofd Zalt-Bommel, nam nu een aanvang. De Prins vermeerderde intusschen het aantal Zijner loopgraven en batterijen nog met den dag. „Elck is verwondert van in so cleynten tyt sulcken geweld van werck te maken”¹⁾. Een hevig artillerieduel werd thans hoofdzaak; de vijand deed in totaal gedurende de 3 maanden, dat beide legers tegenover elkaar lagen, 30.000 schoten, waarvan 14.000 op Graaf ERNST's kwartier, voor dien tijd ongehoord hooge getallen²⁾.

Duidelijk treedt in de beschrijving, die tijdgenooten van den veldtocht van 1599 gegeven hebben, de bedoelde, thans ingetreden tweede periode op den voorgrond. „Beyde de legheren zyn den gheheelen Junio seer stille geweest, aengesien den vyandt hem vreesde het overcomen te bestaen ende den Prince MAURITZ te vergheefs daernaer was wachtende, meest besich aen beyde zyden om bateryen ende andere beschansinghen op te werpen ende onderlingh malcanderen met het gheschut te beschadigen”³⁾. VAN METEREN, BOR en BAUDARTIUS uiten zich *in volkomen gelijken geest*. Vooral op den vreemdeling maakten de eigenaardige vechtwijze van Prins MAURITS en deze immobiele loopgravenstrijd indruk. 1 Juni schreef DE BUZANVAL dienaangaande: „Mr. DE BRÉAUTÉ s'étonne de la patience des Espagnols et de ceux de ce pays d'estre si près les uns des autres sans chercher occasion de partager quelques coups”. DE BUZANVAL's indruk was „que M. le Prince MAURICE se resolve de les combattre et matter principalement avec la pelle”. De Franschen waren in het graafwerk reeds even bekwaam als de overige troepen,

¹⁾ Gelre, XII, 401.

²⁾ Het beleg van Zalt-Bommel en de strijd aan de Waal kenmerkten zich ook door een groot aantal „wonderlyke scheuten”. Oudere schrijvers hebben zich er in verlustigd deze alle uitvoerig te beschrijven. Ook BILDERDIJK's gedicht: De twee gebroeders voor Bommel (Krekellingen, II, 123) dankt aan dit beleg zijn ontstaan.

³⁾ ORLERS, 190/1.

en verzetten zich daartegen niet langer, aangezien zij door schansarbeid te verrichten hun soldij verbeterden ¹⁾).

Een voordeel van de buiten de stadsmuren gelegen schansen kwam thans aan het licht. Zonder deze zou 's vijands artillerie Bommel dichter hebben kunnen naderen en zouden de bruggen niet ongedeerd zijn gebleven. Prins MAURITS echter had zooveel artillerie en Zijn kannonniers schoten zoo goed, dat de vijand zijn tenten en hutten afbreken moest, om ze over eenigen afstand achterwaarts te verplaatsen.

Zoodra de vijand zijn hoofd vóór de Waal en de wallen van Bommel te pletter geloopt had, luidde Prins MAURITS op bescheiden schaal de derde periode van de offensieve landsverdediging, die der tegenaanvallen, in. Op 17 Mei stak Graaf LODEWIJK GUNTHER met 8 kornetten ruitery naar den Brabantschen oever over om 's vijands wachten op te lichten. Op 19 Mei trachtte Prins MAURITS, die Zijne macht in Bommel via de brug tijdelijk versterkt had, den vijand een loopgraaf te ontnemen, „averst door verhindering van vele graften end schloten nit gelucken wilden” ²⁾). Dertig met geschut bewapende vaartuigen der onzen steunden van af de Waal dezen uitval. Den 21sten vóór het aanbreken van den dag deed Prins MAURITS door 1000 man andermaal 's vijands loopgraven bespringen, den daarop volgenden nacht opnieuw. Beide malen behaalden de onzen door verrassing eenige voordeelen, doch moesten ten slotte op Bommel terugwijken; bij den eersten uitval drongen de onzen door tot de *tweede* vijandelijke loopgraaf ³⁾). Reeds destijds werden zij dus in verschillende liniën aangelegd.

Voorshands waren de tegenaanvallen van Prins MAURITS meer kleine, partieele ondernemingen en geenszins — zulks in overeenstemming met Zijn gewone, bedachtzame, nationale strategie — een tegenaanval in grooten stijl, een z.g.

¹⁾ DE BUZANVAL, 194.

²⁾ JOHAN VAN GENDT, Heer van Oyen en Dieden, ambtman van Over-Betuwe op 9 Mei O. S. aan de stad Arnhem. Hij was de vader van OTTO VAN GENDT, Heer van Dieden en Oyen, die zich in 1629 door de verrassende inname van Wesel grooten naam heeft gemaakt.

³⁾ DE BUZANVAL. 180/1.

strategisch offensief. Er werd derhalve voorloopig een actieve, doch geen offensieve verdediging gevoerd. 6 jaar geleden heb ik een schets gegeven van Prins MAURITS' wijze van oorlogvoeren en omtrent Zijn strategie opgemerkt, hoe MAURITS, uiterst dapper en voortvarend, door VONDEL, hoewel geen onvoorwaardelijk vriend van den Prins, „Prins van grooten aerde, den held der helden” geheeten en destijds in Europa geldende voor den eersten strateeg van Zijn tijd, toch niets weten wilde van „een offensief quand-même”, hoe Zijn strategie eerder voorzichtig en overlegzaam dan onstuimig was en hoe dit ongetwijfeld verband hield met het eigenaardige karakter der Nederlandsche landschapstypen. Bij die gelegenheid werd inzonderheid ook het oorlogsjaar 1599 aangehaald, omdat het karakteristieke van Prins MAURITS' strategie in dien veldtocht bijzonder aan den dag treedt¹⁾. Wij zijn thans gekomen aan het oogenblik, waarop dit het duidelijkst blijkt. Een evenwicht van krachten was ingetreden. Beide legers, sterk verschanst, lagen tegenover elkaar en trachtten door een voortdurend geschutvuur elkaar afbreuk te doen. In overeenstemming met Zijn Neef, Graaf WILLEM LODEWIJK, die ten deze Zijn inzichten *volkomen* deelde, volgde Prins MAURITS Zijn gewone strategie: het verdedigen der door Hem ingenomen stellingen en het afmatten van den vijand, zonder dezen gelegenheid te geven bij een algemeen gevecht groote voordeelen te behalen. Deze wijze van oorlogvoeren bood de beste kansen, doch vorderde groote en voortdurende uitgaven, niet alleen voor krijgsbehoeften, doch ook voor schanswerken en scheepsbruggen.

Er ontstond nu inzake het verder te volgen kriegsbeleid een diepgaand verschil van inzicht tusschen onze Stadhouders eenerzijds, de Staten-Generaal anderzijds, waarbij Holland en VAN OLDENBARNEVELT de drijvende krachten dezer laatste richting uitmaakten. Hiervóór bleek, hoe de Staten-Generaal reeds op 6 Mei, onmiddellijk na den inval der Spanjaarden in de Bommelerwaard, den Prins als hun gevoelen deden

¹⁾ *Krijgswetenschap*, 1911/2, 33/46 en 52/3.

kennen, hoe men niet gedoogen moest, dat de vijand zich daar vastzette. De Staten van Holland, die hun eigen gewest thans in de eerste plaats bedreigd achtten, sloten zich in dezen geheel aan bij de Staten-Generaal ¹⁾; zoo ook de Advocaat VAN OLDENBARNEVELT, die mede om der kosten wil en wellicht ook om Prins MAURITS' macht niet te zeer te zien groeien, naar een snelle beslissing, d. i. naar den strategischen aanval streefde. Daarom was hij reeds van den aanvang af geweest vóór het indienst nemen van Duitsche troepen, die de Vorsten aldaar wellicht zouden afdanken.

Reeds 7 Mei schreef de Prins den Staten-Generaal, nadat VAN BEVEREN Hem hun wenschen had kenbaar gemaakt: „Wy zouden wel begeert hebben, het geheel leger met ons herwaeris te doen comen ende eene proeve doen, of wy den vyant alhier hadden mogen opslaen, eer hij zyne geheelen hoop bij malcanderen gebracht zoude hebben; maer en hebben 't selve omme vele gewichtighe redenen, die wy den voorsz. raetsheer (VAN BEVEREN) verclaert hebben, nyet raedsaem gevonden ²⁾, ende besonderlyck, dat het landt hierontrent zoo seer is gebroocken, dat men met de cavallerie nyet en can uytruchten.”

Na ontvangst van dezen brief besloten de Staten-Generaal den 8^{en} — overwegende, hoe gevaarlijk het voor den staat van den Lande zoude zijn, indien de vijand zich in de Bommelerwaard versterkte — dat men iemand uit de vergadering naar den Prins zou zenden „om zyn Exc. te verklaren de Heeren Staten goede meeninge ende intentie, als te weten, dat men den vyant zoude behooren aan te tasten ende uyt de Bommelreweert te slaen”. Daartoe werd VAN OLDENBARNEVELT aangewezen. Toen VAN BEVEREN 's Prinsen meening in de Staten-Generaal uiteengezet en tevens, indien de Staten-Generaal desonsdanks bij hun opvatting bleven, Diens verzoek overgebracht had, „dat men de zaecke naerder zoude examineren ende dat haere E. zoude

¹⁾ Zie blz. 46/7.

²⁾ De Prins hield den opmarsch der Spanjaarden bij Bommel nog steeds voor een demonstratie en durfde daarom Zijn hoofdmacht niet bijeentrekken.

gelieven tot dyen eynde eenige meer uyt haere E. vergaderinge ende des Raedt van State by hem te senden, omme op alles geresolveert te werden, gelyk voor den meesten dienst van den Lande zoude bevonden werden te behooren", besloot men om aan dit verzoek te voldoen. Namens de Gecommitteerden bracht VAN OLDENBARNEVELT 14 Mei in de Staten-Generaal verslag uit, dat de vijand niet zoo licht van Bommel te verdrijven zou zijn als zij wel dachten. Ook bracht hij 's Prinsen voorstel over tot het in dienst overnemen van Duitsche troepen, hetwelk hij, zeer vóór een strategisch offensief zijnde, ook zeer steunde, begrijpende, dat daarvan bij Bommel geen sprake meer kon zijn en dat men het derhalve door samenwerking elders beproeven moest. Op 14 en 15 Mei droeg de Advocaat een en ander met klem ook in de Staten van Holland voor, die daarop besloten om in de Staten-Generaal het voornemen tot offensief optreden „by te vallen en te steunen". Als bestemming der Duitsche troepen noemde dat College „om van weegen deese Landen neevens haare fortse geëmployeert te worden om offensive den vyand te moogen aantasten en deselve door Godes genade uit den velde te slaan". Daardoor zou het Land bevrijd worden, zouden de middelen weer ruimer vloeien en werd tevens voorzien tegen „allen verderen inbreuk en invasie des vyands".

Daar men het niet eens kon worden, verzocht de Prins nu den Staten-Generaal en den Raad van State om zich vooreerst naar Gorinchem te begeven „om hem in voorvallende zaecken te assisteren met raedt en daet". Op 16 Mei drong de Prins in een brief aan VAN OLDENBARNEVELT zeer aan op een prompte en goede resolutie der Staten-Generaal „deur welke middelen men syne (des vijands) desseyn mochte breken"; zij zou door eenige Gedeputeerden, die „metten aldereersten" moesten vertrekken, den Prins nader toegelicht moeten worden. Zeer drong de Prins er op aan, dat ook VAN OLDENBARNEVELT medekomen zou ten einde van advies te dienen.¹⁾ In gelijken geest schreef de Prins aan de Staten-Generaal. Aan Zijn herhaald verzoek werd nu voldaan. De Staten-Generaal en de Raad van State be-

1) Zie blz. 38.

gaven zich 15 Mei naar Gorinchem. Aldaar besloot men om naar Zalt-Bommel door te reizen, waar men den 16^{en} 's avonds aankwam.

Van 17 tot en met 21 Mei hebben aldaar tusschen beide Colleges en de Stadhouders verschillende bijeenkomsten op het stadhuis plaats gevonden. Alvorens uit 's-Gravenhage te vertrekken bepaalden de Staten-Generaal nog, in verband met hun offensieve bedoelingen, dat wegens den tegenwind twee derde deelen van het bootsvolk der schepen, voor de vloot tegen Spanje bestemd, met hunne kapiteins en officieren daarvan afgenomen en voor eenigen tijd ingedeeld moesten worden op „eenige crabschuyten, pleyten, hueden ¹⁾ ofte andere lichtvaardige schepen, bequaem op beyde rivieren”. De schuiten moesten met licht geschut en 8 dagen levensmiddelen van de vloot voorzien worden. De bedoeling was deze vaartuigen van Gorinchem de Waal te doen opvaren tot voorbij de Voren en de Maas weer af, m. a. w. patrouilleeren langs twee zijden van de Bommelerwaard. Ook moesten zij dienen om een aanslag te doen op 's vijands brug over de Maas tot verbreking van zijn verbindingen. Toen dit plan door twee Fransche overloopers aan de Spanjaarden verraden was, zond de Prins het scheepsvolk naar de vloot terug.

Voorts besloten de Staten-Generaal nog vóór hun vertrek om uit alle steden zooveel krijgsvolk te lichten als doenlijk was, en tot hare bescherming burgers daarvoor in de plaats te zenden ²⁾. Zeeland moest onmiddellijk 500 burgers voor Bergen op Zoom gereed houden, Holland voor allerlei frontiersteden 2 à 3.000. In gelijken geest als hiervóór reeds aangegeven, werd de mobiele macht (veldleger) derhalve aangevuld en versterkt uit de meer plaatselijke troepen (garnizoenstroepen of landweer), die dan op hun beurt door reserve-formatiën (burgers of schutters) werden vervangen ³⁾.

¹⁾ Huede = heude (schip) of hoede, jacht of boeier. Ook wel klein platboomd vaartuig of vrachtschip met gaffel- en marszeilen. Vergelijk DE JONGE. I, 126.

²⁾ Volgens DE BUZANVAL, 169, maakte men op die wijze nog 4000 man geregelde troepen vrij voor den veldoorlog.

³⁾ Vergelijk blz. 40 en 43.

Toen de wind gunstig werd en de soldaten voor de vloot scheep gingen, zijn, krachtens resolutie der Staten-Generaal van 23 Mei, inderdaad een groot aantal burgers uit Holland en Zeeland naar de frontiersteden vertrokken. Wel werden sommige compagnieën later door indienstgenomen waardgelders vervangen, doch nog op 30 Juli lagen 300 burgers van Dordrecht te Geertruidenberg, 300 uit Gorinchem in de nabijgelegen frontiersteden en sterkten.

Op 17 Mei vond te Bommel de eerste vergadering van onze beide hooge Colleges met de Stadhouders plaats. Uit de resolutiën Raad van State van dien dag blijkt, dat de hoofdvraag voor het overleg was: „wat best sal dienen gedaen te worden, 't zy defensievelyk off offensievelyk den kryg by de hand te neemen”. VAN REYD, die als secretaris van Graaf WILLEM LODEWIJK vermoedelijk alle bijeenkomsten heeft bijgewoond, beschrijft de meening der Staten-Generaal aldus: „Lieten sich duncken, dat men 't voordeel van stroomen ende dycken soeckende (strategisch verdediging) die sware kosten van nieuwe ruyter en knechten wel konde sparen, of dat men kryghsvolck genoeg hebbende (mogelijkheid tot den strategischen aanval), soo veel hondert duysenden met graven ende schieten niet en behoorde te verquisten. Begheerende seer ernstelyck aen Prins MAURITS om nae een veldslach te trachten, nu dat nieuw aenghenomen kryghsvolck noch versch, lustig ende yverich ware”¹⁾. De uitgeputte geldmiddelen stonden in geen geval toe om, behalve de groote kosten voor de uitrusting der vloot, nog maandenlang de legerlasten voor aanval en verdediging beide te dragen.

Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK lieten Zich door de vertoogen der Staten-Generaal niet van Hun stuk brengen. Zij waren overtuigd, dat de Admirant er door de kracht van ons terrein en der verdediging niet in slagen zou verder b.v. over de Waal door te dringen, maar na verloop van tijd door geldgebrek uit de Bommelerwaard zou moeten opbreken. „Den Admirant te gaen soecken in

¹⁾ T. a. p. 385.

syn vordel, daerin hij lach tusschen dycken, graften ende stromen, sulcks ware met al te groote ghevaer vermenght, want in ghebroockene landen quame den verweerder alles tot voordeel ende den eersten aentaster stonde alles in den weghe" ¹⁾). De kans om MENDOZA over de Maas terug te werpen (strategische frontaanval) was derhalve zeer gering en zou in ieder geval met bloedige verliezen gepaard gaan. Mislukte de onderneming, dan zou het door gemis aan troepen zeer moeilijk worden den voortgang van den zegevierenden vijand te stuiten. Hem tot een veldslag nopen was nog veel gevaarlijker; daartoe moest men het grootste deel van het leger in de Brabantsche heidevelden voeren (strategische omtrekking), waar MENDOZA het wellicht niet volgen zou. En wie zou dan — bij gemis aan voldoende talrijke, behoorlijk geoefende strategische reserves — voor de bescherming van Bommel waken en Holland voor een inval vrijwaren?

Verscheidene leden der Staten Generaal, vooral de jongeren, zagen het gewicht dezer bedenkingen niet in, doch ten slotte werd eenparig besloten „aen te sien, wat den vyand sal schynen voor te hebben, en middelertyd Bommel te fortificieren ende verseecken" ²⁾). Het kriegsbeleid werd geheel aan beide Stadhouders overgelaten, de strategische verdediging op den voorgrond gesteld, terwijl Zij verzocht werden om, *als de omstandigheden gunstig waren*, door een offensief een kans te wagen. De juistheid van beider oordeel werd zóózeer in het gelijk gesteld, dat ieder gedwongen was zich daarmede te vereenigen. Toen men zag, hoe *eenige* Staatsche troepen, begunstigd door het doorsneden terrein, uit een nieuwe en nog slecht bevestigde schans door een groote overmacht niet konden verdreven worden, bleek het duidelijk, met hoe weinig kans op goeden uitslag men MENDOZA in zijn sterke verschansingen zou kunnen aanvallen. VERE en DE LA NOUE, die van verlangen brandden om den vijand aan te tasten en die van Prins MAURITS toestemming verkregen hadden om daartoe met de Fransche en Engelsche regimenten, benevens een aantal Nederlandsche vendels een

¹⁾ VAN REYD, 385.

²⁾ Resolutie Raad van State, 17 Mei.

poging te wagen, keerden onverrichter zake terug. Zij hadden „nae behoorlicke besichtingh 't veldt alsoo bevonden, dat sy door beletsel van grachten aen den vyandt niet komen konden”¹⁾.

Later werd het vertrouwen in 's Prinsen strategie algemeen. DE BUZANVAL, die een scherp opmerker was, prees Hem medio Juli wegens zijn „vigilence, patience, sage conduite, et même par sa resolution”²⁾.

Op 20 Mei besloten de Staten-Generaal, om den volgenden dag naar 's-Gravenhage terug te keeren. Van den Raad van State zou voor iedere Provincie één lid bij den Prins blijven. Hun werd de Ambtman van Bommel toegevoegd, „als hebbende de beste kennisse van die kwartieren”. „Recomman-derende Zyn Excellentie bij alle occasiën den vyant den meesten afbreuck te doen ende willen letten op de conservatie ende verzekerehyt van de voerscreven stadt (Bommel), mitsgaders van Zynen persoon, daerane den lande ten alder hoochsten gelegen is”. De Raad van State moest met den Prins overleg plegen omtrent een overwogen bezuiniging op de schopen, wagons, trekpaarden en bruggen. „Recomman-deerende voorts den Raad van Staten ernstelyck te willen letten op alle voorvallende zaecken ende dezelve dirigeren ten meesten dienste van den Lande”. Men ziet het: ook in Zijn besten tijd was onze Opperbevelhebber Prins MAURITS niet zonder voogdij! Dit werd eenige dagen later nog erger, toen ook het lid van den Raad van State VAN BEVEREN weer naar den Prins werd gezonden met de opdracht om vooral de goede hand aan de ontworpen bezuinigingen te houden.

22 Mei vergaderden de Staten-Generaal te Gorinchem, Zondag 23 Mei weer te 's-Gravenhage.

¹⁾ Zie voor dezen strijd van beginselen VAN REYD, 385. HUGO DE GROOT, Jaerboeken, 387 geeft de kern der zaak weer, waar hij Graaf WILLEM LODEWIJK noemt „een vriendt van voorsightigh beloïdt en altoos afkeerigh van vuerighe raedtslaghen”. Prins MAGRITS wilde de beslissing niet wagen „aen de haechelykheit van een veldtslagh”, waarbij de schade aan krijgsvolk voor de Spanjaarden met hun onmetelijke hulpbronnen aan geld, dus aan troepen, gering zou zijn.

²⁾ DE BUZANVAL, 228.

Waar beide partijen thans, gescheiden door een rivier, tegenover elkaar lagen en een taaie worsteling op de plaats intrad, zonder dat er eenig krijgsbedrijf in grooten stijl plaats vond, deed zich ook hier een karakteristiek verschijnsel van de oorlogvoering op Nederlandschen bodem voor: bij gebrek aan gelegenheid om in het groot iets te ondernemen, zocht de den krijgsman ingeboren drang naar daden afleiding in den kleinen oorlog; deze trad daardoor op den voorgrond. 1) Reeds hiervóór zagen wij, hoe Prins MAURITS op 17, 19 en 21 Mei eenige kleinere aanslagen deed ondernemen. Dit ging op verschillende plaatsen en tijdstippen geregeld zoo door. Zelf legde de Prins reeds thans met een aanzienlijke macht ruitery en voetvolk een hinderlaag tusschen Eindhoven en 's-Hertogenbosch om een vijandelijk konvooi met geld voor het Spaansche leger op te lichten; die onderneming mislukte echter. „Daer zijn schier alle dagen eenige cleyne schermutselingen geschiet, want behalve die van Bommel liepen oock die van der Voorn, Heusden, Gorchum ende andere Staetsche soldaten oock dagelyckx uyt ende creghen veel ghevanghene ende peerden” 2). Bor laat zich omtrent deze periode in *volkomen denzelfden geest* uit. Bij die schermutselingen waren de onzen doorgaans in het voordeel; ook de loopgravenstrijd vóór Bommel kostte den vijand vele offers, die einde Mei reeds op 2000 man werden geschat. Bevelhebbers en troepen begonnen te morren.

De Spanjaarden breken het beleg vóór Bommel op. De Kardinaal doet in de Oostelijke punt van de Bommelerwaard het fort St. Andries bouwen. Prins Maurits versterkt de Voren, krijgt vasten voet op den Brabantschen oever van de Maas en legt tegenover St. Andries een fort bij Heerenwaarden aan. Tweede stilstand der oorlogshandelingen in het groot. De kleine oorlog.

De Kardinaal, nu zelf in het leger gekomen om den verflauwden ijver aan te wakkeren, zag weldra in, dat Bommel niet te nemen was. Doch al won men Bommel, „de Prince

1) Vergelijk blz. 91.

2) BAUDARTIUS, 706.

Mauritz had soo veel tyds gehad om sich sterck te maken aen d'ander zyde van de Wael, dat sy niets ghedaen souden hebben ten aensien van 't gene vorder noodigh was" 1). De Spanjaarden van dien tijd hadden derhalve reeds een goed denkbeeld nopens een verdediging van het polderland voet voor voet en de kracht, die de verdediging daaruit putten kon. Gretig ging de Kardinaal in op het voorstel om het beleg op te breken en een fort aan te leggen op de uiterste Oostelijke punt van de Bommelerwaard tusschen Maas en Waal, waardoor men die beide rivieren beheerschen, „gheheel Hollandt een toom in de mondt leggen soude", 2) vasten voet behield in de Bommelerwaard en de Betuwe in voortdurend alarm houden kon met een goede kans om gedurende de vorst tot Holland door te dringen. De schans kon van uit Brabant altijd gemakkelijk geapproviandeerd worden. Hare plaats, reeds 10 jaar te voren door Graaf KAREL VAN MANSFELD aangewezen, was dus uitnemend gekozen. De Admirant, die meer voor een offensieve oorlogvoering gevoelde en nu voorzag, dat hij maandenlang stil zou moeten liggen tot dekking der werkzaamheden, was zeer tegen den bouw van het fort; daaruit is veel oneenigheid voortgekomen. In den nacht van 3 op 4 Juni stak de vijand zijn hutten en tenten in brand, en verliet nog voor het krieken van den dag zijn legerplaats. Zalt-Bommel was na een beleg van 20 dagen verlost. De vijand betrok nu kwartieren bij Hurwenen en Rossum op het uiterste Oostelijk gedeelte van de Waard; de nieuwe schans zou van daaruit aangelegd worden. Alleen de ruitery lag aan de andere zijde van de Maas, ten deele te Lith en Lithoyen, ten deele in het Land van Megen. Dit bewijst, dat men reeds destijds de cavalerie in den positie-oorlog niet wel gebruiken kon. Zij legerde niet aan 's vijands zijde of op de flanken, doch dekte den rug en was zelfs door een rivier tegen den vijand gedekt. In verband met deze gewijzigde legering verlegden de Spanjaarden hun brug over de Maas en dus ook hún verbindingslijn met Brabant en 's-Hertogenbosch van Cre-

1) BOR, 32.

2) BOR, 32 verso.

vecoeur eveneens hoogerop tot tusschen de dorpen Alem en Maren; de uiteinden werden door schanswerken beschermd.

Na het ontzet van Bommel begaf de Prins zich onmiddellijk naar het kwartier van Graaf ERNST CASIMIR te Heesselt, die met Zijn troepen en gewapende schepen tegen een overtocht des vijands moest waken, daar de Admirant een groot getal pleyten enz. bij zich had, ook naar de Voren, dat nog verder versterkt werd. De Prins regelde de bezetting langs de Waal opnieuw; in verband met 's vijands bewegingen vond er ook onzerzijds in het algemeen een troepenverschuiving stroomopwaarts plaats. De samenstelling der troepen, die toen ons Zuiderfrontier dekten, in totaal ruim 18.000 man, vindt men vermeld in bijlage I, blz. 102. Thans deed Vlissingen, doch te vergeefs, moeite om zijn burgers in de frontiersteden afgelost en door troepen uit het leger vervangen te krijgen.

Aanvankelijk gedroeg de Prins zich zuiver verdedigend, daar Hij een overgang des vijands over de Waal en een inval in de Tielerwaard duchtte. De vijand begon dadelijk met den aanleg van het door hem ontworpen fort, dat in verband met het beoogde doel een grooten omvang kreeg. Het werd aangelegd boven de Lorregracht of -kreek¹⁾, vermoedelijk een oude verlopen verbinding tusschen Maas en Waal, die een der grachten van de schans werd en later Kanaal van St. Andries werd genaamd. Door verruiming van deze verlopen kreek, die geen 1000 pas lang was, brachten de Spanjaarden Maas en Waal met elkaar in verbinding buiten het bereik van de schans op de Voren. Hier kwamen zij eveneens bij elkaar, en laatstgenoemde schans was mede juist aangelegd om te beletten, dat de Spanjaarden met gewapende vaartuigen uit de Maas ('s Hertogenbosch—Crevecoeur) in de Waal zouden komen. Het Kanaal van St. Andries werd derhalve voor de Spanjaarden een verbinding van groote strategische beteekenis. De schans is daarom gedurende den zomer van 1599 en een groot deel van den daarop volgenden winter door een aanzienlijk Spaansch

¹⁾ Prins MAURITS noemt haar in zijn brieven: het Lorregat.

garnizoen bezet gebleven. Zij ontleende haar naam aan Kardinaal ANDREAS. In de grachten lagen 12 groote schuiten om daarmede voortdurend op onze stroomen te sfroopen. De Spanjaarden noemden het fort „de bril” of ook wel „de sleutel van Holland” ¹⁾. „Doch de Spanjaarden dachten weynigh, datse dit fort tot voordeel van de Vereenighde Provinciën waren bouwende, ghelyck 't selve in het navolgende jaer geschiede” ²⁾.

Het groote gevaar inziende, dat de schans voor Holland opleverde, had de Prins haar gaarne genomen, doch dit was niet wel mogelijk. Over land was zij alleen van de zijde van Bommel te naderen over een smalle strook land, waarop het geheele Spaansche leger lag; even bezwaarlijk was het om de Waal met schepen over te steken en de schans aldus te bespringen. Toch achtte DE BUZANVAL reeds toen het spel voor de Spanjaarden verloren; hij meende, dat zij hun leger vooral daarom in die smalle strook opgesloten hadden, omdat zij er niets beters mede wisten te doen en ten einde de desertie gemakkelijk tegen te gaan! ³⁾.

Om de plannen van den Kardinaal te dwarsboomen, liet Prins MAURITS met alle kracht aan het fort op de Voren werken. Ook wilde Hij op den Noorder Waaloever nabij 's vijands nieuw fort en kanaal een reeks van nieuwe werken aanleggen, waaromtrent Hij 22 Juni in de Staten-Generaal rapport deed uitbrengen. Het is merkwaardig om na te gaan, hoe langzaam de beslissing in deze zaak gevallen is en hoe den Prins ook op dit belangrijk oogenblik van den veldtocht de handen gebonden werden. Verschillende malen heeft Hij op antwoord in deze dringende aangelegenheden aangehouden; na verschillende beraadslagingen met den Raad van State keurden de Staten-Generaal op 2 Juli n.m. de voorgeslagen verbeteringen aan Bommel en de Voren goed; alle overige nieuwe werken werden om der kosten

¹⁾ BAUDARTIUS, 713.

²⁾ BOR, 34.

³⁾ DE BUZANVAL, 218. Ook is wel gezegd, dat men het Spaansche leger maar in de Bommelerwaard liet liggen, om het in verband met de heerschende indisciplie uit Brabant en Vlaanderen te houden.

wil niet toegestaan. Tevens werd den Prins verzocht „op zulcke andere wegen ende middelen te verdencken, daardoor den vyant afbreuk zal mogen geschieden”. Ook thans hielden de Staten-Generaal blijkbaar meer tot den aanval over en waren zij daarom afkeerig van tegenmaatregelen in den vorm van vele nieuw aan te leggen werken. Ook in een resolutie der Staten van Holland d.d. 8 Juli wordt de nadruk gelegd op een offensieve oorlogvoering.

De Prins ging thans ten deele wel met deze richting mede, doch deed dit op Zijne wijze. Hij wilde 's vijands nieuw fort en diens verbinding met Brabant over de brug bij Alem van drie zijden bestoken door den vijand van verschillende kanten methodisch te naderen, hierbij wat men zou kunnen noemen een „offensief graven” toepassende. Met de schop moest de vijand uit zijn stellingen gewerkt worden. Een nadering van de zijde van Bommel in 's vijands richting was, hoewel moeilijk, te allen tijde mogelijk geweest; een aanval in front zijnde, beloofde zij echter de minste kansen. Ten einde vasten voet te verkrijgen op den Noord-Brabantschen wal om op den duur van die zijde tot het offensief te kunnen overgaan, had de Prins in de tweede plaats reeds in de eerste dagen van Juni aldaar bij Lith, derhalve bezuiden de Maas, een halve maan doen aanleggen ¹⁾. Deze later nog uitgebreide versterking beschermde de straks te vermelden brug naar de Voren en vormde een bruggenhoofd, waardoor de Prins te allen tijde in Brabant deboucheeren en er de Spaansche kwartieren, vooral die der cavalerie te Lith, Kessel en Maren, overvallen kon. Op 8 Juli was de Noorder Waaloever met de Voren door een schipbrug verbonden.

Een volgende maatregel van Prins MAURITS was van wellicht nog wijdere strekking. Hij beoogde om Zich in de Oostpunt van de Bommelerwaard tegenover den Kardinaal vast te zetten. Daartoe verschoof de Prins Zijn troepen uit Haeften, Waardenburg, Neerijnen en de Hemertsche Waard vooraf langs de Waal nog meer in Oostelijke richting. Toen nu bleek, dat van het gevreesde offensief der Span-

¹⁾ ORLERS, 190.

jaarden over de Waal niets kwam, stak de Prins in den nacht van 3 op Zondag 4 Juli met 3000 man van de Voren over naar de Heerewaarden, waar Hij, door zijn troepen 14 uur achtereen te doen werken, tegenover het fort St. Andries insgelijks een werk aanlegde op de punt van de Bommelerwaard, n.l. een halve maan, 550 voeten lang en welbezet met palissaden. Het doel was om meester te blijven van den verbindingsstroom tusschen Waal en Maas langs de Voren, een poging tot verder doordringen des vijands te stuiten en hem beter afbreuk te kunnen doen.

De Spanjaarden moesten eerst van den schrik en de verbazing dezer verrassing bekomen, eer zij maatregelen troffen en hun troepen verzamelden. Dit laatste geschied zijnde, was het te laat en had Prins MAURITS Zich reeds voldoende versterkt. Hun in den avond ondernomen „geweldige” aanval werd bloedig afgewezen. Artillerie van den Noorder Waal-oever en van de Voren gaf bij het afslaan van dezen aanval spervuur af. De Spanjaarden schoten een onzer gewapende uitleggers in den grond.

Toen de aanval op de halve maan bij Heerewaarden afgeslagen was, begon Prins MAURITS den vijand verder stelselmatig door den aanleg van nieuwe werken al gravende te benauwen. Op 5 Juli werd het geheele dorp Heerewaarden door „een geweldige trenchee” binnen ons bruggenhoofd opgenomen, ook „omme d’advenuen van den vyapdt zoo veel mogelick te beletten”. Hiertegen dekten de Spanjaarden hun werklieden weer door een loopgraaf van de Maas tot de Waal op te werpen ¹⁾. Voorts deed de Prins de „Middelweert, Natgat genoemd, legghende in de Mase bezyden Heerewaarden”, versterken met een schans, door Duyck een „pape-muts” genoemd ²⁾. Op 7 Juli begon men aan een tweede halve maan op den Noord-Brabantschen oever (Lithsche Ham) en werd deze met de eerste verbonden om onze brug beter te dekken, die den volgenden dag van de Voren naar Heere-

¹⁾ VAN METEREN, 410.

²⁾ Dit eilandje met zijn schans is duidelijk te zien op de kaart van DUYCK. Vergelijk Plaat II.

waarden geslagen is ¹⁾). Aan onze versterkingen rondom Heerewaarden werd ook nog een vleugel gebouwd tot aan de rivier, vanwaar men 's vijands brug beter kon zien. „Aldus naederden de onse dagelick aen beyde zyden van de Mase om des vyandts brugge ende hem de selven bequamelick af te snyden” ²⁾). Daar den Prins nieuwe werken op den Noorder Waaloever geweigerd waren, liet Hij voorts de schans de Voren en omgeving verder zeer versterken. „Buyten de schans van de Voren werdt het soo gheweldich vast ende sterck ghemaect, dat een mensche hem verwonderen soude, die het sach” ³⁾). Al deze werken kostten de Republiek echter zeer veel geld.

Door de gestadige uitbreiding van onze verschansingen te Heerewaarden e. o. daartoe genoopt, verlegde de Admirant, wiens brug nu beschoten kon worden, haar weer naar het oude overgangspunt bij Crevecoeur.

Ten tweeden male in dezen betrekkelijk korten veldtocht was er nu een evenwicht van krachten ingetreden en lag men, steunende op tijdelijke versterkingen, aan weerszijden van de rivier de Waal op korten afstand tegenover elkaar, zonder dat er in het groot iets gebeurde of dat een der partijen ook slechts iets vorderde: de worsteling op de plaats om een verdedigingslijn. Prins MAURITS kon niet beletten, dat de Spanjaarden St. Andries voltooiden; omgekeerd konden deze laatsten de Waal niet overtrekken, wat Graaf ERNST CASIMIR belette, terwijl onze werken bij Heerewaarden weldra onneembaar werden. Ook nu trad het artillerieduel op den voorgrond, waartoe de Prins den Staten van Utrecht om nog meer geschut vroeg; ook nu leefde de kleine oorlog weer op in den vorm van „diversche schermutselen”, door alle oude schrijvers vermeld.

Daar het hoofdtooneel van den strijd zich stroomopwaarts verplaatst had, verlegde Prins MAURITS op 8 Juli zijn hoofd-

¹⁾ ORLERS, 191. Beide halve manen met verbindingsloopgraven en batterijen zijn duidelijk te zien op de kaart van DUYCK.

²⁾ ORLERS, 191/2.

³⁾ KNUTTEL. Pamflet No. 1101.

kwartier van Bommel naar de Voren, waar Hij tot einde November gebleven is.

Bescheiden offensieven der Staatsche troepen. Nut, hierbij door Prins Maurits van zijne vijf bruggen getrokken. De Admirant verlaat de Bommelerwaard en legerd zich bij Alem in Noord-Brabant. Werkeloosheid in het groot ter weerszijden van Maas en Waal. De kleine oorlog. Prins Maurits verbetert de verdedigingslijn langs de Waal om Zijn leger grootere bewegingsvrijheid te schenken.

Toen men eenigen tijd tegenover elkaar gelegen had, trad aan onze zijde de gedachte aan tegenaanvallen op grooter of kleiner schaal weer meer op den voorgrond. Vermoedelijk hield hiermede 's Prinsen voorstel verband om Zijn Neef Graaf **LODEWIJK GUNTHER** te benoemen tot „Commandeur Generaal over de Cavallerie”. De Staten-Generaal gingen hierop in en genoemde Graaf heeft daarna dan ook de meeste kleinere uitvallen en strooptochten geleid. De periode van het evenwicht der krachten was thans voorbij; het derde tijdperk der offensieve verdediging, dat der tegenaanvallen, trad naar voren. Groot nut trok de Prins thans van Zijn bruggenhoofden en 5 bruggen, waaronder 4 groote, die een snelle bijeentrekking van troepen voor den aanval en een snelle ondersteuning der verschillende werken bij de verdediging toelieten. Door die snelle troepenconcentraties kon de Prins Zich een relatieve meerderheid verzekeren. Ook hiervoor had **DE BUZANVAL** een open oog. 13 Juli schreef hij naar Frankrijk nopens den Prins: „Les Espagnols ne peuvent venir à luy qu'avec desavantage. Et luy les peut attaquer à tout propos, selon les occasions qu'il trouvera ou qu'il fera naître” ¹⁾.

De Prins had Zijne groote brug van Bommel naar den Noorder Waaloever laten liggen; natuurlijk was ook de Rossumsche Weerd nog door een brug met dien oever verbonden. Twee groote bruggen reikten van den Noorder Waaloever naar het eiland de Voren (3 Juli) en weer van

¹⁾ **DE BUZANVAL**, 228; zie ook reeds 220/2. Wij cursiveeren.

daar naar den Brabantschen wal (voltooid 19 Juli); de vijfde brug was 8 Juli aangelegd van dat eiland naar Heerewaarden. De methodische wijze, waarop de Prins Zich thans met Zijn bruggen, bruggenhoofden en verdere werken ingericht had, blijkt zeer duidelijk op de platen I en II. Volgens BAUDARTIUS had men met alle 5 bruggen, aan elkaar gehecht, de Hellespont kunnen overbruggen ¹⁾.

Gerugsteund door al deze werken viel Prins MAURITS nu op 15 Juli voor het eerst de Spaansche kwartieren Lith, Kessel en Maren in twee colonnes aan; men vermeesterde tijdelijk een schans bij Lith. Dit offensief op den Brabantschen wal en 's Prinsen geweldige krijgstoerustingten misten hun uitwerking niet: op 22 Juli verliet de Admirant met zijn troepen de Bommelerwaard en trok naar het dorp Alem in Noord-Brabant; in fort St. Andries, nu nagenoeg gereed, liet hij een bezetting van 3000 man achter. Deze terugtocht was ongetwijfeld mede een gevolg van het plan der Staten-Generaal, dat een deel der oprukkende Duitsche troepen zich met de onze zou vereenigen in Brabant, om gezamenlijk de brug der Spanjaarden over de Maas en hunne verbindingen aan te tasten ²⁾. Van dit plan is vermoedelijk iets uitgelekt.

In het groot werd er thans wederom weinig uitgericht. „Den geheelen Augusto ende September zijn de twee legeren uytermaten stil geweest, leggende beyde wel begraven ende zeer naarstich op haere hoeden (aan weerszijden van de Maas) ende geduurichlick trachtende om malcanderen eenich voordeel af te sien” ³⁾. Bij deze kleine onderneming geraakte Prins MAURITS meer en meer aan de winnende hand. De merkwaardigste daarvan is een strooptocht van Graaf LODEWIJK GUNTHER, waarbij Hij op 8 Augustus met 1000 ruiters bij Woudrichem met schepen over de Maas ging. Hij viel den Spanjaarden, die kort te voren een aanslag op die vesting gewaagd hadden, in den rug, trok met behulp

1) BAUDARTIUS, 709. Een beschrijving van dit bruggensamenstel vindt men van mijne hand in *Gelre*, XX 161/70.

2) Vergelijk blz. 75.

3) ORLERS, 192; bijna conform BAUDARTIUS, 709.

van een schipbrug van schuiten, die Hij medevoerde, tusschen 's-Hertogenbosch en Crevecoeur over de Dieze, deed een vergeefsche poging om de schipbrug der Spanjaarden bij laatstgenoemd fort te vernielen en keerde nu langs ons bruggenhoofd aan den Lithsche Ham en de brug bij Lith weer op den Noorder Maasoever terug, 200 à 250 buitpaarden en 30 gevangenen meebrengende.

Steeds lag de Prins op de loer om dergelijke aanslagen te wagen. 30 Augustus schreef de Gecommitteerde van den Raad van State VAN BEVEREN aan VAN OLDENBARNEVELT: „Syn Excellentie geeft ons moedt noch wat groots uyt te richten; maer dat men d'occasie moet wachten, nademael een visscher wel eenen heelen dagh patienteert om een visch te vangen, dat men oversulcks wel moet patienteren om veel menschen te slaen”¹⁾. Duidelijk spreekt uit deze woorden, neergeschreven onder den indruk van de toen heerschende opvattingen, het streven naar een *offensief op zijn tijd*.

Toen Prins MAURITS medio Augustus de mogelijkheid onder de oogen zag, dat Zijn geheele leger of het grootste deel daarvan zijn stellingen achter de Waal zou verlaten om in de richting van onze Deutsche bondgenooten samen te werken²⁾, werd een betere, zuiver passieve dekking van het hart des lands op het Waalfront noodig. Ook dit vraagstuk, met behulp van de tijdelijke versterkingskunst op te lossen, werd onder de oogen gezien. De Prins vatte Zijn reeds in Juni gekoesterd plan tot verdere versterking van den Noorder Waaloever weer op³⁾ en beoogde den aanleg van 6 redouten langs de Noorder uiterwaarden van de Waal van Varik tot de Rossummerweerd, „opdat deselve (Prins) des te sekerder ende geruster mettet legher soude mogen optrecken”⁴⁾: de doode weermiddelen, die aan de levende strijdkrachten vrijheid van beweging schenken.

¹⁾ Bor, 35.

²⁾ Vergelijk blz. 75.

³⁾ Vergelijk blz. 65/6.

⁴⁾ Brief d.d. 4 September van de Gecommitteerden in het leger aan de Staten-Generaal.

Samenwerking met de Duitsche bondgenooten. Graaf Willem Lodewijk neemt Doetinchem. Een strategisch offensief blijft wegens hun slap optreden achterwege. Na het mislukte beleg van Rees valt de Duitsche veldtocht ineen.

Gevaar voor Oosteinde. Handelingen onzer vloten.

De geringe neiging tot den strategischen aanval, door beide Stadhouders in 1599 aan den dag gelegd, werd, behalve door gemis aan een voldoende sterke macht, veroorzaakt door het veel te laat en zeer onordelijk te velde trekken van onze Duitsche bondgenooten. Zooals hiervóór reeds bleek hebben nòch Prins MAURITS nòch VAN OLDENBARNEVELT zich groote illusiën omtrent den uit Duitschland te ontvangen steun gevormd; meermalen dachten zij Duitsche troepen in dienst over te nemen ¹⁾).

De Duitsche protesteerende Vorsten zouden hun strijdkrachten in Mei bijeen trekken, doch er heerschte de grootste wanorde. De aangewezen bevelhebber, Vorst CHRISTIAAN VAN ANHOLT, zag van het bevel af en werd vervangen door Graaf VAN DER LIPPE, een man zonder gezag en zonder kennis in krijgsg zaken. Onder de Vorsten heerschte tweedracht en afgunst; de hooge ambten in het leger werden door den Krijgsraad bij meerderheid van stemmen vergeven. Zóó kwam er van hun veldtocht niets terecht. Niettemin hield Prins MAURITS samenwerking met de Duitsche bondgenooten, waartoe een optreden in de richting van den Duitschen Rijn vereischt werd, vanaf Juli voortdurend in het oog om, *wanneer de omstandigheden daartoe gunstig mochten worden*, in die richting te rukken. Het strekt den strateeg Prins MAURITS en den staatsman VAN OLDENBARNEVELT tot eer, dat zij reeds in April een open oog hadden voor den beteekenenden invloed, die mogelijkerwijze in een later stadium van den oorlog nog van samengaan met de Duitsche bondgenooten kon uitgaan. Het is waarlijk hun schuld niet geweest, dat de uitvoering van zulk een strategisch offensief achterwege

1) Zie blz. 14/5.

moest blijven. Zooals in 1629 de Spanjaarden door een offensief tegen hun verbindingen, de inname van Wesel, gedwongen zijn om hun inval in de Veluwe op te geven, zooals Prins WILLEM III bij de verdediging van de Vesting Holland in 1672 en 1673 ook steeds het oog gericht hield op de Fransche verbindingen langs den Rijn (1672 offensief naar Charleroi; 1673 inname van Bonn en geslaagde vereeniging met de Duitsche bondgenooten), had ook in 1599 de veldtocht door een *strategisch* offensief kunnen eindigen, indien onze Duitsche bondgenooten krachtiger opgetreden waren en Prins MAURITS er door een uitval in geslaagd ware om Zich in den rug der Spanjaarden met de Duitsche troepen te vereenigen. De kiemen voor hetgeen èn in 1629 èn in 1673 zoo schoon tot uitvoering gekomen is, zijn in 1599 duidelijk aan te wijzen.

Den Duitschen Vorsten was het in 1599 echter voldoende, indien de Spanjaarden het Duitsche gebied ontruimden en zij zelfs de Kleefsche vestingen terug kregen. 1) De wapenen van den Spaanschen Koning wilden zij niet te veel tergen. Hun wensch strekte zich weinig verder uit dan de strikte onzijdigheid. Ook daarom is er van samenwerking zoo weinig gekomen. De Staten-Generaal deden daartoe intusschen wat zij konden. Om de Duitschers te steunen en aan te moedigen, een oog in 't zeil te houden, ook op over te nemen troepen, was hun Graaf PHILIPS VAN HOHENLOHE toegevoegd, die de Staten-Generaal geregeld op de hoogte hield. 2) Medio Juni heette het, dat 't leger nu ter sterkte van 15000 voetknechten en 5000 ruiters zou optrekken. Later werd de Heer VAN CORBEKE nog naar Duitschland gezonden om als Grootmeester

1) Men eischte als zoodanig van de Staten-Generaal ook het fort van 's-Gravenweert, d. i. de Schenkenschans, op! Natuurlijk dachten de Staten-Generaal noch de Prins er aan, om dit voor ons zoo gewichtig Geldersch oord, een van Prins MAURITS' geliefde centrale stellingen, af te staan.

2) Graaf PHILIPS VAN HOHENLOHE, geb. 1550, ob. 1606, trouwde 1595 te Buren MARIA, Prinses van ORANJE, dochter van Prins WILLEM I en van Diens eerste Gemalin ANNA VAN EGMOND, Gravin van Buren en Leerdam.

van de Artillerie op te treden; met hem gingen verschillende officieren van dat Wapen, in Maurits' school gevormd. Er geschiedde echter niets.

Teneinde ook onzerzijds onze basis uit te breiden, in nauwere voeling te treden met onze Duitsche bondgenooten en deze in hun offensief aan te moedigen, zon Prins MAURITS op een aanslag tegen Doetinchem, dat de Spanjaarden ons in November 1598 afhandig gemaakt hadden, doch waaruit zij in het vroege voorjaar van 1599 alle zware artillerie weer verwijderd hadden. Ofschoon de Prins zijn plan hiertoe den Staten-Generaal ontvouwde en later vrij dringend toelichtte, dat de aanslag eerst plaats vinden zou, wanneer de Duitsche Vorsten Rees en Berck zouden insluiten, en dat hij ondernomen zou worden zonder verzwakking van ons veldleger achter de Waal, verkreeg Hij de voor de onderneming vereischte toestemming niet; men vond die belegering „allessins bedenckelyk". Als een goed veldheer hield de Prins niettemin dit plan, evenals samenwerking met de Duitsche bondgenooten in het oog en trok Hij voor het eerste doel geschut te Deventer bijeen.

Einde Juli vroeg HOHENLOHE vivres en allerhande oorlogsbehoefden voor het Duitsche leger aan. Prins MAURITS adviseerde een en ander te geven, om de Duitschers in hun onderneming aan te moedigen; de Staten-Generaal stonden de aanvraag toe. Men vroeg nu echter steeds meer: een volledige belegeringstrein met bediening, munitie en uitrusting voor het beleg van Rees, een brug over den Rijn, fourage, allerlei levensmiddelen, en natuurlijk ook geld. Veel werd er door de Staten-Generaal toegestaan, ten slotte ten deele, o.a. wat het geschut en de brug betrof, tegen den zin van Prins MAURITS. Symptomen van oneenigheid tusschen de Duitsche Vorsten en onze Republiek vertoonden zich inmiddels allerwege. Om deze te schikken, de samenwerking te regelen, alsmede den door onze Republiek te verstrekken steun, vond er op 12 Augustus aan het Tolhuis bij Lobith een bijeenkomst plaats tusschen beide Stadhouders, onze Gecommitteerden, waaronder VAN OLDENBARNEVELT, den Graaf VAN HOHENLOHE en eenige Duitsche legeraanvoerders. Tevoren

was in Prins MAURITS' Hoofdkwartier door de onzen beraad slaagd. Het plan van de Staten-Generaal om tot gemeenschappelijk overleg zelf voor enkele dagen naar Bommel te gaan, was opgegeven; zij hadden dat aan hunne Gecommitteerden en VAN OLDENBARNEVELT overgelaten. De Staten-Generaal hadden een plan ontworpen „tot devastatie van de platte landen van Brabant en Vlaanderen”, dat echter eerst tegen het einde van den veldtocht uitgevoerd is.¹⁾ Wat de samenwerking met de Duitschers betrof, hoopte men er hen toe te bewegen de helft van hun macht aan den Rijn bij de onze te voegen om dan gezamenlijk de brug en de verbindingen der Spanjaarden aan te vallen, die in Brabant door 5 à 6000 man werden gedekt.²⁾ Een plan van bijna even stoute opvatting en, bij uitvoering, van even verstrekkende gevolgen als de vermeestering van Wesel in 1629 en die van Bonn in 1673: een strategische aanval op 's vijands verbindingen.

Alleen reeds het dreigen met dit plan had groote gevolgen: de Spanjaarden trokken zich uit de Bommelerwaard terug.³⁾ Tot uitvoering kwam het plan niet, dit wegens het dralen onzer bondgenooten, evenmin als een aanslag op de brug bij Gennep, waaraan de Prins medio Augustus gedacht heeft.⁴⁾

Inmiddels nam Graaf WILLEM LODEWIJK op Prins MAURITS' last Doetinchem met het kasteel Schuylenburg 26 Augustus na een korte beschieting in. Daar het gevaar voor Holland door den teruggang der Spanjaarden aanzienlijk verminderd was, namen, in strijd met den oorspronkelijken opzet, ook

¹⁾ Vergelijk blz. 83/4.

²⁾ DE BUZANVAL, 247/8. Mededeelingen van VAN OLDENBARNEVELDT. Hetzelfde plan was al eerder gekoesterd. Zie blz. 58 mijner verhandeling.

³⁾ Zie blz. 70. Omgekeerd trachtten de Spanjaarden den Prins aan de plaats te binden, hem zoo mogelijk te verzwakken door te dreigen met een aanslag over land op de Zuiderzeekust tusschen Kuinre en Hindeloopen. Valsche spionnenberichten kwamen daaromtrent bij den Prins in. Zie van mijne hand voor deze poging tot misleiding *De Militaire Spectator*, 1917.

⁴⁾ Men had, voor het geval ons *geheele* leger moest optrekken, berekend, dat er dan 500 wagens met bespanningen te kort kwamen. De Prins had de ontbrekende reeds in den omtrek door officieren doen opschrijven.

troepen van Prins MAURITS' hoofdleger deel aan deze onderneming; 29 Augustus waren deze troepen in het leger terug. De Duitschers hadden beloofd te zorgen, dat de Spanjaarden gedurende die onderneming den Rijn niet van het Zuiden naar het Noorden zouden oversteken.

Door tweespalt, geldgebrek, wanorde en desertie, alsmede door onbekwame leiding van Graaf VAN DER LIPPE baatte de Duitse hulp ons niets. Alleen ging Wesel andermaal om. Rijnberk werd zonder vrucht ingesloten, daarna Rees belegerd, welk beleg een ellendig verloop nam. Hierbinnen lag een Spaansch garnizoen van 800 man. Onbegrijpelijkwijze begingen de Duitschers de fout een schans, aan den anderen Rijnsoever gelegen, niet mede in te sluiten. Zij durfden den Rijn niet naar de Spaansche zijde over te gaan en hadden de insluiting op dien oever toegedacht aan Graaf WILLEM LODEWIJK, waarop zeer door hen werd aangehouden. De Spanjaarden kregen langs deze zijde eerst omstreeks 1000 man versterking. Kortom tijd later waagden zij bij regenachtig weer op 11 September een uitval, die een deel van het Duitse leger verrastte, en tot het opbreken van het beleg leidde. Alle gehoorzaamheid en krijgstuclit hielden daar thans op. De Republiek, die zich daarvoor groote uitgaven had getroost, vond van dat leger verder niet den minsten steun. Hoezeer in het late najaar in Duitschland de rollen ten onzen nadeele omkeerden, blijkt hieruit, dat zelfs Emmerik een oogenblik gevaar liep in Spaansche handen terug te keeren. Op 17 November wierp Prins MAURITS 15 vendels voetvolk binnen die stad, waardoor zij behouden bleef.

Terwijl Prins MAURITS Zijn plan voor de inname van Doetinchem en samenwerking met de Duitse Vorsten voorbereidde, kwamen nieuwe zorgen zijn aandacht vragen. Uit Oostende werden berichten ontvangen, dat de Spanjaarden die vesting zouden belegeren en dat zij haar, mede door den aanleg van eenige forten, reeds nagenoeg ingesloten hadden. Aanvankelijk kon de Prins geen troepen missen. Later werden een paar Zeeuwsche compagnieën uit het leger naar Middelburg gezonden om dicht bij de hand te zijn. De ongunstige berichten hielden aan. Begin October schreef ontvanger

EVERWIJN uit Oosteinde, dat de vesting nu aan de landzijde geheel ingesloten was. De latere ongunstige gebeurtenissen wierpen haar schaduw vooruit, want hij voegde erbij: „Hier gaet onder den ghemeenen man eenen quaden roup, dat het hier eveneens toegaet, ghelyck 't voor Hulst dede 1), besluytende dairdoor, dat de stadt bij leste oock in 's viants handen vallen zal.”

Krachtige steun kon men in 1599 niet bieden. De vesting is dan ook niet meer vrij gekomen. Het beroemde beleg van 1601 tot 1604 was in aantocht.

De handelingen van onze tegen Spanje uitgeruste *vloot* staan slechts in een verwijderd verband tot Prins MAURITS' veldtocht. Admiraal VAN DER DOES verliet 's Prinsen Hoofdkwartier op 21 Mei en zeilde 28 d.a.v. met 71 schepen van de Zeeuwsche stroomen uit. Men verkende in Juli de oorlogshaven en Spaansche vloot voor Ferrol en te Corunna, doch vond den vijand hier zóó sterk, dat VAN DER DOES onze vloot daaraan niet waagde. Hij stevende hierop naar de Kanarische eilanden, waar de stad Allegona veroverd en verbrand werd. Ten slotte maakte een deel der vloot een tocht naar Brazilië, vanwaar men door een uitgebroken ziekte onder het scheepsvolk en den dood van VAN DER DOES huiswaarts keeren moest. Bij gedeelten keerden onze schepen terug. Velen hunner werden nu nog in October gevoegd bij onze vloot vóór de Spaansche kust. Algemeen was de teleurstelling, dat geen rijke buit werd medegebracht en de achterstand der Admiraliteiten hierdoor, bij de groote gemaakte uitgaven, nog aanzienlijk toenam.

De vloot onder JUSTINUS VAN NASSAU, bestemd voor blokade der Vlaamsche kust e. o. en tot bescherming van onze visscherij bleef bijna het geheele jaar 1599 in zee; zij was doorgaans belangrijk zwakker dan tevoren vastgesteld was 2). Toen in den nazomer geruchten liepen nopens de komst eener nieuwe Spaansche Armada, werd aan JUSTINUS VAN NASSAU verhoogde waakzaamheid aanbevolen. Al, wat er

1) De vesting Hulst ging in 1596 aan de Spanjaarden over.

2) Zie blz. 23/4.

aan oorlogsschepen uit de West terugkeerde en nog bruikbaar was, moest in zee blijven om Koningin ELISABETH het haar toegezegde secours van 35 schepen te kunnen leveren, terwijl voorts nieuwe schepen uitgerust moesten worden. Men wilde onze vloot voor de Vlaamsche kust opvoeren tot 45 schepen. De geruchten nopens de Armada bleken valsch. Wel slaagden 6 van de best bezeilde Spaansche galeien onder FREDERIK SPINOLA, broeder van den bekenden Markies AMBROSIUS DE SPINOLA, er in om uit Fransche havens langs de Vlaamsche kust Sluis te bereiken, hoewel men van hare komst verwittigd was. JUSTINUS VAN NASSAU had zich tot overleg met den Engelschen Admiraal HOWARD juist met een deel zijner schepen naar de reede van Duins begeven. De 6 galeien verrichtten weldra van uit hare basis eenige uitvallen; door geheel Zeeland en zelfs op de Zuid-Hollandsche eilanden verspreidde haar aanwezigheid schrik en ontsteltenis. 9 bekwame oorlogsschepen van degene, die uit de West waren teruggekeerd, werden aangewezen om vóór het Sluissche Gat te kruisen; ook is er over gedacht om dit Gat door een fort af te sluiten. Eerst in 1602 is men erin geslaagd om de galeien te vernietigen.

Werkeloosheid in het groot ter weerszijden van onze Zuidelijke rivieren. Koningin Elisabeth, bevreesd voor een nieuwe Armada, roept een deel van het Engelsche secours terug. Vergadering van de Staten-Generaal met de Stadhouders te Gorinchem. Reductie van de krijgsmiddelen der Republiek. Verdere verbetering van onze weerstandslijn langs de Waal. Koningin Elisabeth sluit vrede met Spanje. De Staten-Generaal wenschen zich hierbij niet aan te sluiten. Prins Maurits ontbindt het leger in de winterkwartieren. Strooptocht in 's vijands land.

In het groot gebeurde er in nazomer en najaar op het hoofdoperatiетоoneel van den strijd, langs Maas en Waal, weinig of niets. „Beyde leghers bleven tegens malkander over liggen tot in den October met groot onghemack ende veele sieckten ten beyden zyden” 1).

1) VAN REYD, 396.

Dat er onzerzijds zoo weinig gebeurde, lag aan twee redenen, die ten deele verband met elkaar hielden: gebrek aan geld en aan troepen. Dit laatste was mede een gevolg hiervan, dat Koningin ELISABETH een gedeelte van het Engelsche secours, n.l. 2000 man onder Generaal VERE, terugriep. De Koningin vreesde een aanval van een nieuwe Armada. De Staten-Generaal trachtten tijd te winnen, en de Prins ried aan, de 10 compagnieën althans hier te houden, totdat de komst eener Armada zeker zou zijn. Toen de Koningin aanhield en tevens volgens contract een secours van 35 schepen vroeg, durfden de Staten-Generaal, om hare gunst te behouden, niet langer talmen; de berichten nopens de Armada werden met den dag dreigender; toch geloofden velen, ook in Engeland, ze in het geheel niet. Toen de Engelschen in Zeeland gekomen waren, gereed om scheep te gaan, verscheen het Engelsche lid GILPIN van onzen Raad van State 13 September in de Staten-Generaal, verklaarde, dat Koningin ELISABETH zeer tevreden was over onze tegemoetkomende houding en gaf toestemming, dat die troepen voorloopig in Zeeland zouden blijven met het oog op de aanwezigheid der 6 Spaansche galeien te Sluis. Weldra bleek het gerucht nopens den aantocht van een Spaansche Armada van elken grond ontbloomt!

De voornaamste reden voor onze werkeloosheid in het najaar was het gebrek aan geld, dat hoogst dreigend werd, toen geleidelijk bleek, hoe onze vloot de Spaansche zilvervloot niet getroffen had. Bezuiniging op alle mogelijke legerlasten werd dringend noodig, zoo ook orde te stellen op den schromelijken achterstand der 5 Admiraliteiten. Daarom vergaderden de Staten-Generaal en de Raad van State van 21 tot en met 27 September te Gorinchem, waar met beide Stadhouders werd beraadslaagd en besloten tot een „reductie” van het krijgsvolk en aanzienlijke bezuiniging op de schanswerken, schepen, wagens, trekpaarden, artillerietrein en buitengewone onkosten. Bij terugkeer naar 's-Gravenhage lieten beide Colleges 2 leden van den Raad van State als Gecommitteerden bij den Prins achter om „hem met raedt ende daet te assisteren”. Nood-

gedrongen gingen onze Stadhouders in de meeste der vastgestelde bezuinigingen mede. Dit nam niet weg, dat Prins MAURITS op Zijn stuk stond in twee zaken, welke den aanleg of de verdere voltooiing golden van werken, die Hij in het belang der veiligheid van het hart des lands dringend noodig achtte. Primo wilde de Prins de Bremerweerd doen doorgraven, opdat onze schepen buiten de werkingssfeer en het gezicht van het fort St. Andries de Waal zouden kunnen op- en afvaren.¹⁾ Dit kanaal was 5 November, ondanks de beletselen van slecht weer als anderszins, bijna voltooid.²⁾ Secundo stond Hij ten zeerste op de verdere voltooiing van de 6 schansen langs den Noordelijken Waaloevertusschen Varik en Rossumerweerd. Met kracht zette de Prins dit reeds eerder gekoesterd plan door³⁾; zelfs werd het aantal schansen ten slotte tot 11 uitgebreid, terwijl daarachter, tegenover het fort St. Andries, een sterk kwartier voor 2000 man werd aangelegd⁴⁾. Daar de troepen van den Admirant aan den Maaskant bleven liggen, het duidelijk werd, dat men er niet in slagen zou om den vijand nog in 1599 uit St. Andries te verdrijven, dit nieuw gebouwde fort als steunpunt voor offensieve handelingen een voortdurende bedreiging voor Holland vormen zou, vooral, zoodra de vorst inviel, achtte Prins MAURITS het beslist noodzakelijk onze verdedigingslijn langs de Waal, door den aanleg dier redouten met wachthuizen, beter te voorzien, alvorens men er aan denken kon ons leger ten deele te ontbinden en het de winterkwartieren te doen betrekken. De redouten zijn vóór het invallen van den winter alle voltooid. Ook aan onze hoofdsteunpunten Woudrichem, Zalt-Bommel, de Voren en Nijmegen werd vóór den winter nog een en ander gedaan. Later kregen de Gecommitteerden nog verwijten van de Staten-Generaal te hooren, dat men niet

¹⁾ Op bijna alle oude prenten nopens 1599 vindt men een vaarwater geteekend langs den Noordelijken rand van de Bremerweerd, buiten het bereik van fort St. Andries, soms met enkele schepen er in. Op prent No. 1093 heet het „Fossa Nassauiana”.

²⁾ DE BUZANVAL, 308; BOR, 28 verso.

³⁾ Vergelijk blz. 65 en 71.

⁴⁾ Archives. I. 450.

strikt *alle* bezuinigingsmaatregelen in acht genomen had, waartoe einde September te Gorinchem besloten was. Onze toestand was dan ook verre van gunstig: alom heerschte chronisch geldgebrek; Friesland en Groningen waren zeer achterlijk in het betalen van hunne quoten ¹⁾; in laatstgenoemde Provincie heerschte bovendien de grootste tweedracht; Frankrijk wilde het plakkaat der Staten-Generaal nopens het verbod op den handel met Spanje niet langer erkennen; Engeland was op het punt vrede te sluiten met Spanje en wilde, dat de Republiek daarin medeging. Doch de Staten-Generaal weigerden, mede omdat men onze Republiek innerlijk nog niet voldoende geconsolideerd achtte en den oorlog *voor ons* derhalve nog noodig oordeelde om dien innerlijken samenhang verder te bevestigen ²⁾. „Et croyez qu'à la moindre brèche qui se fera en cet édifice par la proposition d'un accord que la division y entrera de tous costés, et que chacun jouera à sauve qui peut" ³⁾.

„Te midden van al deze tegenspoeden en moeyelijkheden verloor 's Lands Regeering echter geenszins den moed en de vastberadenheid, waarvan zij gedurende den strijd met Spanje reeds zoo menig blijk had gegeven" ⁴⁾. De Staten van Holland verschaften Prins MAURITS de middelen om de door Hem noodig geachte werken te voltooiën. Voorts besloten zij om tot het uiterste te volharden en niets onbeproofd te laten om zoowel de vloot als het leger in staat te stellen in het volgend voorjaar aanvallenderwijze te werk te gaan. „Eendragtelyk werd verstaan en geresolveert, dat by alle uysterste middelen en devoiren behoord volhart te worden in het handhouden van de (al)gemeene Christelijke saake der Vereenigde Nederlanden en gearbeid om alle swaarigheden, daarin voorkomende, met een goede, constante

1) Vergelijk blz. 26/7.

2) Vergelijk blz. 5. Ook Duitschland is door *buitenlandsche* oorlogen *innerlijk* aaneengesmeed; de samenhang der Donaumonarchie door den volkeronstrijd 1914/7 aanmerkelyk verhoogd.

3) DE BUZANVAL, 299. Men leze zijn merkwaardige uiteenzetting, waarom het voor onze Staten-Generaal onmogelyk was om vrede te sluiten. T. a. p. 7, 128, 163, 267, 288/90, 298/302.

4) AREND, 128/9.

en mannelijke resolutie te overwinnen" 1). Tal van nieuwe middelen om aan geld te komen, vonden toepassing. Domeinen en geestelijke goederen werden verkocht, terwijl de verkoop van verschillende Heerlijkheden overwogen werd. Belastingen op allerlei levensmiddelen en dranken werden verhoogd of gelegd. 1)

De beëindiging van den veldtocht, waartoe in beginsel einde September op de vergadering te Gorinchem reeds besloten was, deed nog lang op zich wachten. De Admirant bleef aan de Maas en in Brabant liggen; door allerlei troepenverplaatsingen, marschen en geruchten nam hij den schijn aan van nog iets tegen de Betuwe te willen ondernemen. Zóódoende hield hij Prins MAURITS in het veld, die trouwens niet daaruit wijken wilde, eer onze verdedigingslijn langs de Waal behoorlijk voorzien en de bewuste 11 redouten voltooid zouden zijn. Dit laatste hield door geldgebrek in het leger en 't intreden van het slechte jaargetijde, dat de werkzaamheden vertraagde, veel langer aan dan oorspronkelijk verwacht was. Te Gorinchem had de Prins n.l. de verwachting uitgesproken, dat binnen 3 weken bedoelde redouten gereed zouden zijn. Zóó moest het tijdstip, waarop onze troepen de winterkwartieren betrekken en de Prins met de Gecommitteerden naar 's-Gravenhage terugkeeren konden, telkens verschoven worden. Begin October waren de compagnieën cavalerie, die te velde waren geweest, door den Prins reeds over de garnizoenen verdeeld; zij moesten voorloopig nog gereed blijven om zoo noodig weer uit te rukken. Het werd echter einde November, eer het geheele leger „gescheiden" werd, mede omdat er geen geld meer was om de soldaten te betalen, die de redouten aangelegd hadden. De Prins kwam tot het laatst op voer „de arme soldaten, die met zulcke neerstichtheyt gewerckt hebben". Men durfde, uit vrees voor ongeregelheden, het leger niet ontbinden, eer de soldaten hun achterstallige soldij genoten hadden.

Einde November kwam Prins MAURITS te 's-Gravenhage

1) Gedrukte resolutiën der Staten van Holland, 1599, 499 tot 505. Vergadering van 12 tot 23 October.

terug. Op 1 December „is den Rade (van State) te samen gegaen bij S. Exc. om hem te verwelkomen van de gesonde en gelukkige wederkomst, na dat denselve nu bij de 9 maanden continuelyken te velde is geweest, denselve grotelyks bedankende voor den gedurigen arbeid en sorgvuldigheid, bij hem gedaen en genomen” ¹⁾. Aan DE BUZANVAL deelde de Prins kort na Zijn terugkeer mede, hoe Hij onze frontieren (langs Waal en IJssel) in zulk een staat had achtergelaten, dat de vijand het volgend jaar geen enkele versterkte plaats zou kunnen aantasten, indien de Staten-Generaal den Prins met 10.000 voetknechten en 2.000 ruiters in het veld konden handhaven ²⁾.

Onmiddellijk na zijn terugkeer sloeg de Prins de hand aan de verdere verbetering onzer levende strijdkrachten, teneinde in 1600 met een zoo goed mogelijk leger in het veld te kunnen komen. De voornaamste der daartoe nog einde 1599 door Hem getroffen maatregelen was om ook de Nederlandsche compagnieën voetknechten samen te vatten tot „Colonnelschappen (regimenten), om alzoë beter ordre ende discipline onder dezelve (compagnieën) te houden ende die by tourten ofte beurten te velde te mogen brengen”. ³⁾ Onze vreemde compagnieën waren reeds verscheidene jaren in vaste regimenten ingedeeld.

Einde September was op de vergadering te Zalt-Bommel besloten, om een tocht door 's vijands land te doen verichten. Het was een oud plan der Staten-Generaal, tot „devastatie” of „ruineering” van (Zuid) Brabant of Vlaanderen, waarover deze reeds medio Juli geschreven en dat zij sedert voortdurend in het oog gehouden hadden. ⁴⁾ Tegen het einde des jaars kwamen zij hierop weer terug en werd, door de samenstelling van een vliegend legertje uit de verschillende garnizoenen, uitvoering aan het plan gegeven. Het doel was om de in het betalen van hunne contributiën onwillige

1) Generale index op de notulen van den Raad van State van 1584 tot 1600 door A. BOGAERS.

2) DE BUZANVAL, 324.

3) Res. Raad van State 24 December; res. Staten-Generaal 28 December.

4) Zie blz. 75.

dorpen van Brabant, zoowel aan deze als aan gene zijde van de Demer, te executeeren. De bekende ritmeester PAULUS BACX, Gouverneur van Bergen op Zoom, een der helden van Turnhout (1597), werd „als Generaal over alle 't volck te peerde ende te voet" tot bevelhebber der onderneming aangewezen. Zij zou voor alle dorpen bestaan in „brandt, rooff, vernielinge van bestiael, vangen ende doodtslaen van de personen", voor zoover die dorpen zich rebel hadden getoond of dit zouden doen. ¹⁾

De tocht door Brabant heeft en door den slechten staat der wegen als gevolg van het slechte weer en door de aanwezigheid des vijands aan de Maas, wateen flankbedreiging vormde, niet de beraamde afmetingen aangenomen. Onze expeditie kwam niet over de Demer en nog veel minder voor Leuven ²⁾.

Inmiddels liep het oorlogsjaar 1599 ten einde. Toen de Admirant vernam, dat Prins MAURITS Emmerik krachtig had doen bezetten, gaf hij den moed op om nog in de Veluwe te vallen. Hij trok eerst naar Gennep, hopende over het ijs iets tegen Holland of het Sticht te kunnen ondernemen. Weldra werden echter Gennep en ook REES door de Spanjaarden ontruimd. Op 29 December viel de dooi in; van een onderneming over onze rivieren kon nu niets meer komen; daarom verdeelde de Admirant zijn leger, dat zeer ontevreden was over den achterstand der soldijen, in winterkwartieren. Er volgde een zeer strenge winter; alle rivieren konden met paard en wagen overgetrokken worden, wat in Utrecht, Betuwe en Veluwe veel zorg verwekte. Gelukkig ondernam MENDOZA niets gedurende de vorstperiode. Einde Maart namen de onzen Crevecoeur; daardoor werd fort St. Andries voor de Spanjaarden een verloren post. Begin Mei ging dit bijzonder sterk en belangrijk werk in handen der onzen over. Daarmede „wierd het gebied der Hollanders gesloten en veylich tegen alle geweld en

¹⁾ Secrete res. Staten-Generaal 22 November.

²⁾ Zie voor deze z.g. executie van Brabant en de samenstelling van het vliegend legertje o.a. TEN RAA en DE BAS. Het Staatse leger II. 219. Aanteekening 39.

invallen der vyanden." 1) Met deze twee belangrijke krijgsgedrijven zette „het gulden jaar" 1600 gunstig in. Inmiddels hadden de Staten-Generaal en de Prins plannen gemaakt voor een nieuwen veldtocht buitenslands. Het leger, in 1599 gevormd en gestaald, zou den oorlog op vijandelijken bodem gaan overbrengen. Men ging de vruchten plukken van de dagen van strijd, welke 1599 gebracht had. Nieuwpoort was in aantocht.

Daar de studie der krijgsgeschiedenis niet in de eerste plaats dient om te kennen, doch om het vermogen tot kunnen in de doelmatigste richting te versterken, mogen thans, aan de hand der geschiedenis van 1599, nog enkele beschouwingen volgen.

Laat men enkele punten buiten rekening, die slechts terloops ter sprake kwamen — zooals b.v. het feit, dat een aanvaller in het polderland op tal van liniën achter elkaar stuit 2) en dat de cavalerie daar weinig bruikbaar is 3) — dan trekken in den veldtocht van 1599 hoofdzakelijk de volgende zaken de aandacht:

1°. Komt het karakter van Prins MAURITS' gewone strategie, welke ik in 1911 „nationale strategie" noemde, bijzonder schoon uit. Volkomen terecht schreef eenmaal de Heer DE BORDES: „Maurits heeft bij zijne vele togten en krijgsondernemingen meesterlijk gebruik gemaakt van de menigvuldige hulpmiddelen, welke de natuurlijke gesteldheid des bodems van ons land ter verdediging biedt" 4).

Hoewel Prins MAURITS en zijn trouwe helper, Graaf WILLEM LODEWIJK, evenals later de Prinsen FREDERIK HENDRIK en WILLEM III, steeds te maken hadden met een in den krijg gehard leger onder beproefde aanvoerders, wilden zij van een „offensief quand même" niets weten. Hun strategie was eerder voorzichtig en overlegzaam dan onstuimig, en

1) BLAEU. Toonneel der steden van 's Konings Nederlanden.

2) Zie blz. 62/3.

3) Zie blz. 63 en 82.

4) *Het Vaandel*, 1857, 638.

dit hield ongetwijfeld verband met het eigenaardige karakter van onze landschapstypen.

De schets, die de Heer EYSTEN eenmaal aan de hand van „het gulden jaar” (1600) van 's Prinsen strategie gaf, is als voor 1599 geschreven: „Tal van malen werd Prins MAURITS aangespoord, zelfs gedwongen tot het uitvoeren van de een of andere onderneming, waardoor, naar men verwachtte, aan den oorlogstoestand een einde zou komen of een gedeelte des lands van een uiterst drukkende vijandelijke bezetting zou worden verlost, doch de veldheer, wetende, welke ontzettend nadeelige gevolgen één enkele gevoelige nederlaag voor het nog niet voldoende bevestigde succes der Republiek kon hebben, wist steeds met kalmte en beleid op te treden, waagde zijn leger nimmer aan onzekere expedities, maar slaagde er in, door juist op het gunstige oogenblik zijn slag te slaan en voortdurend het gehalte en de geoefendheid zijner troepen te verbeteren, den strijd te voeren op een wijze, waarvan later bleek, dat het de meest voordeelige en doeltreffende was” ¹⁾. Prins MAURITS zag den strijd op onzen bodem meestal in als eene taaie worsteling op de plaats; steunende op de groote kracht van het terrein, voerde Hij den oorlog menigmaal verdedigend en voelde Hij slechts voor een offensief *op zijn tijd*, voor een verrassenden, stoutmoedigen klap, indien de omstandigheden daarvoor gunstig waren. Hij was derhalve voorstander van een offensieve landsverdediging ²⁾.

Bijzonder leerrijk in dit opzicht is het verhandelde in den krijgsraad te Zalt-Bommel tusschen de Stadhouders eenerzijds, de Staten-Generaal (achter welke de Staten van Holland met VAN OLDENBARNEVELT) en den Raad van State anderzijds. ³⁾ Mede zeer karakteristiek in het besproken opzicht zijn de hiervóór aangehaalde woorden van VAN BEVEREN aan VAN OLDENBARNEVELT ⁴⁾ en het kleine gedicht, waarmede BAU-

1) ELSEVIER, 1900, II, 429/30.

2) Vergelijk *Krijgswetenschap*, 1911/2, 45/6, 52.

3) Zie blz. 54 tot 62.

4) Zie blz. 71.

DARTIUS zijn beschrijving van het beleg van Zalt-Bommel besluit:

Den winder is vermaerder
 En van veel schoonder schyn:
 Nochtans is de bewaerder
 Des volckes medicyn. 1)

2°. Treft in het begin van den veldtocht in hooge mate het nadeel, der strategische verdediging eigen, n.l. de onzekerheid omtrent 's vijands voornemens, het gemis van het initiatief. Toen 's vijands hoofdstoot reeds goed en wel tot uitvoering gekomen was, zag Prins MAURITS dien nog voor een demonstratie aan. Slechts schoorvoetend en trapsgewijze kon Hij besluiten tot het bijentrekken van Zijn hoofdmacht op de juiste plaats. 2)

3°. Opmerkelijk is het, dat in den veldtocht van 1599 de derde periode eener offensieve landsverdediging, die der methodisch aanvallende bewegingen op *grootte schaal*, geheel ontbreekt: de aanval der Spanjaarden is volkomen doodgebloed, hun aanvalskracht gebroken door de verdedigende kracht van ons polderland en onze rivieren. Een beslist offensieve daad, zooals de inname van Wesel in 1629, de tocht van Prins WILLEM III naar Bonn in 1673, die beide een plotseling keerpunt in de oorlogshandelingen brachten, wordt in 1599 gemist. Dat Bommel niet, zooals in 1574, toen de burgers na een beleg van 3 $\frac{1}{2}$ maand den Waaldijk doorstaken, door een offensief gebruik van het water werd bevrijd, vindt vermoedelijk zijn oorzaak in het buitengewoon schoone en droge voorjaar van 1599; zeker zijn de Waalstanden te laag geweest voor bedoeld gebruik.

De inname van Doetinchem in Augustus was meer een raid of korte uitval, doch kan geenszins als een strategisch offensief op 's vijands verbindingsen worden aangemerkt. Vooral de Staten-Generaal hebben vanaf Mei een dergelijk troepegebruik in het oog gehouden; 3) dat het daartoe niet

1) T. a. p. 709. Stelt hij hier het jaar 1600 (Nieuwpoort) tegenover 1599?

2) Zie blz. 15 tot 19, 32 tot 35, 43/6, 51 en 56, noot.

3) Zie blz. 46, 55 e.v.

gekomen is, lag eerst aan verschil in strategisch inzicht tusschen hen en de Stadhouders; daarna aan gemis aan troepen, waardoor Prins MAURITS feitelijk de noodige bewegingsvrijheid miste; ¹⁾ ten slotte aan het lauwe, weifelende en onoordeelkundige optreden onzer Duitsche bondgenooten, waardoor in Augustus en September van de beoogde samenwerking niets gekomen is. ²⁾ Daardoor is de Prins gedurende den geheelen veldtocht strategisch verdedigend opgetreden, al hebben tal van kleine offensieve ondernemingen plaats gevonden.

4°. Bijzonder duidelijk komt aan het licht het karakter van de oorlogvoering op onzen bodem, door mij in 1911 genoemd „een taaie worsteling op de plaats, een strijd om achter elkaar gelegen verdedigingslijnen, een oorlog, die het midden houdt tusschen den grooten bewegingsoorlog en den zuiveren vestingoorlog”. ³⁾ Die taaie strijd op de plaats, de tweede periode eener offensieve landsverdediging, ⁴⁾ vindt men op sprekende wijze in 1599. Na een schermutseling om de Schenkenschans als inleiding van den veldtocht gaat de groote, feitelijk alles beslissende strijd om de Waal met Zalt-Bommel als steunpunt, tevens offensief bruggenhoofd voor de onzen. Gedurende 29 dagen lagen beide partijen aan weerszijden van de Waal, zonder dat een van beiden een beslist voordeel behaalde. ⁵⁾ Zeer teekenend in dit opzicht zijn de hiervóór aangehaalde woorden van ORLERS. ⁶⁾ Toen MENDOZA het beleg van Bommel opgaf en naar Rossum trok, trad de derde periode van den oorlog in: de rollen zijn omgedraaid; de verdediger is aanvaller geworden; hij wint terrein en verdringt den voormaligen aanvaller van onzen bodem. Doch ook dit laatste ging zeer langzaam en sprongsgewijze. Bijna onmiddellijk ging het karakter van den bewegingsoorlog weer te loor en trad er in het front de Voren—

1) Zie blz. 60.

2) Zie blz. 30, 72 en 75.

3) *Krijgswetenschap*, 1911/2, 10.

4) T. a. p. 50/1; zie ook *Allen Weerbaar* van 26 April en 3 Mei 1912.

5) Zie blz. 52/4.

6) Zie blz. 53.

Heerewaarden contra fort Sint-Andries een nieuwe rustperiode in. ¹⁾ Tot 22 Juli, derhalve gedurende 7 weken, wint noch verliest een van beide partijen veel terrein. Toen ont ruimde de Admirant de Bommelerwaard geheel. De strijd werd van de boorden van de Waal naar die van de Maas verplaatst. Opnieuw trad er een stilstand in de oorlogshandelingen in, die feitelijk tot het einde van den veldtocht aanhield. ²⁾

Men vindt hier derhalve, in verband met het eigenaardig karakter onzer landschapstypen, dezelfde afwisseling tusschen korte zetten en lange rustperioden, als, op ander terrein en onder andere omstandigheden, in 1799 tijdens den veldtocht in Noord-Holland.

Dit eigenaardig stabiel, sleepend karakter dier oorlogen, hetwelk wij ook in onze veldtochten van 1629, 1672/3, 1794/5 en 1809 weer vinden, treft men in den grooten, internationalen oorlog voor het eerst in den volkerenstrijd van 1914/7 aan, vooral op het Westelijk operatieterrein. Zij, die onze oude krijgsgeschiedenis en hare kenmerken bestudeerd hadden, zullen dan ook door de ervaringen van den modernen, grooten oorlog niet verrast zijn; immers de onbewegelijke loopgravenstrijd, het schansen en graven, het voortdurend artillerieduel, de handgranaten ³⁾ e. d. vindt men op onzen bodem reeds in 1599 en andere bovengenoemde jaren. Dit sleepend karakter van den strijd, met al zijn nevenverschijnselen, komt in onze nationale oorlogen reeds sedert vele eeuwen voor, omdat de aanvaller *wegens het water*, n.l. polderslooten, kanalen, rivieren, soms inundatiën, niet voldoende snel naderen kon; men vindt dat thans ook in den grooten internationalen oorlog, omdat de aanvaller daar niet voldoende snel meer naderen kan door een geheel andere oorzaak, die echter in hare gevolgen volkomen dezelfde

1) Zie blz. 68.

2) Zie blz. 70 en 78.

3) Gedurende het beleg van Bommel werden den Prins door twee Utrechtsche burgers eenige soorten van „vyer (= vuur) ballen off granaten” aangeboden, waarvan men er één met de hand kon werpen. Zie van mijne hand: *De Navorscher*, 1916, 80/1.

werking heeft: het helsche vuur der mitrailleurs, geweren en kanonnen van den verdediger.

5°. Nauw verband houdend met het stilstaand karakter der oorlogvoering op onzen bodem is het verschijnsel, dat, zoodra de taale worsteling op de plaats aanvangt, er aan weerszijden op groote schaal wordt geschanst en gegraven. In 1599 vindt men daarvan de meest sprekende bewijzen aan weerszijden in den aanleg van onze verdedigingslijnen langs Waal en IJssel, de inrichting van de Schenkenschans en 's-Gravenweert, de steunpunten de Voren, Zalt-Bommel, Lith, Heerewaarden, St. Andries, later ook van de 11 redouten langs den N. Waaloever.¹⁾ Dat schansen en graven was in hooge mate een karakteristiek van Prins MAURITS' oorlogen en hield verband met zijn nationale opvattingen omtrent onze landsverdediging. Ook alle andere, hiervóór genoemde veldtochten leveren daarvan de meest treffende bewijzen. *In de toekomst is het zeker niet anders te verwachten*; reden waarom het een eisch van nationale legervorming is, dat al onze troepen, *ook die van het Veldleger*, terdege in den pionierarbeid worden geoefend.

DE BUZANVAL, bijzonder door deze eigenaardige wijze van oorlogvoeren getroffen, schreef zeer teekènend: „M. le Prince se resolve de les combattre et matter principalement avec la pelle.”²⁾ In gelijken geest had Graaf WILLEM LODEWIJK na het gelukte en schitterende beleg van Geertruidenberg (1593) de wijze van oorlogvoeren van Zijn Neef geschetst: „Le Prince MAURICE a fait une preuve tant remarquable que la conduite et travail en la guerre domine la force”.³⁾

Ook voor den Prins kwam de waardeering aanvankelijk bijna uitsluitend uit den vreemde, en overigens eerst later. VAN REYD schreef: „Prins MAURITS wert over die wercken binnen landts niet soo seer geroemt als by vreemde. Binnen landts hoorde men veel klachten by grooten ende kleynen, alsof hy den vyant had slaen können ende met kostele noodeloose schanswercken

1) Zie o.a. blz. 18, 19 tot 21, 48/9, 53 en 67/8.

2) Zie blz. 53.

3) *Archives*. Tweede Serie. I, 245.

die swaricheyt van schattingen vermeerdert. Die vreemde en hadden anders niet verwacht dan dat Nederland eene groote wonde soude ontfangen van dit machtige leger, dat sulcken schrick in Duytschland ghebracht had ende achten 't niet kleyn, dat hy met stilliggen alle die macht vruchteloos ghemaect had; daerom wert synen naem buyten lants soo langer so grooter." 1) Misschien is hierin mede de verklaring te vinden, waarom de veldtocht van 1599 in ons land niet diè aandacht heeft getrokken, welke zij verdient.

6°. Blijkt ook tijdens dezen veldtocht, wat ik nopens den oorlog van 1672/3 reeds eenmaal uitvoerig heb uiteengezet, 2) n.l. dat, zoodra de taaie worsteling op de plaats om een strategische verdedigingslijn intreedt en er *in het groot* voor geen van beide partijen meer wat te verrichten valt, de kleine oorlog zeer op den voorgrond treedt. Legio is ook in dezen oorlog het aantal overrompelingen, verrassingen, hinderlagen, strooptochten e. d. 3) De oorlog begon en eindigde daarmede. Dit verschijnsel is volkomen begrijpelijk. Over en weer komt de den krijgsman ingeschapen drang tot handelen tot uiting; over en weer ook wil men den vijand afbreuk doen, zijn eigen troepen voor lediggang behoeden, hun afleiding verschaffen, den krijgsmansgeest levendig houden, kan het zijn nog verheffen. Beoefening van den kleinen oorlog vormt derhalve een zeer nuttig, doch ook een zeer noodig element in de opleiding van den soldaat, vooral bij de infanterie en de cavalerie.

Tijdens de verdediging van de Bommelerwaard moet Prins FREDERIK HENDRIK, toen nog slechts 15 jaar oud, met eenige Fransche edelen in een Spaansche hinderlaag gevallen zijn. Midden door zijn vijanden baande Hij zich bij die gelegenheid een weg. 4)

7°. Leerzaam is de veldtocht van 1599 ook uit het oogpunt der rivierverdediging. Hij toont ons voorts de groote kracht,

1) VAN REYD, 399.

2) Zie een artikelenreeks in *Allen Weerbaar* van 26 April 1912 tot en met 14 Maart 1913.

3) Vergelijk blz. 8, 62, 68 tot 71 en 83/4.

4) BOSSCHA, I, 324.

welke wij aan onze breedere rivieren ontleenen kunnen, mits zij door deugdelyke troepen worden verdedigd. De moderne vuurwapenen hebben in dezen niets ten gunste van den aanvaller veranderd, eerder het omgekeerde, want de hoeveelheid vuur, die hij ontvangen zal gedurende den tijd, dat hij zich nagenoeg volkomen ongedekt van bandijk tot bandijk verplaatst, is zeer toegenomen. En ook het goed ingerichte pontonmaterieel, waarover de aanvaller thans beschikt, kan in dezen slechts geringe wijziging brengen, want juist de veldtocht van 1599 leert, hoe ruim men reeds in den zeer ouden tijd van dat materieel voorzien was en hoe uitstekend men zich reeds destijds met geïmproviseerd pontonmaterieel wist te redden.

Grooten steun heeft Prins MAURITS gedurende den veldtocht van 1599 ondervonden, eerst van de Waal en later van de Maas als verdedigingslijn. Het mislukken van verscheidene pogingen van de Spanjaarden om de Waal over te trekken, eerst beneden Nijmegen, later boven Zalt-Bommel, is zeer merkwaardig. 1) Alle steunpunten langs de Waal, zocals Bommel, de Voren en Nijmegen vonden de noodige vleugelaanleuning in die rivier, konden daardoor voortdurend van uit het hart des lands ondersteund worden en bleven aldus voor de onzen behouden.

8°. Trekt het zeer ruime gebruik van schipbruggen de aandacht, alsook het gemak, waarmede de daartoe noodige schepen en schuiten reeds destijds over land werden vervoerd, zelfs in het gevolg van de cavalerie. 2) Merkwaardig in de hoogste mate is het samenstel van bruggen met daarbij behorende bruggenhoofden, waarvan de Prins Zich vanaf Juli bediende tot begunstiging van Zijn verdedigende oorlogshandelingen en Zijn offensieven op kleine schaal. 3) Gedurende den zomer van 1599 waren in 's Lands dienst vóór Bommel 280 schepen en 379 wagens, benevens 356 trekpaarden voor het geschut. De brugmeesters en andere officieren, voor

1) Zie blz. 42/3, 50 en 52.

2) Zie blz. 70/1.

3) Zie blz. 69/70, en van mijne hand Gelre, XX, 161 tot 170.

deze diensten noodig, waren 208 in getal. ¹⁾ Alleen voor de bruggen werd in 1599 meer dan f 74.000 extra uitgegeven. Ware het inderdaad tot een *offensieve* landsverdediging gekomen, dergelijke bruggen en bruggenhoofden waren daartoe onmisbaar geweest. Vooral in ons land met zijn vele breede stroomen, die het hart des lands begrenzen, is het bezit van tijdelijke bruggenhoofden en van uitgebreide ponton- of scheepsbruggen onmisbaar, wil men snel en verrassend over de rivieren kunnen uitbreken. Den veldtocht van 1814 in Frankrijk behandelend, schreef ik dienaangaande: „Een leger kan uitblinken door offensieven geest en marschvaardigheid, zonder pontontreinen komt het onze rivieren niet over, en den vijand niet aan het lijf.” ²⁾

9°. Valt het op, hoeveel men zoowel in het oorlogsjaar 1599 als daarvóór en daarna gewag gemaakt vindt van gewapende vaartuigen op onze rivieren. ³⁾ Naar mijn gevoelen is er dan ook alle aanleiding om de vraag te overwegen, of het mogelijk is om onze 5 stoomriviervaartuigen, die reeds verscheidene jaren geleden uit de sterkte onzer Marine afgevoerd zijn, door soortgelijke moderne vaartuigen te vervangen. Zij zouden bij een verdediging van onzen Geldersche IJssel en van onze groote Zuidelijke rivieren zeer goede diensten kunnen bewijzen ter bestrijding van de overgangspogingen des vijands, daarna tot onderschepping van zijne verbindingen.

10°. Herhaalde malen blijkt gedurende den veldtocht de kracht van ons polderland voor de verdediging. ⁴⁾

11°. Evenzeer kwam gedurende beide winters, die het oorlogsjaar 1599 begrenzen, doch vooral gedurende den eerste, het gevaar aan het licht, dat het hart des lands tijdens de vorstperiode bedreigt. ⁵⁾

12°. Treft de uitnemende zorg, waarmede Prins MAURITS ons geheele krijgswezen in nationalen zin in orde had weten te

¹⁾ BAUDARTIUS, 709.

²⁾ *Krijgswetenschap*, 1913/4, 643.

³⁾ Zie blz. 39, 41, 42 (2-maal), 44, 48, 49, 50 (2-maal), 52, 58, 64 (2-maal), 65.

⁴⁾ Zie blz. 54, 59 tot 61 en 62/3.

⁵⁾ Zie blz. 7/8 en 84. Vergelijk van mijne hand *Mavors*, 1917, 81 tot 88.

brengeu, een zorg, die ons door alle tijden heen tot voorbeeld strekken kan. Verschillende der hiervóór besproken punten leggen het levendigste getuigenis af van de groote zorg, den ruimen blik en het juiste oog van den Prins, waar het de behartiging van de belangen van ons krijgswezen gold; zoo ook de vele regelingen, door den Prins in 1599 ten aanzien van het krijgswezen getroffen. 1) Merkwaa­dig is het — en dit bewijst de doelmatigheid dezer instructiën — hoelang zij van kracht gebleven zijn. In een „Recueil van verscheyde (89) placaten, enz. betreffende de saecken van den oorlogh”, zonder jaartal te 's-Gravenhage in 1701 of later verschenen, wordt het plakkaat nopens de monstering en 9 der 10 in 1599 nieuw gegeven instructiën nog aangetroffen; die voor den wagenmeester (commandant van het treinwezen) was eerst in het kritieke jaar 1672 gewijzigd. De woorden, waarmede de Heer DE BORDES 's Prinsen invloed op ons krijgswezen heeft geschetst, zijn als voor 1599 geschreven: „De wijze, waarop Prins MAURITS het leger hervormd heeft, verdient niet minder onze bewondering dan zijne oorlogsbedrijven; ten duidelijkste blijkt, dat hij met het volste recht de hervormer van het krijgswezen wordt genoemd.” 2) BOR schrijft blijkbaar aan deze goede zorg van den Prins voor ons krijgswezen, aan de methodische vredesvoorbereiding grootendeels de overwinning der onzen en de nederlaag der Spanjaarden toe. Want hij eindigt zijn geschiedenis van 1599 met het volgend versje van den historieschrijver POLIBY aan te halen, dat hij blijkbaar als de moraal van dat oorlogsjaar beschouwt:

„Een cleyn veldleger, dat onder een voorsichtigh

[veldtheer staet,

Is stercker dan een groot legher, dat onordentlyck

[gaet.” 3)

18°. Zeer merkwaa­dig is ook het hoogst elastisch gebruik, dat Prins MAURITS van Zijn verschillende troepen­soorten maakte. Natuurlijk lagen deelen van Zijn veldleger zoo noodig in de vestingen of achter de rivieren als bezettingstroepen,

1) Zie blz. 11.

2) *Het Vaandel*, 6° jaargang. 1857.

3) BOR, 66 verso.

doch omgekeerd trok de Prins ook bezettingstroepen uit Zijn frontiersteden aan, wanneer Hij Zijn mobiele macht of veldleger versterken moest. Strategische reserves, zooals nieuw geworven troepen en compagnieën gewapende burgers uit de steden (landweer) kwamen dan op het oorlogstooneel om als bezettingstroepen dienst te doen.¹⁾ Zelfs werden daarheen, naarmate van de behoeften van het oogenblik, soldaten voor de vloot (mariniers) en matrozen aangetrokken.²⁾ Dit zeer praktisch en elastisch gebruik, hetwelk Prins MAURITS van Zijne troepen maakte, vormt een der karakteristieke zijden van Zijne wijze van oorlogvoeren. Van een starre in-deeling in veldleger, bezettingstroepen en marine zonder wisselwerking was de Prins afkeerig.

14°. Voorts blijkt, dat er in internationaal staatkundig op-zicht weinig nieuws onder de zon is. Engeland's zorg voor de kleine natiën (o.a. de Nederlanden en de Ieren) onderging slechts geringe wijziging.³⁾ Evenzoo de belangstelling, welke het altijd heeft gekoesterd voor een *vrij*, doch *tweedereangs* bolwerk tegen-over zich aan onze kusten en zijn vaardigheid om, door de meest verschillende politieke groepeerings op het vasteland van Europa, door de organisatie van twee elkaar in evenwicht houdende machtsgroepen aldaar, zelf $\frac{1}{4}$ van den aardbol te vermeersteren en te behouden.⁴⁾ De beteekenis van onze voormalige Republiek als onmisbaar element in de Statengroepeering van N.-W. Europa bleef in den loop der eeuwen ongerept. Ook de noodzakelijkheid, waarin een om haar bestaan worstelende mogendheid kan gebracht worden om den oorlog ter zee à outrance te voeren en de argumenten die in dezen pro en contra kunnen aangevoerd worden, ondergingen feitelijk geenerlei wijziging.⁵⁾

15°. Leert ook deze veldtocht, hoe onzeker de steun van bondgenooten is. Frankrijk, uitgeput, wilde ons wel steunen, doch miste de daarvoor vereischte krachten en middelen.

1) Zie blz. 40, 43 en 58.

2) Zie blz. 23, 40/1 en 58/9.

3) Zie blz. 5/6, 28/30 en 79.

4) Zie blz. 5/6.

5) Vergelijk blz. 23/5.

Beter kon Engeland steunen, doch dit wilde weer niet, daar het reeds toen de groote krachtsontwikkeling der Republiek met een wantrouwend oog begon gade te slaan. Toen het Prins MAURITS in den nazomer van 1599 zeer voorspoedig begon te gaan, vroeg Koningin ELISABETH onder een onjuist gebleken voorgeven onmiddellijk 10 vendels Engelsche soldaten terug. 1) Onze Duitsche z.g. bondgenooten tenslotte konden onze Republiek niet helpen en wilden dit eigenlijk ook niet. 2) Hun steun is voor ons op niets uitgelopen. Zij hebben der Republiek veel geld gekost en veel oorlogsbehoefden van haar geleend; door hun schijnoptreden werd Prins MAURITS' aandacht van begin Juli tot medio September verdeeld en werd Hij daardoor in krachtig, zelfstandig handelen bemoeijkt. Zonder deze z.g. bondgenooten zou men allicht krachtiger gepoogd hebben om met de *eigen* krijgsmacht alleen naar een beslissing te streven. Tijdens het belangrijkste tijdperk van den veldtocht vormden deze z.g. bondgenooten voor onze Republiek en den Prins een blok aan het been. Terecht schreef DE BUZANVAL, dat al het aarzelen der Duitsche Bondsvorsten in de beslissende maanden slechts strekte „a tenir les desseins de M. le Prince MAURICE en incertitude, les ayant souvent rompus ou allentis par les espérances que luy donnoient les chefs de cette armée.” Elders gaf hij te kennen, dat de Prins wel krachtiger tegen fort St. Andries zou zijn opgetreden, indien Zijn aandacht niet afgeleid ware geworden door onze bondgenooten. 3) Deze gang van zaken bewijst opnieuw de treffende waarheid van Generaal KROOP's woorden: „Regel uw verdedigingsplan altijd naar uwe eigen strijdkrachten en niet naar die uwer bondgenooten; het eerste is iets zekers, het tweede iets onzekers”.

Een fier, eendrachtig, zich zelf bewust volk, toegerust met een krachtigen, nationalen zin, vormt, *behoorlijk georganiseerd en geoefend*, een beteren waarborg voor vrede en vrijheid dan de machtigste bondgenoot.

1) Zie blz. 29 en 79.

2) Zie blz. 30 en 73.

3) DE BUZANVAL, 254 en 255/6.

16°. Komt in den veldtocht van 1599 de noodzakelijkheid duidelijk uit van het bezit van een leger in tweede linie, dat, gesteund op onze verdedigingsstellingen en onze rivieren, het hart des lands passief dekken moet, zal het veldleger vrijheid van handelen hebben en, op het oogenblik en de plaats, die daarvoor gunstig zijn, aanvallend kunnen optreden. Bij gebrek aan zulk een leger miste Prins MAURITS, ondanks de groote verdedigende kracht van de Waal en van het polderland, in den zomer van 1599 het initiatief. Duidelijk kwam dit aan het licht door den loop der oorlogshandelingen, ¹⁾ doch ook door het verhandelde in den krijgsraad te Zalt-Bommel. ²⁾ De plaatselijke schutterijen waren er blijkbaar niet op berekend om de passieve verdediging van de Waal op zich te nemen; daardoor bleef die taak voor het veldleger weggelegd en was het aan de plaats gebonden. Later in het jaar trachtte de Prins dit leger grootere bewegingsvrijheid te schenken door de Waallinie verder te versterken en den aanleg van 11 nieuwe redouten aldaar. ³⁾

Door het in 't leven roepen van een *militaire* landweer, aan welke een dergelijke verdedigende taak van nature zou ten deel vallen, zijn wij thans in het besproken opzicht in veel betere omstandigheden gekomen.

17°. Blijkt, wanneer men alle hiervóór vermelde punten nagaat, hoe leerrijk onze eigen krijgsgeschiedenis is, hoeveel stof tot overdenking zij ons schenkt, hoe hare lessen grootendeels onafhankelijk zijn van den tijd, waarin de gebeurtenissen zich afspeelden, en hoeveel bemoedigends wij daarin vinden, vooral ten aanzien van de kracht, welke de eigenaardige bodemgesteldheid van het hart des lands, ons polderland, met zijne rivieren, der landsverdediging biedt. Na hetgeen hieromtrent in den aanvang dezer studie aangeept en in 1911 door mij in *Krijgswetenschap* ontwikkeld werd, behoeft dit punt nauwelijks verdere toelichting.

In zijn te weinig gekende studie *Neerlands kracht*. Tien

1) Vergelijk o.a. blz. 74 en 75/6. Geen troepen uit het veldleger te missen voor den aanslag op Doetinchem.

2) Zie blz. 60.

3) Vergelijk blz. 65, 71 en 80.

brieven over de defensie (1879), merkte de latere Generaal der Genie J. DRABBE zoo terecht nopens eenzijdige bestudeering van buitenlandsche krijgskundige schrijvers op: „Heeft de verschijning van al deze werken ontegenzeggelijk haar goede en nuttig zijde . . . , ik geloof, dat zij toch ook hare schaduwzijde heeft. Wordt bij dien drang naar het nieuwe en nieuwste, het oude niet wat vergeten? Wordt door deze werken, dewijl zij bijna uitsluitend vreemde toestanden op het oog hebben of aan vreemden zijn ontleend, de aandacht niet wat te veel van eigen toestanden afgetrokken, en lijden deze daarbij alzoo geen schade? . . . Onder dezen berg nieuwe studiën en geschriften schijnen de oude, of laat ik zeggen die, welke oude toestanden behandelen, veronachtzaamd en haast tot vergetelheid gedoemd.

Staat het verleden op deze wijze achter bij het heden, dan is zulks voorzeker tot groote schade voor de historie; reeds is dit het geval, omdat de historie, ik bedoel de onze, ons tot eigen toestanden bepaalt en dus uitnemend practisch van aard is. Wij mogen de onmisbare waarde, die de historie voor onze defensie heeft, niet uit het oog verliezen.

Voor al de veldtochten in 1672, 1629 en 1799 schijnen mij uit een krijgskundig oogpunt belangrijk. Uit de beide eerste leert men hoofdzakelijk de kracht der Hollandsche Waterlinie, schoon zij in beide jaren verschillend was gesteld, uit den laatsten leert men voornamelijk kennen de eigenaardige oorlogsvoering in onze Hollandsche terreinen, hoe men daar stellingen te kiezen heeft, en hoe men ze niet kiezen moet. Maar waarin deze veldtochten ook verschillen . . . , alle drie komen daarin overeen, dat ze voldoende bewijzen leveren voor de kracht van onzen bodem, voor de kracht van Neerland's natuur." ¹⁾ Aan de door den schrijver genoemde veldtochten mag thans met volle recht ook die van 1599 worden toegevoegd.

18°. Begrijpt men eerst recht Nieuwpoort en de mogelijkheid om zulk een groote uitkomst te bereiken, wanneer men

¹⁾ T. a. p. 34/5. Men zie voorts, hoe het aangehaalde in de daaropvolgende bladzijden voor genoemde 3 veldtochten worden uitgewerkt.

het oorlogsjaar 1599 door en door kent. Tusschen 1599, zijnde „dagen van strijd” en het „gulden jaar” 1600 met zijn bekroning, den slag van Nieuwpoort, bestaat een innig en onverbreekbaar verband. Deze is het gevolg van gene, is logisch daaruit voortgekomen.

De veldtocht van 1599 schonk niet dién glans naar buiten van het „gulden jaar”; men zoekt daarin tevergeefs een schitterenden slag als dien bij Nieuwpoort. Doch wie de geschiedenis van 1599 meer in bijzonderheden bestudeert, doordringt tot de innerlijke drijfveeren en krachten, welke er gewerkt hebben, wie de duchtige, methodische en energieke voorbereiding van Prins MAURITS, der Staten-Generaal en van den Raad van State gadeslaat om een krachtig en talrijk leger, en een dergelijke vloot bijeen te brengen, wie de algemeene offervaardigheid des volks beschouwt om alle lasten te dragen en aan al het gevraagde te voldoen, wie de kleine Republiek, aan eigen krachten overgelaten, hier worstelen ziet om haar bestaan tegen een machtig Rijk met destijds onbegrensde hulpbronnen, wie de hooge vlucht beseft, welke zij hierdoor op eenmaal nam, en aanziet, wat zij aandurfde, wie hier in een taaie worsteling bij Bommel, achter onze rivieren en ter zee zes Telgen uit het Huis van Nassau bezig ziet onder leiding van onzen Stadhouder Prins MAURITS en Zijn trouwen helper, Graaf WILLEM LODEWIJK, wie Hun werkzaamheid, Hun taai geduld en Hunne vasthoudendheid leert kennen, wie leest, wat er in 1599 geschanst, gegraven en gewrocht is, hij komt tot de overtuiging, dat de veldtocht van 1599 veel leerrijker voor ons is, ook veel schooner, veel meer nationaal, echt Nederlandsch dan het schitterende „gulden jaar” 1600. Hij beseft ook, dat tijdens den hoogen nood van 1599 dát leger is gevormd, geoefend en gestaald, waarmede in 1600 Nieuwpoort kon worden gewonnen. In 1599 zijn in onze Republiek dié innerlijke krachten gekweekt, waardoor zij onder Prins MAURITS' leiding in 1600 zóó naar buiten schitteren kon.

Ten slotte levert de veldtocht van 1599 ook een schoon voorbeeld van hetgeen door de eendrachtige samenwerking

van de Regeering, de leidende Staatslieden, het leger en ons volk onder de opperste leiding van een Telg uit het Huis van Oranje op onzen bodem valt tot stand te brengen in het belang van de vrijheid en de onafhankelijkheid van den Staat. Moge ook de toekomst ons Vaderland in tijden van gevaar even bereid, even krachtig en eens van zin vinden als zulks in 1599 het geval was. Gezien de ervaringen van onze mobilisatie van 1914/7 zijn de voorteekenen in vele opzichten gunstig. Aan eensgezindheid, aan offervaardigheid, aan bereidwilligheid om de Regeering in het vervullen van hare moeilijke taak te steunen heeft het in alle rangen en standen der maatschappij, ook bij alle politieke partijen niet ontbroken. De krijgsmacht van den Staat eerder dan die van welke omliggende Mogendheid ook gealarmeerd, binnen tweemaal 24 uur gereed en op hare posten! Doch vergeten wij daarbij niet, dat de tijden thans voor de kleine Staten niet gunstig zijn, dat in 1914 nog de helft der bruikbare weerkrachten van den Staat ongeoeffend, ongekleeft, ongewapend en ongeorganiseerd was, derhalve voor de landsverdediging, zeker in ons kleine Vaderland, voor een groot deel verloren. Elke tijd stelt zijn eischen. In 1599 kon ons volk hoofdzakelijk volstaan met geld geven; dit is thans niet meer voldoende. Zien wij naar België, dat voornamelijk geld gaf voor doode weermiddelen, voor vrijwilligers en dat inzake zijn levende strijdkrachten tot het uiterste volhard heeft bij een beperkt contingent, waarbij de plaatsvervanging geoorloofd was. De grootste staatslieden van dat land, Koning LEOPOLD II uitgezonderd, hadden deze twee fundamenteele beginselen van ieder wijs en vaderlands-lievend staatsbestuur niet in het oog willen vatten, n.l. „dat de dienstplicht een militaire burgerplicht is” en „dat in den staatsburger de krijgsman wordt geboren.”¹⁾ Daardoor is België, dat juist de voorbereidende maatregelen had getroffen, die tot de vorming van een nationaal leger hadden kunnen leiden, tijdens het eerste begin der voorgenomen hervormingen door den stroom der gebeurtenissen getroffen,

1) J. VAN DAM VAN ISSELT. *Krijgswetenschap*, 1886/7. 348.

meegesleurd en terneergeslagen. Twintig jaar geleden had ons volkomen hetzelfde lot kunnen treffen. Laat dit voorbeeld van zóó nabij, wat tijd en afstand betreft, voor ons een waarschuwende les zijn en blijven. Halverwege nog slechts is onze taak vervuld. Laten wij de beide bovengenoemde fundamenteele beginselen van iedere deugdzame, krachtige legervorming steeds in het oog houden en niet moede worden daarvoor te ijveren. Dié beginselen wijzen, hoevele en welke tusschenrustpunten men ook moge kiezen, onafwijsbaar naar één scherp zich afteekenend einddoel, dat Nederland bereiken moet, wil het zich steeds met eere blijven handhaven:

de *inderdaad* algemeene dienstplicht.

Vianen, 2 Februari 1917.

BIJLAGE I.
(Zie blz. 13 en 64)

Monsteringe, gedaen den 18^{en} Juny 1599. 1)

Int Legher.

26 Compaigniën Engelschen	3.379
behalven jongens, ziecken ende gequetsten.	
14 Compaigniën Francoisen.	1.810
behalven de ziecken ende gequetsten.	
10 Compaigniën Duytschen.	1.404
behalven jongens, ziecken ende gequetsten.	
10 Compaigniën Frisen	1.399
8 Compaigniën Zeeuwen	915
3 Heeren Compaigniën	468
De Zwitsers en zyn nyet gemonstert, maer op drie wachten getelt int quartier van Graeff ERNST ende overzulcx op de wachten doen tellen omtrent .	750
Omtrent den dwersdyck leggen vyff compaigniën, daer van allsnoch gheen Commissarissen van de monsteringe en waren wedergecomen, genomen op	500
Somma aan voetvolck	10.625

Ruyteren.

Alle de ruyteren zyn by malcanderen gemonstert ende bevonden behalven de bideten 2)	2.315
--	-------

Ander garnisoenen ende omtrent

Opten Vooren.

10 Compaigniën Schotten	1.483
Nederlanders ende Tempel 3)	900

Bommel.

7 Compaigniën Nederlanders.	713
-------------------------------------	-----

Heusden.

7 Compaigniën Nederlanders.	775
-------------------------------------	-----

Hemert ende den Weerdt.

14 Compaigniën Nederlanders.	1.436
Binnen Thiel zyn drye compaigniën, daer van noch gheen staet en was gecomen.	

Totaal generaal 18.247

1) Lias loopende Staten-Generaal. 1599. 2e bundel; stuk No. 100.

2) D.w. bagagepaarden.

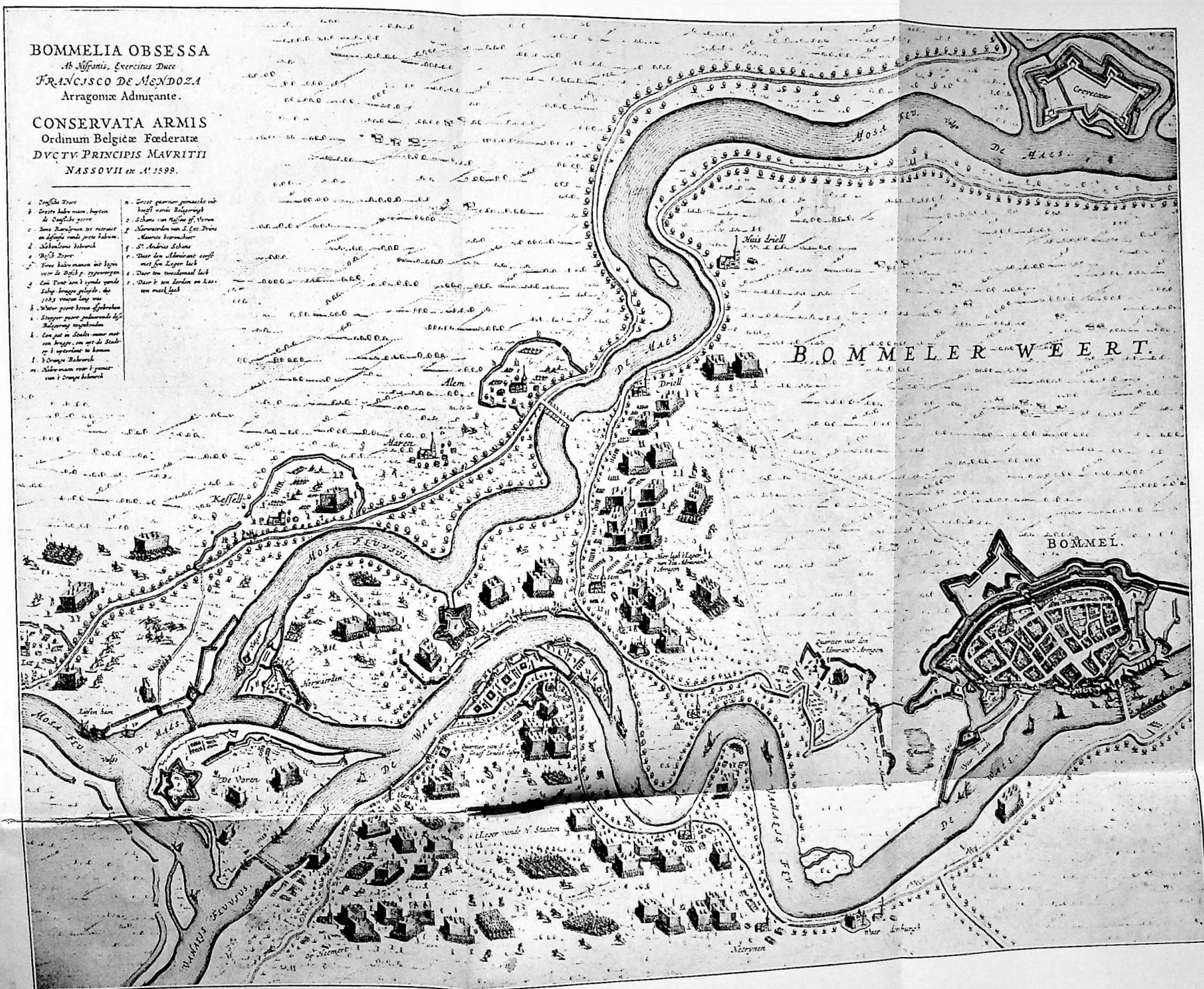
3) Vermoedelijk wordt hier laatstelijk bedoeld de compagnie van
OLIVIER VAN DEN TEMPEL, Heer VAN CORBEKE.

ERRATA.

Bladz. 30, noot 2, staat ~~blz. 72~~, moet zijn blz. 14/5.

" 30, " 3, " ~~" 14/5~~, " " " 72 e. v.

Reproductie van de plaat „Bommelia Obsessa” uit het groote plaatwerk van Joan Blaeu.
 Toonnel der steden van de Vereenighde Nederlanden, enz.

Voorne met syn beschansingen, so op als om t'eylant, so het lach 19 Juli 1599.
 (Kaartenverzameling Algemeen Rijksarchief. No. 3688.)

PLAAT II.

Legende der kaart van Duyck.

(Eigenhandig door hem op de achterzijde geschreven.)

1. Quartier van Syn Excie.
2. Quartier van Gr. Willem.
3. Quartier vanden Almiral (van Duyvenvoorde).
4. Brug van endelinge ponten.
5. Huysen op 't lant, daer meest peerden staen.
6. Quartier van Jr. Jan van Egmont.
7. Schans Nassau.
8. Nieuwe groote schans Nassau.
9. Conterscharpe mit courador.
10. Dry watermolens om de grachten uyt te malen.
11. Eerst gesoncken bollwerck ende nu bij nacht hermaeckt.
12. Letzt gesoncken bollwerck.
13. Trenchee op 't hooch lant dick tegen de canon.
14. Trenchee op 't lege lant niet dick.
15. Blinden gemaect, alleer Herwerden gesaiseert was.
16. Een verheven wech.
17. Heel leegh lant.
18. Quartier van Nievelt.
19. Ondiepten onder water.
20. Ondiepten buyten water.
21. Blijcken dees...

